

Jerzy Kochanowicz

PRZEPISY DOTYCZĄCE
JEZUICKICH
BURS MUZYCZNYCH

Wydawnictwo WAM
Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „IGNATIANUM”

Przepisy
dotyczące
jezuickich burs muzycznych

STUDIA I MATERIAŁY
DO DZIEJÓW JEZUITÓW POLSKICH

pod red. Andrzeja Pawła Biesia SJ i Ludwika Grzebienia SJ

T. 8

Jezuickie bursy muzyczne w Polsce i na Litwie w XVII i XVIII wieku

Cz. 2

Przepisy dotyczące jezuickich burs muzycznych

T. 8

*Jesuit Music Seminaries in Poland and Lithuania
during the 17th and 18th Centuries*

Part 2

The Rules Governing the Jesuit Music Seminaries

Jerzy Kochanowicz

PRZEPISY DOTYCZĄCE
JEZUICKICH
BURS MUZYCZNYCH

Wydawnictwo WAM
Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”

Kraków 2002

© Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”
31-501 Kraków, ul. Kopernika 26
Tel. (012) 4294416, Fax (012) 4292095

Redakcja naukowa
Ludwik Grzebień

Redakcja techniczna
Jacek Zaryczny

Projekt okładki
Andrzej Sochacki

Na okładce
Sebastian Sarmiento SJ
(M. Tanner, *Societas Iesu Apostolorum Imitatrix*. Praga 1964)

ISBN 83-88209-44-2 (WSF-P „Ignatianum”)
ISBN 83-7097-980-7 (Wydawnictwo WAM)

Wydawnictwo WAM
ul. Kopernika 26, 31-501 Kraków
tel. (012) 429 18 88, fax (012) 429 50 03
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl

Dział handlowy:
tel. wew. 322, 348, 366, fax (012) 430 32 10
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

Zapraszamy do naszej KSIĘGARNI INTERNETOWEJ:
<http://WydawnictwoWam.pl>

WSTĘP

Bursy muzyczne kierowane przez jezuitów nie posiadały własnego (znanego nam) kodeksu praw i obowiązków, oprócz *Reguł prefekta burs ubogich* z 1621 roku. Prawdopodobnie przepisy takie istniały, gdyż wzmianki o nich znajdujemy w korespondencji, lecz były opracowywane dla poszczególnych kolegiów. Analizując *Konstytucje Towarzystwa Jezusowego*, rozporządzenia Kongregacji Generalnych, generałów zakonu i prowincjałów możemy odtworzyć zarys ustawodawstwa zakonnego, tym bardziej, że w różnych domach zakonnych obowiązywały te same przepisy, a przełożeni dbali o zgodność zasad i tradycji.

Przedstawiony tu zbiór przepisów dotyczy zarówno nauki śpiewu w szkołach jezuickich, jak i twórczości muzycznej w kościele i w szkole oraz w środowiskach niejezuickich.

Przepisy zakonne dotyczące nauczania śpiewu i muzyki ewoluowały szybko, od całkowitych zakazów nauczania i uprawiania tej sztuki, w pierwszych latach istnienia Towarzystwa Jezusowego, aż do jej zdecydowanego popierania pod koniec XVIII wieku. Należy pamiętać, że reguły zakonne zabraniały samym jezuitom zajmowania się muzyką, a początkowo nawet gry na organach. Ograniczenia te stopniowo znoszono, a już w XVIII wieku bracia zakonnicy pełnili często obowiązki organistów. Analizując ustawodawstwo zakonne należy jasno odróżnić rozporządzenia dotyczące śpiewu i muzyki w wykonaniu samych jezuitów, od norm i zasad dotyczących świeckich współpracowników działających pod kierownictwem zakonników. Śpiew był jedynym przedmiotem w szkołach jezuickich nauczany przez nauczycieli świeckich, głównie członków burs ubogich, które przekształciły się następnie w bursy muzyczne. Sytuacja ta utrzymała się od początku działalności Towarzystwa Jezusowego, aż do kasaty zakonu w roku 1773.

Chronologiczny układ cytowanych dokumentów może pomóc w zrozumieniu zmieniającego się nastawienia jezuitów do muzyki, jak również

przybliżyć okoliczności powstania burs ubogich (a potem burs muzycznych), ich rozwoju, organizacji i działalności.

1. Zbiór przepisów rozpoczyna się od tekstów zaczerpniętych z *Konstytucji Towarzystwa Jezusowego*, będących wyrazem idei św. Ignacego Loyoli co do charakteru i zadań zakonu oraz płynącego z tego negatywnego stanowiska wobec wspólnego odmawiania brewiarza i wspólnych długich celebracji. Stosunkowo ogólne zapisy stały się przedmiotem debaty delegatów na pierwszej Kongregację Generalną w 1558 roku (nr 3, 4) oraz dyskusji w wielu prowincjach zakonnych, jeszcze przed przybyciem jezuitów do Polski (1564 rok). Przytaczamy dokumenty z Niemiec (nr 5, 8) Czech (nr 6, 7) oraz normy dotyczące seminariów duchownych powstających w Rzymie (nr 9).

2. Wkrótce po przybyciu jezuitów do Braniewa (1564 rok) odbyła się w 1565 roku druga (nr 10), a w 1573 roku trzecia Kongregacja Generalna (nr 29), które potwierdziły dotychczasowe ustawodawstwo zakonne. Rozporządzenia generałów zakonu oraz prowincjałów, działających w porozumieniu z generałem, odzwierciedlały oficjalną linię zakonu, tzn. dystans wobec śpiewu i muzyki, lecz z prowincji dochodziły głosy żądające dostosowania się do miejscowych zwyczajów i ustępstw na rzecz sztuki muzycznej. Przykładem mogą być prowincje: rzymska (nr 16), lombardzka (nr 17), akwitańska (nr 28), austriacka (nr 13, 18, 34), niemiecka (nr 14) i francuska (nr 35). W tym czasie powstały centralne uczelnie jezuickie, istotne dla rozwoju szkolnictwa katolickiego: Kolegium Rzymskie, Kolegium Niemieckie (nr 12, 23, 30) i Kolegium Angielskie (nr 36), w których wprowadzono nauczanie śpiewu i muzyki. W Polsce kwestia ta pojawiła się w dokumentach wydanych zaraz po otwarciu szkół w Braniewie (nr 11, 15, 21, 22, 25, 26), Pułtusku (nr 19, 20, 27, 41), Wilnie (nr 24, 37, 50, 51) i Poznaniu (nr 38). Sprawami związanymi ze śpiewem i muzyką zajęto się też w 1576 roku podczas pierwszej Kongregacji Prowincji Polskiej (nr 32, 33). Przepisy informują o pierwszych próbach zakładania burs dla ubogiej młodzieży, która – oprócz uczęszczania do szkoły – miała śpiewać i grać na instrumentach muzycznych w kościele, zwalniając tym samym uczniów szkół jezuickich z czasochłonnych posług na rzecz miejscowych kościołów. Ważnym etapem w rozwoju burs ubogich było otwarcie tego typu placówek (z inicjatywy Antoniego Possewina) przy Alumnatach Papieskich, m.in. w Braniewie (nr 39, 42). Nie posiadamy jednak żadnych dokładniejszych tekstów prawnych dotyczących tego zagadnienia.

3. Kolejny ważny okres w rozwoju burs muzycznych zbiega się z dyskusją nad jezuickim ustawodawstwem szkolnym, zakończoną wydaniem *Ratio*

studiorum w 1599 roku. Na uwagę zasługują argumenty polskiej komisji pracującej nad projektem ustawy szkolnej z 1587 roku (nr 49) oraz echa dyskusji dotyczącej Kolegium Niemieckiego w Rzymie (nr 48). W ustawie szkolnej z 1599 roku pominięto sprawę śpiewu i muzyki, gdyż miały być one nauczane poza lekcjami. Przełożeni nie poświęcali im tyle czasu i uwagi, co innym przedmiotom. Osobnym zagadnieniem, poruszonym w tym okresie w rozporządzeniach rzymskich, jest używanie organów, które zdaniem generałów zakonu, szczególnie Klaudiusza Aquavivy, przeszkadzały w słuchaniu spowiedzi i głoszeniu kazań, zwłaszcza w kościołach przy domach profesów, np. w Krakowie (nr 43-47, 53). Ważnym argumentem za wprowadzeniem do liturgii śpiewu i muzyki było przejście przez zakon kilku kościołów parafialnych, w których jezuici nie tylko utrzymywali dotychczasowych kantorów, lecz otworzyli bursy ubogich muzyków. W prezentowanym zbiorze dokumentów podajemy informację dotyczącą kościoła w Półku (nr 107).

4. Od początku XVII wieku powstawały w Polsce i na Litwie liczne bursy ubogich, które organizowano stosownie do miejscowych potrzeb; nie obserwujemy w tym czasie znaczących wpływów z zagranicy. Szczególnie ważny jest okres obejmujący lata 1609-1611, gdy władze zakonne ostatecznie zalegalizowały powstające bursy ubogich o charakterze muzycznym (nr 62, 63). W staraniach o legalizację istotnym argumentem była konieczność odpowiedzi na oczekiwania wiernych, jak również negatywna ocena działalności dotychczasowych burs ubogich, które za mało uwagi poświęcały wykształceniu w dziedzinie muzyki.

W pierwszej połowie XVII wieku bursy ubogich, składające się z muzyków i zwykłych uczniów, zaczęły przekształcać się stopniowo w szkoły muzyczne, w których uczniowie-muzycy stanowili większość. W 1621 roku bursy otrzymały pierwsze znane nam reguły (nr 79), a w 1634 i 1643 roku – przepisy dotyczące administracji i księgowości (nr 91, 109). Utrwaliła się też nazwa urzędu odpowiedzialnego za prowadzenie burs: ich kierownika nazwano „prefektem muzyki” lub „prefektem bursy” (nr 57, 78, 80). Do zbioru dołączono fragmenty zwyczajów prowincji litewskiej (*Consuetudines communes Provinciae Lituae Societatis Jesu*), rozpowszechnionych również w prowincji polskiej (nr 73-76). Zostały one spisane i uchwalone w 1604 r. w Poznaniu pod kierunkiem prowincjała Deciusa Strivieriego i wiceprowincjała Pawła Bokszy. W 1614 r. przejrzał je wizytator prowincji Jan Argenti. W 1620 r. prowincjał litewski Jan Vivaldi wprowadził w nich niewielkie zmiany. Zachowane teksty zwyczajów pochodzą z lat 1620-1648 i są do sie-

bie bardzo podobne. Nie znamy wprawdzie oryginału z 1604 r., ale prawdopodobnie nie odbiegał on treściowo od późniejszych wersji.

W tym okresie nastąpiła liberalizacja przepisów dotyczących gry na organach i innych instrumentach (nr 52, 53, 55, 56, 61, 64), a nawet zalecano dbałość o sprzęt muzyczny (nr 69, 70, 77, 99). Nie znikły natomiast obiekcje co do używania niektórych instrumentów strunowych (nr 52, 61, 64). Przełożeni zakonni przypominali o konieczności nauki śpiewu w szkołach (nr 65, 88, 101, 121, 123, 136). Pojawiły się natomiast próby ograniczenia zbyt częstej obecności muzyki w uroczystościach kościelnych i szkolnych (nr 60, 68, 73, 84, 105, 111, 112, 116, 127, 130) oraz uczestnictwa muzyków w występach w innych kościołach i na dworach możnowładców (nr 71, 82, 83, 85). W 1633 roku wydano przepis, który miał zapobiec ucieczkom muzyków z burs (nr 90, 93). Okres ten zamyka rozporządzenie prowincjała Stanisława Jerzykowicza z 1655 roku, który polecił, aby dotychczasowe bursy ubogich nazywać domami (bursami) muzyków (nr 117).

5. Od połowy XVII wieku do połowy XVIII wieku dokonano jedynie precyzacji dotychczasowych przepisów, określając wzajemne relacje między bursą, szkołą i sodalicją oraz działalność burs w terenie. Przełożeni prowincji starali się ograniczyć wpływ muzyków na życie szkoły i sodalicji, wydając zakazy zbyt głośnych występów muzycznych (nr 69, 127, 128, 149, 151, 152, 153) i (nr 67, 130). Dostrzeżono nowe problemy w bursach, jak częste ucieczki muzyków, których zbyt łatwo przyjmowano w nowych ośrodkach (nr 132, 133, 160).

W prezentowanym zbiorze nie uwzględniono, poza nielicznymi wyjątkami, szczegółowych dyspozycji obowiązujących w konkretnych bursach, gdyż – wydawane głównie przez prefektów lub rektorów – miały charakter lokalny.

Na szczególną uwagę zasługują liczne rozporządzenia dotyczące kolegium w Wilnie, należącego do prowincji litewskiej, oraz kolegium w Poznaniu, w prowincji polskiej, znajdujące się w „ordynacjach” skierowanych do kolegiów przez prowincjałów. Ponieważ były one wydawane przez przełożonych odpowiedzialnych za jednolitą formę wychowania i kształcenia muzyków, można je uznać za miarodajne również dla innych placówek jezuickich.

Kilkanaście dokumentów dotyczy Bursy Waleriańskiej w Wilnie (nr 50, 51, 89, 91, 96, 97, 118, 124-126, 129). Placówka ta była zależna od jezuitów oraz od kapituły wileńskiej i przyjmowała zawsze zarówno uczniów uczęszczających do szkół jezuickich, jak i kandydatów na muzyków. Ten niejasny charakter bursy, będący powodem wielu kontrowersji oraz interwencji

przełożonych, ukazuje skomplikowaną sytuację prawną ośrodka, a jednocześnie dostarcza szczegółów z życia bursy.

Do zbioru dołączono fragmenty korespondencji dotyczącej muzyki w kościele św. Barbary w Krakowie w końcu XVI wieku (nr 43-47). Przedstawia ona postawę Piotra Skargi wobec muzyki kościelnej (nr 45) oraz zagadnienie fundacji tamtejszej kapeli (nr 94, 114). Dokumenty przytaczają argumenty na korzyść muzyki w kościołach jezuickich oraz głosy przeciwne.

Uwzględniono kilka dokumentów dotyczących seminariów diecezjalnych prowadzonych przez jezuitów w Braniewie (nr 15, 22, 26) i Sandomierzu (nr 100) oraz seminarium papieskiego w Wilnie (nr 82, 88, 89, 163). Podano przykłady zwyczajów obowiązujących w Kongregacjach Mariańskich w Iłkukszcie (nr 135) i Wilnie (nr 147) i związane z tym obchody kościelne z towarzyszeniem muzycznym.

Wśród źródeł niejezuickich na uwagę zasługują postanowienia synodów kościelnych: przemyskiego z 1636 roku (nr 98) i gnieźnieńskiego z 1643 roku (nr 108) oraz zarzuty biskupa łuckiego Andrzeja Gembickiego (z 1642 roku) wobec jezuitów (nr 106), jak również postanowienia kapituły wileńskiej dotyczące Bursy Waleriańskiej. Teksty te są świadectwem propagowania przez jezuitów nowych form muzycznych, w związku z kryzysem dotychczasowego śpiewu gregoriańskiego w katedrach, kolegiatach i kościołach parafialnych.

Przytoczono cztery wzorcowe umowy między prefektem bursy muzycznej i bursarzami: najstarsza pochodzi z 1669 roku z Jarosławia (nr 122), a trzy następne z XVIII wieku z Krakowa (nr 146, 156, 161).

Zacytowano fragment wstępu do podręcznika *Ars et praxis musica* (1667), napisanego przez Zygmunta Lauxmina, który zwraca uwagę na problemy związane z nauczaniem śpiewu kościelnego (nr 120), oraz wyjątek z podręcznika dla nauczycieli klas niższych *Professio circa puerorum in virtute, sapientia et politie institutionem* (1715), Stefana Sczanieckiego (nr 145).

Na końcu zbioru znajduje się indeks rzeczowy pomagający w odnalezieniu interesujących zagadnień i haseł.

Podobny zbiór przepisów dotyczących teatru jezuickiego opracował prawie pół wieku temu Jan Popłatek SJ pt. *Studia z dziejów jezuickiego teatru szkolnego* (Wrocław 1957). Jego dzieło stanowi w pewnym sensie wzór i inspirację dla obecnego opracowania.

W zestawianiu przepisów i rozporządzeń zastosowano układ chronologiczny, w celu lepszego zobrazowania zmian zachodzących w dziedzinie nauczania muzyki i śpiewu oraz w uprawianiu tej sztuki.

Teksty przepisów podane są w języku oryginalnym, najczęściej łacińskim, oraz w przekładzie polskim, z pewnością dalekim od doskonałości. Kilka dokumentów, wydanych wcześniej w języku polskim, umieszczono bez większych zmian gramatycznych. Zrezygnowano z dosłownego tłumaczenia łacińskich tytułów dokumentów.

Prezentowany zbiór stanowi dokumentację źródłową do opracowanej przeze mnie monografii, dotyczącej genezy, struktur i działalności jezuickich burs muzycznych.

WYKAZ SKRÓTÓW

A. R. P. N.	- Admodum Reverendus Pater Noster (Najprzewielebniejszy Nasz Ojciec – Generał zakonu)
ARSI	- Archivum Romanum Societatis Iesu (Archiwum Rzymskie Towarzystwa Jezusowego)
ATJKr.	- Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie
B.	- Beatus (błogosławiony)
Bibl. Jagiell.	- Biblioteka Jagiellońska
Bibl. Nar.	- Biblioteka Narodowa w Warszawie
Bibl. Nar. Wiedeń	- Biblioteka Narodowa we Wiedniu
Bibl. Uniw. Wil.	- Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego
Bibl. Upps.	- Biblioteka Uniwersytetu w Uppsali
BVM	- Beatissima Virgo Maria (NMP)
cz.	- część
D.	- Dominus (pan)
f.	- folio (karta)
fl	- florenus (floreń)
Germ.	- Germania (dział w ARSI)
k.	- karta
Lit.	- Lituania (dział w ARSI)
n.	- numerus (numer)
nr	- numer
O.	- Ojciec
OO.	- Ojcowie
P.	- Pater (ojciec)
P. N.	- Pater Noster (Nasz Ojciec – Generał zakonu)
P. V.	- Paternitas Vestra, Paternitatis Vestrae (Wasza Ojcowskość – tytuł wyższych przełożonych zakonnych)

Pol.	– Polonia (dział w ARSI)
r.	– rok, roku
R. P.	– Reverendus Pater (Wielebny Ojciec)
R. Vra	– Reverentia Vestra (Wasza Wielebność)
rkps	– rękopis
S.	– Sanctus (święty)
s.	– strona
t.	– tom
Teki Schn.	– Teki Schneidra
v.	– verso (odwrotna strona karty)
v.g.	– verbi gratia (na przykład)
vol.	– volumen (wolumen)
w.	– wiek, wieku
WAP	– Wojewódzkie Archiwum Państwowe
W. O.	– Wielebny Ojciec

BIBLIOGRAFIA

Rękopisy:

Archiwum Miasta Krakowa i Województwa Krakowskiego (WAP):
Teki Schneidra 707: Jezuici.

Archivum Romanum Societatis Iesu:

Congregationes 52, 53, 66.

Fondo Gesuitico 45/1408.

Fondo Gesuitico 479.

Germ. 106 (Epistolae).

Germ. 162 (Epistolae).

Germ. 164 (Epistolae).

Germ. 167 (Epistolae).

Lit. 39 (Historia Collegiorum).

Pol. 3 (Ordinationes et epistolae Praepositorum Generalium).

Pol. 52 (Historia Poloniae).

Pol. 72 (Fundationes Provinciae Poloniae).

Pol. 77 (Epistolae).

*Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego
w Krakowie:*

Rkps 35 (Ordinationes Praepositorum Generalium).

Rkps 224 (Ordinationes Praepositorum Generalium).

Rkps 244 (Ordinationes generalium et provincialium Prov. Lituaniae,
1611-1739).

Rkps 284 (Inventarium perceptorum in Congregatione Augustissimae
BVM sub titulo Anuntiationis in Residentia Illuxtanae S. J. ab Anno 1692).

Rkps 234 (Ordinationes Praepositorum Generalium).

Rkps 352 (Ordinata et responsa Generalium).

- Rkps 431 (Memorialia Collegii Gedanensis).
Rkps 436 (Liber epistolarum Provinciae Masoviae).
Rkps 496 (Ordinationes Praepositorum Generalium).
Rkps 553 (Ordinationes Praepositorum Generalium et Provincialium).
Rkps 1366 (Resignatio bursae Jaroslaviensis S. Joannis).
Rkps 1749 (Fundatio musicae Fraternitatis Misericordiae Cracoviae).

Biblioteka Jagiellońska:

- Rkps 180 (Inventarium instrumentorum musicorum Bursae Collegii Cracoviensis).
Rkps 2431 (Liber resignationum Bursae Regiae Musicorum Collegii Cracoviensis).
Rkps 2649 (Accepta et expensa Bursae Musicorum Collegii Cracoviensis).
Rkps 5194 (Liber memorialium Collegii Posnaniensis).
Rkps 5195 (Liber Collegii Posnaniensis).

Biblioteka Narodowa w Warszawie:

- Rkps BOZ 828 (Consuetudines Alumnatus Vilnensis).

Biblioteka Narodowa we Wiedniu:

- Rkps 11 977 (Acta Congregationum Provincialium).
Rkps 12 027 (Liber ordinationum).

Biblioteka Uniwersytetu w Uppsali:

- Rkps H-163 (Decreta perpetua Societatis Jesu).

Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego:

- Rkps F2-DC2 (Liber rationum Congregationis B. V. Visitantis).
Rkps F3-2388 (Liber memorialium).

Muzeum Państwowe w Olsztynie:

- Rkps: Historia Collegii Brunsbergensis.

Druki:

Barącz Sadok, *Archiwum WW. OO. Dominikanów w Jarosławiu*. Lwów 1884.

Constitutiones Societatis Iesu a Congregatione Generali XXXIV annotatae et Normae complementariae ab eadem Congregatione approbatae. Romae 1995.

Consuetudines communes Provinciae Lituanae Soc. Jesu. Dodatek archiwalny do „Naszycy Wiadomości” 4 (1914), s. 46-57.

Institutum Societatis Iesu. Vol. 1-3, Florentiae 1893.

Kochanowicz Jerzy, *Podręcznik pedagogiki Stefana Sczanieckiego SJ z 1715 roku.* Kraków 2001.

Konstytucje Towarzystwa Jezusowego wraz z przypisami Kongregacji Generalnej XXXIV oraz Normy uzupełniające zatwierdzone przez tę samą Kongregację. Kraków-Warszawa 2001.

Kurczewski Jan, *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska.* Cz. 1-3, Wilno 1908-1916.

Lauxmin Zygmunt, *Ars et praxis musica in usum studiosae iuventutis in Collegiis Societatis Iesu. Permissu superiorum propositae.* Vilnae 1693.

Listy Piotra Skargi TJ z lat 1566-1610. Podług autografów wydał i objaśnił ks. J. Sygański TJ. Kraków 1912.

Monumenta paedagogica Societatis Iesu. Vol. 2-3 (1557-1572). Edidit Ladislaus Lukács. Romae 1974.

Monumenta paedagogica Societatis Iesu. Vol. 4 (1573-1580). Edidit Ladislaus Lukács. Romae 1981.

Monumenta paedagogica Societatis Iesu. Vol. 5: *Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Iesu (1586, 1591, 1599).* Edidit Ladislaus Lukács. Romae 1986.

Monumenta paedagogica Societatis Iesu. Vol. 7: *Collectanea de Ratione Studiorum Societatis Iesu (1588-1616).* Edidit Ladislaus Lukács. Romae 1992.

Piechnik Ludwik, *Gimnazjum w Braniewie w XVI w. Studium o początkach szkolnictwa jezuickiego w Polsce.* „Nasza Przeszłość” 7 (1958), s. 5-72.

Piechnik Ludwik, *Początki Akademii Wileńskiej 1570-1599.* Rzym 1984.

Piechnik Ludwik, *Próby odnowy Akademii Wileńskiej po klęskach potopu i okres kryzysu 1655-1730.* Rzym 1987.

Piechnik Ludwik, *Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600-1655.* Rzym 1983.

Piechnik Ludwik, *Seminaria duchowne prowadzone przez jezuitów od XVI do XVIII wieku.* Kraków 2001.

Poplatek Jan, *Studia z dziejów jezuickiego teatru szkolnego w Polsce.* Wrocław 1957.

Sarna Władysław, *Episkopat przemyski o. ł.* Przemyśl 1902.

Synodus provincialis Gnesnensis provinciae, sub Mathia Lubieński celebrata. Varsaviae 1646.

Szweykowska Anna, *Wkład jezuitów w kulturę muzyczną Rzeczypospolitej w XVII wieku*. W: *Jezuici a kultura polska*. Pod red. L. Grzebień i S. Obirka. Kraków 1993, s. 297-310.

Trilupaitiene Jurate, *Zygmunt Lauksmin w życiu muzycznym Akademii Wileńskiej*. „Muzyka” 36 (1991), nr. 1, s. 101-115.

Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai ir vyresniuju nutarimai. Vilnius 1987.

Wielewicki Jan, *Dziennik spraw domu zakonnego OO. Jezuitów u św. Barbary w Krakowie*. T. 3, Kraków 1889.

PRZEPISY

1. Constitutiones Societatis Iesu – Konstytucje Towarzystwa Jezusowego

[586] *Quoniam occupationes, quae ad animarum auxilium assumuntur, magni momenti sunt, ac nostri Instituti propriae, et valde frequentes; cumque alioqui nostra habitatio tam sit in hoc vel in illo loco incerta; [B] non utentur Nostri choro ad horas canonicas, vel Missas, vel alia officia decantanda; quandoquidem illis, quos ad ea audienda devotio moverit, abunde suppetet ubi sibi ipsis satisfaciant. Per Nostros autem ea tractari convenit quae nostrae vocationis ad Dei gloriam magis sunt propria.*

[587] *B. Si in quibusdam domibus vel Collegiis sic convenire iudicaretur, eo tempore quo vesperi praedicandum vel legendum est, ad populum detinendum ante huiusmodi lectiones vel conciones, posset vespertinum officium tantum dici. Sic etiam ordinarie dominicis et festis diebus, sine cantu figurato vel firmo, ut vocant, sed tono quodam devoto, suavi et simplici; et id in hunc finem, et quatenus indicaretur quod populus ad magis frequentandas confessiones, conciones et lectiones moveretur, et non aliter. Eodem tono officium, quod tenebiarum dici solet, cum suis caerimoniis in Hebdomada Sancta fieri posset.*

[586] Ponieważ zajęcia podejmowane dla zbawienia dusz są wielkiej doniosłości, właściwe naszemu Instytutowi i rozliczne, i ponieważ nasze przebywanie w tym czy w innym miejscu jest przygodne [B], dlatego niech Nasi nie odprawiają w chórze godzin kanonicznych ani nie śpiewają mszy św. lub innych uroczystych nabożeństw. Ci bowiem, których do ich słuchania skłoni pobożność, będą mieli wystarczająco wiele możliwości, żeby zadośćczynić swoim pragnieniom. Nasi zaś tym się powinni zajmować, co jest bardziej właściwe naszemu powołaniu ku chwale Bożej.

[587] B. Gdyby w jakichś domach, lub kolegiach uznano to za wskazane, można by w tym czasie, kiedy się zwykło wieczorem głosić kazania lub prowadzić wykład, odmówić same tylko nieszpory, żeby zatrzymać wiernych przed takimi wykładami czy kazaniem. Tak też będzie zazwyczaj w niedziele i w dni świąteczne: bez śpiewu zrytmizowanego i chorałowego, jak to nazywają, lecz w jakimś tonie nabożnym, miłym i prostym, a to w tej mierze i w tym celu, żeby lud pobudzić do częstszego przystępowania do spowiedzi, słuchania kazań i wykładów, a nie inaczej. W tym samym tonie można odprawiać w Wielkim Tygodniu liturgię, którą się zwykło nazywać Ciemną Jutrznia.

→ *Constitutiones Societatis Iesu a Congregatione Generali XXXIV annotatae et Normae complementariae ab eadem Congregatione approbatae*. Romae 1995, s. 217-218; *Konstytucje Towarzystwa Jezusowego wraz z przypisami Kongregacji Generalnej XXXIV oraz Normy uzupełniające zatwierdzone przez tę samą Kongregację*. Kraków-Warszawa 2001, s. 207. Mianem „Naszyc” określają teksty jezuitskie członków Towarzystwa Jezusowego.

2. Constitutiones Societatis Iesu – Konstytucje Towarzystwa Jezusowego

[266] 14. *Praeterea, honestatis et decentiae ratione, convenit feminas non ingredi domos nostras nec Collegia, sed tantum ecclesias; et arma nulla, nec [M] instrumenta rerum vanarum domi haberi; sed tantum ea quae faciunt ad finem illum divini servitii et laudis quem sibi praefixit Societas.*

[268] M. *Cuiusmodi essent [instrumenta ad ludendum vel ad rem musicam], libri etiam profani et alia id genus.*

[266] 14. Oprócz tego ze względu na przyzwoitość i skromność wypada, żeby kobiety nie miały wstępu do naszych domów i kolegiów, lecz tylko do kościołów. Nie powinno też być w domu żadnej broni ani przedmiotów schlebających próżności [M], lecz tylko to, co pomaga do osiągnięcia tego celu, jaki sobie wytyczyło Towarzystwo, tj. do służby i chwały Bożej.

[268] M. Takimi przedmiotami byłyby: przedmioty do zabawy albo instrumenty muzyczne, książki świeckie itp.

→ *Constitutiones Societatis Iesu*, s. 114, 115; *Konstytucje Towarzystwa Jezusowego*, s. 121, 122.

3. Decreta primae Congregationis Generalis, 1558 – Dekrety pierwszej Kongregacji Generalnej, 1558

39. *Cum Constitutiones dicant 3 cap. VI part. vespervas cantari posse, non item Missam: an sit statuendum in univsum Missam cantari posse, an non; sed potius Constitutionem teneri, et dispensari in aliqua domo vel Collegio, ubi ratione Provinciae iudicaretur expedire, ut in India, Bohemia et aliis locis.*

Responsum est: servandum esse Constitutionem, et non nisi ex gravissima causa dispensandum esse a Praeposito Generali, ut Missa cantetur; et id tantum dominicis diebus et festis.

39. Według rozdz. 3, cz. VI Konstytucji można śpiewać nieszpory, ale nie mszę św., czy jednak nie warto wprowadzić ogólnej zasady dotyczącej śpiewania mszy św. zamiast – przestrzegając Konstytucji – udzielać dyspensy poszczególnym domom i kolegiom, gdzie ze względu na racje prowincji można jej udzielić, jak w Indiach, Czechach i innych miejscach.

Ustalono, że należy przestrzegać Konstytucji, a przełożony generalny może udzielić dyspensy na śpiewanie mszy św. niedzielnej lub świątecznej tylko z bardzo ważnych powodów.

→ *Institutum Societatis Iesu*. Vol. 2, Florentiae 1893, s. 165.

4. **Decreta primae Congregationis Generalis, 1558 – Dekrety pierwszej Kongregacji Generalnej, 1558**

40. *Cum dicatur in Constitutionibus eodem capite de cantu vesperarum, quod ne Gregorianus quidem esse debeat: an id immutari oporteat, nec ne, licet aliquo in loco dispensetur, ut cum cantu praedicto vel alio dicantur, cum expedire iudicabitur, ut hactenus Romae factum est.*

Responsum est: Constitutiones observandas esse in hac parte, nec per Constitutionem novam ab illis quid diversum statuendum esse.

40. W rozdziale Konstytucji napisano o śpiewie nieszporów, że niekoniecznie musi być on gregoriański; czy trzeba przestrzegać tego przepisu, czy też można udzielić dyspensy (jeśli się uważa za słuszne), aby w niektórych miejscach recytowano je w towarzystwie jakiegoś śpiewu, jak to się praktykuje w Rzymie?

Odpowiedź: W tej sprawie należy zachować dotychczasowe Konstytucje i nie zmieniać niczego w nowych Konstytucjach.

→ *Institutum Societatis Iesu*, vol. 2, s. 165.

5. **Patres de rebus Germaniae agentes interrogabant tempore Congregationis Generalis, 1558 – Zapytania przedstawicieli prowincji niemieckiej podczas Kongregacji Generalnej, 1558**

Sitne relinquendus cantus in Collegiis, ubi hactenus diebus festis observatur? Et possitne Missa et vesperae decantari sive a Nostris sive a studiosis et externis, qui sunt scholae nostrae?

Responsio: Cantus Missae et vesperarum dominicis et festis diebus tum Viennae tum Pragae, tum aliis in locis Germaniae tollerandus videbatur, sive per Nostris sive per externos exerceretur; magis tamen curandum esset, ut per externos id fieret.

Czy można praktykować śpiew w kolegiach, w których robi się to w dni świąteczne? Czy Nasi [jezuici] mogą śpiewać msze św. i nieszpory? Czy mogą to czynić eksterni uczęszczający do naszych szkół?

Odpowiedź: Można pozwolić na śpiew mszy św. i nieszporów w niedziele i święta, zarówno w Wiedniu, w Pradze, jak i w innych miejscach Niemiec, wykonywany przez Naszych lub przez osoby spoza zakonu; należy zabiegać o to, aby czyniły to raczej osoby spoza zakonu.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*. Vol. 3 (1557-1572). Edidit Ladislaus Lukács, Romae 1974, s. 38, przypis 4.

1560

6. Constitutiones ad solum scholae praefectum [Collegii Pragensis] peculiariter pertinentes, 1560 – Konstytucje szkolne przeznaczone głównie dla prefekta szkół kolegium w Pradze, 1560

[15] [Praefectus scholae] cantus et chori generalem curam habebit; quae tamen in re dumtaxat observabit ea quae non recte videantur fieri, quae superiori indicabit, propositis consiliis, quibus emendari possint.

[16] Dabit operam ut cantus scholae quotidianus sit honestus ac devotus, atque eum omnes tam magni quam parvuli probe noverint.

[15] [Prefekt szkół] jest głównym odpowiedzialnym za śpiew i chór; gdyby jednak zauważył w tej dziedzinie coś niewłaściwego, powinien powiadomić przełożonego, udzielając mu rady, jak usunąć nieprawidłowości.

[16] Ma się postarać, aby codzienny śpiew w szkole był porządny, pobożny oraz dobrze wyćwiczony przez starszych i młodszych uczniów.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*. Vol. 2 (1557-1572). Edidit Ladislaus Lukács, Romae 1974, s. 61-62.

7. Secundum genus Constitutionum quae ad praeceptorum scholarum [Collegii Pragensis] pertinent, 1560 – Drugi rodzaj konstytucji szkolnych przeznaczonych dla nauczycieli szkół w Pradze, 1560

[14] *Qui praeest cantui, non prius incipiet canere, quam omnes classes convenerint.*

[14] Prowadzący nie powinien rozpoczynać śpiewu do momentu, aż zgromadzą się wszystkie klasy.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, vol. 2, s. 66.

1563

8. *Ordinatio P. Hieronymi Nadal de distinctione classium, 1563* – Rozporządzenie Hieronima Nadala dotyczące szkół w prowincji niemieckiej, 1563

[64] [...] *Similiter ad singula praemia fiet. Instrumenta vero musica non solum melodiam dabunt ad singula praemia, sed initio antequam promulget iudicium, tum ad finem. Quod si non erunt vel haberi non poterunt musica instrumenta, cantores poterunt idem praestare.*

[64] [...] Podobnie będzie przy rozdawaniu poszczególnych nagród. Muzycy mają grać na instrumentach nie tylko przy wręczaniu pojedynczych nagród, lecz również na początku (przed ogłoszeniem werdyktu) i na końcu. Gdyby nie posiadano instrumentów muzycznych i nie dało się ich sprowadzić, mogą śpiewać kantorzy.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, vol. 2, s. 105.

1564

9. *Statuta Seminarii Ecclesiastici in Urbe erigendi, 1564* – Statuty Seminarium Duchownego (Rzymskiego), 1564

16. *Diebus dominicis et festis intererunt Missae cantatae et vesperis, con-tionem et sacram lectionem audient.*

17. *Eisdem diebus et Missis inservient, et in choro canent, et in ministerio templi alicuius, vel etiam plurium ad praescriptum rectoris Collegii exercebuntur.*

16. W niedziele i święta [klerycy] mają uczestniczyć we mszy św. śpiewanej i w niesporach oraz wysłuchać kazania i pobożnej nauki.

17. W tych dniach powinni służyć do mszy św., śpiewać w chórze, ćwiczyć się w jakiejś posłudze kościelnej (lub posługach), stosownie do nakazu rektora kolegium.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, vol. 2, s. 391.

1565

10. *Decreta secundae Congregationis Generalis, 1565 – Dekrety drugiej Kongregacji Generalnej, 1565*

17. Cum de cantu Missae et vesperarum inducendo in ea loca, in quibus nondum admissus est, ageretur, tandem Congregationi placuit: ut iuxta Constitutiones et decreta praeteritae Congregationis, et habita ratione finis, quem ipsae Constitutiones intendunt, posset Praepositus illum inducere, prout expedire in Domino iudicabit, in hunc vel illum locum. Ubi autem inductus esset cantus, tam Missae quam vesperarum, si inutilis ad finem nostri Instituti et proximorum aedificationem videretur, vel deessent qui bene id munus praestare possent; commissum est P. Praeposito Generali, ut eum valeat revocare ac prohibere, si ita ei visum fuerit convenire.

17. Po rozważeniu sprawy wprowadzenia śpiewu mszy św. i niesporów tam, gdzie dotąd go nie było, Kongregacja postanowiła ostatecznie, że przełożony generalny może je wprowadzić tam, gdzie uzna za stosowne – zgodnie z Konstytucjami i dekretami poprzedniej Kongregacji – pamiętając o celach wyznaczonych przez Konstytucje. Jeśli w jakimś miejscu śpiew mszy św. lub niesporów, wprowadzony wcześniej, okazałby się niezgodny z naszym Instytutem i nie służył wzrostowi innych, lub gdyby nie było ludzi przygotowanych do tego zadania, przełożony generalny otrzymuje od Kongregacji władzę zniesienia tej praktyki i wprowadzenia zakazu, jeśli uzna to za stosowne.

→ *Institutum Societatis Iesu*, vol. 2, s. 198.

11. *Epistola P. Generalis Francisci Borgia ad P. Christophorum Strobel, 29 IX 1565 – List generała Franciszka Borgiasza do pierwszego rektora kolegium w Braniewie, Krzysztofa Strobela, 29 IX 1565*

Quod ad Scholasticos, qui nostris dant operam, ad templum mittendos, ut Missae et vesperis decantandis vacent, ac divinus cultus deservi videatur,

probandum omnino videtur, non tamen omnes simul vel per vices mittendi videntur, cum praesertim libenter id non faciant, nec sine studiorum iactura, sed consilium Illmi Cardinalis de decem vel 12 pauperibus aliquo stipendiolo invitandis ad huiusmodi cantum, multo magis placet, quam si alii inviti ad ecclesiam decanentur. Sive autem hi pauperes, sive alii ditiores ad huiusmodi cantum in parochiam deducantur, non videtur expedire, ut ex nostris aliquis eos deducat, sed aliquis ex clericis parochiae eos deducere et reducere posset et preesse eis dum cantant poterit vel seipsum vel aliquis provector et maturior tamquam decanus constitui posset, ut reliquos deduceret eisque preesseset quamdiu ecclesia vel redeunt aut in hoc cantandi ministerio in templo manent, qui si omnino necessarium videretur, ut aliquis ex nostris saltem initio eos deduceret, curetur ut quam brevi fieri possit alicui externo hoc munus demandetur.

Co do powierzonych nam scholastyków [uczniów], których posyła się do kościoła, aby śpiewali w czasie mszy św., nieszporów lub innych nabożeństw, jest oczywiste, że nie należy wysyłać wszystkich razem ani też na zmianę, gdyż, po pierwsze, idą tam niechętnie, po drugie, obniża to postępy w nauce. Wydaje się, że najlepszym rozwiązaniem byłoby zatrudnić na potrzeby śpiewu – w porozumieniu z kardynałem [Hozjuszem] – dziesięciu lub dwunastu ubogich chłopców, ofiarując im niewielkie stypendium. Lepiej, żeby śpiewali oni, niż inni, którzy czynią to niechętnie. Gdy ubodzy chłopcy lub inni udają się na śpiew do kościoła parafialnego nie należy pozwalać, aby ich prowadził któryś z Naszych. Natomiast mógłby im towarzyszyć w obie strony jakiś kleryk seminarium diecezjalnego. Podczas śpiewu może on – lub ktoś bardziej dojrzały i ułożony, ustanowiony jako ich dziekan – prowadzić i pilnować, gdy wracają z kościoła lub śpiewają w nim. Jeśli koniecznie trzeba, aby ktoś Naszych kierował nimi na początku, powinien przekazać ten obowiązek w miarę szybko komuś spoza zakonu.

→ Archivum Romanum Societatis Iesu (ARSI), Germ. 106, f. 18-18v; L. Piechnik, *Gimnazjum w Braniewie w XVI w. Studium o początkach szkolnictwa jezuickiego w Polsce*. „Nasza Przeszłość” 7 (1958), s. 39.

12. Ordo diurnus Collegii Germanici, post annum 1565 – Porządek dzienny Kolegium Niemieckiego w Rzymie, po 1565

Nel tempo della ricreazione imparano di cantare nella sala grande quelli che sono piu introdotti; et di sopra in una saletta piccola imparano quelli che imparano i principii.

Zaawansowani uczą się śpiewu w czasie rekreacji w wielkiej sali, a początkujący – w małej sali na górze.

➔ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, vol. 2, s. 418.

1566

13. *Instructiones datae Collegio Viennensi per Hieronymum Nadal, 1566 – Instrukcje wydane przez Hieronima Nadala dla kolegium w Wiedniu, 1566*

Adhibeatur musicae modus, ut in Missa musice tantum cantetur „Kirie”, „Gloria”, „Credo”, „Sanctus”, „Agnus”, responsio ad „Ite Missa est”; et in vesperis Psalmi cantentur ad falso bordonem, ut dicunt, vel similiter. Postest tamen cantari „Magnificat” musice. Reliqua omnia cantentur gregoriane. Excipientur ex hac ratione cantus maiores solemnitates, in quibus ex Provincialis vel Rectoris facultate poterunt aliquid amplius canere musice. Et cum erit illis licitum cantare motetta in Missa vel in vesperis, praecipitur illis ne sint prolixa, praesertim in Missa.

Detur opera ut cantores obedient, tanquam superiori, praefecto chori, et exerceatur in hac re disciplina.

Simpliciter non utantur Nostri organis in choro, nec tubis aut fistulis.

W sprawie muzyki należy przyjąć taki sposób postępowania, aby we mszy św. z muzyką śpiewać jedynie: *Kirie, Gloria, Credo, Sanctus, Agnus* oraz odpowiedź na *Ite Missa est*. W nieszpórach należy śpiewać psalmy fałszywym burdonem (jak to się mówi) lub podobnie. Z towarzyszeniem muzycznym można też śpiewać *Magnificat*. Pozostałe części należy wykonywać w śpiewie gregoriańskim. Wyjątek stanowią śpiewy w większe święta, podczas których można więcej śpiewać w towarzystwie muzyki, za pozwoleniem prowincjała lub rektora. Jeśli pozwala się na śpiew motetów podczas mszy św. lub nieszpórów, to zakłada się, że nie są one długie, szczególnie podczas mszy św.

Należy dołożyć wszelkich starań, aby kantorzy traktowali prefekta chóru jako swego przełożonego i byli bardzo zdyscyplinowani.

Nie wolno Naszym grać na organach na chórze, trąbach, ani fletach.

➔ Fauxbourdon (wł. falso bordone = fałszywy burdon) jest to rodzaj techniki trzygłosowej, polegającej na stosowaniu równoległych akordów sekstowych (współbrzmienie tercji i kwarty), rozwinięty w szkole burgundzkiej (pierwsza połowa XV wieku).

Monumenta paedagogica Societatis Iesu, vol. 3, s. 117-118.

14. Consuetudines Dilingae receptae, quae non videntur alibi usitatae, 1566 – Zwyczaje przyjęte przez kolegium w Dylindze, nie stosowane w innych kolegiach, 1566

Cantant aliquando Nostri cum aliis studiosis, quando figurato cantu celebrantur officia, partim ob cantorum externorum paucitatem, partim quod Nostri ea re nonnihil recreentur.

Niekiedy Nasi śpiewają z innymi studentami, gdy odprawia się oficja ze śpiewem figuralnym. Dzieje się tak dlatego, że brakuje śpiewaków spoza zakonu, a zajęcie to jest dla Naszych jakąś formą odpoczynku.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, vol. 3, s. 112.

15. Constitutiones Seminarii Ecclesiastici Brunsbergae ab Illmo Stanislao Hosio Cardinali fundati, 1566. – Konstytucje braniewskiego Seminarium Duchownego założonego przez kardynała Stanisława Hozjusza, 1566

Insuper, ut cantum et ritum Ecclesiae perdiscant, [seminaristae] teneantur Ecclesiae Parochiali Brunsbergae servire hoc modo: Diebus Dominicis et Festis celebribus sint obligati omnes processioni interesse nec non Matutinum, Summam Missam et vespervas; in die vero Corporis Christi omnes horas, feriatis vero diebus octoni solummodo Summam Missam et vespervas una cum scholaribus scholae parochialis decantabunt, ita quod quoad hoc officium ecclesiasticum in tres aequales classes iudicio Rectoris ac praeceptorum dividantur, commixtis ubique, quoad fieri potest, imperitis cum peritioribus, ne alii aliis sufficientiores aut ignaviores videantur.

Oprócz tego [klerycy] mają służyć w kościele parafialnym w Braniewie, aby nauczyć się śpiewu i obrzędów kościelnych. Będzie się to odbywać w następującym porządku: w niedziele i większe święta wszyscy mają obowiązek uczestniczyć w procesji, w matutinum, w sumie oraz w nieszporach; w Boże Ciało – we wszystkich Godzinach [liturgicznych]; natomiast w dni powszednie ośmiu z nich będzie śpiewać każdorazowo podczas sumy i nieszporów z uczniami szkoły parafialnej. W tym celu rektor i profesorowie podzielią ich na trzy równe grupy: w każdej z nich powinni się znaleźć bardziej i mniej uzdolnieni, aby jedna grupa nie czuła się lepsza, a inna gorsza.

→ L. Piechnik, *Seminaria duchowne prowadzone przez jezuitów od XVI do XVIII wieku*. Kraków 2001, s. 65-66.

1568

**16. Acta primae Congregationis Provinciae Romanae, 27 V 1568 –
Akta pierwszej Kongregacji prowincji rzymskiej, 27 V 1568**

[3] Primum decretum: Propositum fuit de cantu figurato a nostro templo removendo, et externis ad canendum non admittendis. – Sensit maior pars a templo nostrae Domus Professae cantum figuratum esse removendum, falsum bordonem retineri posse. In locis et temporibus Constitutiones et Decreta Congregationis [Generalis] esse servanda, et ex Seminario vel Collegio Germanico auxilium ad cantum sumi posse.

Extra decretum: Extra Urbem in Italia cantum simplicem, ubi canendum esset, in Gallia et Germania etiam falsum bordonem usurpari posse. Si ex Collegio mittuntur aliqui ad canendum, ut pauci mittantur. Multi senserunt expresse vespertinum officium non celebrandum cum non sequitur concio vel lectio. Et implicite id dicunt qui iuxta Constitutiones et Decreta procedi volunt. Aliquis observavit in minoribus Collegiis cantum adhibitum impedire, non iuvare alia munera propria Societatis. Alius quod iuxta finem cantus, tempus, locus et modus esset tenendus.

[3] Pierwszy dekret: Przedstawiono kwestię usunięcia z naszego kościoła śpiewu figuralnego oraz zakazu śpiewania osób spoza zakonu. – Większość stwierdziła, że należy usunąć śpiew figuralny z kościoła domu profesów, natomiast można zachować fałszywy burdon. Przepisy Konstytucji i dekretów Kongregacji Generalnej należy zachować w odniesieniu do miejsca i czasu śpiewu. Można natomiast korzystać z pomocy śpiewaków z Seminarium Rzymskiego lub Kolegium Niemieckiego.

Poza dekretem: Na terenie Włoch (poza Rzymem) należy kontynuować śpiew prosty tam, gdzie istnieje; we Francji i w Niemczech można przyjąć fałszywy burdon. Jeśli z Kolegium [Niemieckiego] wysła się kleryków, ma ich być niewielu. Liczni delegaci wyraźnie domagali się, żeby nie odprawiać wieczornego oficjum, jeśli nie ma po nim kazania lub wykładu. Domyślnie zgadzają się z tym ci, którzy chcą postępować według wskazań Konstytucji i Dekretów. Ktoś zauważył, że w małych kolegiach należy zaprzestać śpiewów, gdyż nie pomagają one w obowiązkach typowych dla Towarzystwa. Inny postulował, aby zachować [dotychczasowy] czas, miejsce i sposób wykonywania śpiewu, ze względu na jego cel.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, vol. 3, s. 16.

17. Ex actis Congregationum Provincialium Italiae. Provincia Longobardiae, 1568 – Akta Kongregacji prowincji włoskich. Provincia Lombardia, 1568

4. Quaesitum est, an expediat cantare Missam et vespervas in cantu figurato, vel firmo cum diaconis et subdiaconis. – Responsum est omnium consensu, explicandos esse a procuratore mores Collegiorum P. Generali, et petendum esse a sua Paternitate modum uniformem, quantum fieri potest.

Propositum est, an fratres edocendi sint et exercendi sint in cantandis antiphonis, vel sint recitandae antiphonae aliquo simplici tono. – Placuit maiori parti sententia Patris Provincialis, non expedire ullo modo ut discant fratres aliquem cantum, sed potius cantum gregorianum esse auferendum.

Responsum P. Generalis: Quod ad cantum attinet in Missa et vespervis, probatum est quod Congregatio Provincialis constituerat.

4. Zastanawiano się, czy w czasie mszy św. i niesporów bardziej przystoi śpiew wielo-, czy jednogłosowy, wykonywany w asyście diakonów i subdiaconów. – Postanowiono zgodnie, aby prokurator zakonu wyjaśnił przełożonemu generalnemu zwyczaj kolegiów oraz poproszono, aby generał określił – jeśli to możliwe – jednolity sposób postępowania.

Postawiono pytanie, czy bracia zakonni mogą się uczyć śpiewu antyfon i wykonywać je, czy też powinno się je recytować na jednym tonie. – Większość opowiedziała się za propozycją ojca prowincjała, aby bracia nie uczyli się żadnego śpiewu i aby znieść śpiew gregoriański.

Odpowiedź przełożonego generalnego: W sprawie śpiewania mszy św. i niesporów potwierdza się ustalenia Kongregacji Prowincji.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu, vol. 3, s. 25.*

18. Ex actis Congregationum Provincialium Assistentiae Germaniae. Provincia Austriae, 1568 – Akta Kongregacji Prowincjalnych w asystencji niemieckiej. Provincia Austrii, 1568

25. Propter necessitatem quae viget in his regionibus, observavit hactenus Societas cantu figurato in choro; et cum propterea habere necesse sit et ex fratribus nostris et ex convictoribus etiam collegialibus aliquos qui cantandi artem noverint, dubitatum fuit, an in hunc finem deberent ii ab aliquo ex Nostris doceri principia musices, non quidem per modum institutae lectionis, sed potius per viam cuiusdam instructionis et recreationis. Et quamvis R. P. Natalis in sua visitatione id concesserit Collegio Pragensi, quia videbat, nisi ita

fieret, paulatim cantum corruere, omnino oportere visum est tamen Congregationi totum hoc negotium R. P. Generali proponendum esse.

Responsum est, potius curandum esse per convictores vel alios scholasticos cantum in ecclesia retineri; quamvis tamen externi non sufficerent, non continuo Nostri ex professo docendi essent cantum; qui iam instituti essent, in eo proficere possent cum aliis cantando, quamvis studium ad id ex professo non adhibeatur.

25. Ze względu na potrzeby w terenie Towarzystwo praktykowało dotąd śpiew figuralny w chórze. Dlatego trzeba było znaleźć wśród naszych braci oraz konwiktów szkolnych takie osoby, które znają sztukę śpiewania. Zastanawiano się zatem, czy ktoś z Naszych nie powinien ich nauczyć podstaw muzyki, nie w czasie wyznaczonych lekcji, lecz indywidualnie na rekreacji. Chociaż W. O. Nadal pozwolił na to podczas wizytacji kolegium w Pradze – przekonany, że w przeciwnym razie śpiew powoli zaginie – wydawało się nam konieczne przestawić tę petycję Kongregacji – W. O. Generałowi.

Odpowiedziano, że śpiew w kościele powinien być wykonywany przez konwiktów lub innych uczniów. Gdyby jednak nie starczyło osób spoza zakonu, jezuiti – uczący z obowiązku śpiewu i do tego przygotowani – mogą okazyjnie pomóc innym w śpiewie, choć nie powinni podejmować się tego obowiązku *ex professo*.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, vol. 3, s. 38-39.

19. Instructiones Pultoviae datae per P. Laurentium Maggio, Praepositum Provinciae Austriae, 24 IX 1568 – Uwagi prowincjała austriackiego Wawrzyńca Maggio dla rektora kolegium w Pułtusk, 24 IX 1568

4. Cum primum huc advenerit Episcopus [Petrus Myszkowski], urgeatur ut nos liberet onere inveniendi et constituendi cantorem, sicut nobis ipse promisit Warsaviae. Caute tamen agatur, ne demus causam maledicti, et cum magna dexteritate; nec tamen curandum erit ut subiiciatur cantor nostrae curae. Si tamen apud pauperes habitationem deberet habere, oporteret eum nobis esse subiectum in iis omnibus, quae spectant ad disciplinam illius domus. Esset etiam lex illi praescribenda, ne scholam aliquam particularem posset instituere, sine nostra facultate, ne erigeretur altare contra altare; quamquam si habiteret cum astantibus, posset habere, sicut illi, aliquot pueros abecedarios, ex quorum parentibus emolumentum aliquot acciperet. Esset etiam addenda conditio, quod nullum ius in studiosos nostrarum scholarum,

etiam pauperes acquireret, et in docendis illis cantum, qui in ecclesia cantare debent, servare tenetur horas a rectore Collegii praescriptas, ne ordini scholarum incommodetur. Pro stipendio et sustentatione ipsius aliqua pars decimae separanda esset, et reliquum in astantes distribuendum, sicut iam fit.

8. Erit utile, ut cum Episcopus advenerit, eum informet Rector, quanti referat ut in ecclesia clerici eum ordinem horarum servant, qui ordini nostrarum non sit incommodus, non ut se nobis accommodent, sed ut hac ratione commodius cantui ecclesiae et divino cultui prospiciatur, sine iactura studiosorum. Quod enim uni prodest et alteri non nocet, de facili est concedendum, ut inquit lex quaedam.

9. Si posset persuaderi Episcopus ut in ecclesia Pultoviensi institueret officium cantoratus stabile, annexa illi parte decimae, si aliunde non prospiceretur, et annecteretur alicui vicariatus, praescriptis tamen legibus, ut supra n. 4o, esset utile et multo decentius.

4. Gdy tylko przybędzie Biskup [Piotr Myszkowski], trzeba nalegać, aby zwolnił nas z obowiązku znalezienia i zatrudnienia kantora, jak to obiecał w Warszawie. Należy jednak działać ostrożnie, aby nie wywołać [jego] gniewu. Trzeba zabiegać dyplomatycznie, aby kantor nie był pod naszą opieką. Jeśli miałby on mieszkać w bursie ubogich, musiałby dostosować się całkowicie do panującego w niej porządku, akceptując regułę, że nie założy jakiegś własnej szkoły bez naszej zgody i nie będzie „wznosił ołtarza przeciwko ołtarzowi”. Gdyby zamieszkał z bursarzami, może – podobnie jak inni – uczyć kilku chłopów abecadła i otrzymywać wynagrodzenie od rodziców. Trzeba by dołączyć warunek, że kantor nie ma żadnej jurysdykcji nad uczniami naszych szkół, a nawet uczniami z bursy ubogich. Ucząc śpiewu tych, którzy mają śpiewać w kościele będzie przestrzegał godzin wyznaczonych przez rektora, aby nie burzyć porządku panującego w szkołach. Na jego wynagrodzenie i utrzymanie należałoby przeznaczyć jakąś część dziesięciny, a resztę dawać opiekunom („astantes”), jak to się dotychczas praktykuje.

8. Byłoby pożyteczne, gdyby rektor po przybyciu biskupa dowiedział się, ilu kleryków potrzebuje on do służenia w kościele, aby nie naruszyć rozkładu zajęć w szkołach. Niech chodzi o to, aby [biskup] dostosował się do nas, lecz aby wyznaczyć dogodny czas na śpiew kościelny i służbę Bożą, bez szkody dla nauki. Co bowiem jednemu pomaga, a drugiemu nie szkodzi. łatwo bywa przyjmowane – jak mówi przysłowie.

9. Jeśli to możliwe, należy przekonać biskupa, aby w kościele pułtuskim utworzył urząd stałego kantora, przeznaczając dla niego część dziesięciny,

jeśli nie posiadałby on wsparcia z innych źródeł. Trzeba by go przyłączyć do jakiegoś wikariatu, określając w regułach (jak w numerze 4), co dla niego pożyteczne i przyzwoite.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, vol. 3, s. 165-166.

20. Instructiones Pultoviae datae per P. Laurentium Maggio, Praepositum Provinciae Austriae, 24 IX 1568 – Uwagi prowincjała austriackiego Wawrzyńca Maggio dla rektora kolegium w Pultusku, dotyczące bursy ubogich, 24 IX 1568

Circa astantes [praefecti cubiculorum in domo convictorum, qui de Societate non fuerunt]:

1. *Etsi istorum nulla nobis incumbat cura ex obligatione, eam tamen exercere debemus ex charitate; sic scilicet ut ab exactore instituantur in pietate et moribus. Doceantur orare et examinare conscientiam; mane saltem unum quadrantem habeant ad orandum, et vesperi alium ad se examinandos, praeter occupationes templi; noctu non permittantur vagari, nec aliis importunis horis, non computare, non aliis vitiis se dare. Doceantur autem pietatem, modestiam, etc., confiteantur singulis saltem mensibus et communicent ex consilio confessarii; essetque utile aliquando aliquam exhortationem ad illos habere.*

2. *Curetur diligenter, ut omnes (quoad eius fieri poterit) intersint cantui et aliis ministeriis ecclesiasticis, ad quae tenentur constitutis horis; et ut proficiant in litteris.*

3. *Per eundem exactorem poterunt in illos distribui pecuniae illius decimae, cuius pars datur cantori, sicut iam fit, dummodo servetur ratio recepti et expensi.*

4. *Nomen ribaldi omnino aboleatur, et posthac non ribaldi, sed astantes (quod nomen illorum officio convenit) nominentur.*

5. *Curetur ut pueri abecedarii quos ipsi docent, diligenter ab eis instituantur et promoveantur.*

6. *Cum ipsi habitent in domo nostra lignea, quae exposita est incendii periculis, videatur quomodo igne et lumine utantur.*

W sprawie „astantes”, czyli prefektów pokojów w konwikcie, którzy nie są jezuitami.

1. Chociaż nie mamy wobec nich żadnych zobowiązań prawnych, to powinniśmy – kierując się miłością – zatroszczyć się o to, aby ćwiczyli się w pobożności i w cnotach pod kierunkiem przełożonego [exactore]. Niech

uczą się modlitwy i rachunku sumienia. Oprócz zwykłych zajęć w kościele powinni przeznaczyć kwadrans na modlitwę poranną oraz kwadrans wieczorem na rachunek sumienia. Nie wolno pozwolić, aby się włóczyli po nocach lub w innym niewłaściwym czasie, upijali się lub oddawali innym nałogom. Niech uczą się pobożności, skromności itd., spowiadają się przynajmniej raz w miesiącu i przyjmują Komunię św. za radą spowiednika, niech wprowadzają w życie egzorty, które się im głosi.

2. [Prefekt] powinien czuwać, aby wszyscy (o ile to możliwe) uczestniczyli w śpiewie i innych posługach kościelnych, do których są zobowiązani w określonym czasie; niech też robią postępy w nauce.

3. Za jego pośrednictwem mogą rozdzielać pieniądze pochodzące z dziesięciny, z której część ma być przekazywana kantorowi (jak to jest dotychczas); należy zachować rachunki wpływów i wydatków.

4. Trzeba przestać nazywać ich „ribaldi” [policjanci] i używać określenia „astantes” [opiekunowie], które bardziej pasuje do ich funkcji.

5. [Prefekt] ma dbać, aby pilnie przykładano się do uczenia młodych chłopców abecadła (*abecedarii*), tak, aby robili oni postępy.

6. Ponieważ mieszkają w drewnianym domu, gdzie istnieje niebezpieczeństwo pożaru, powinni wiedzieć, jak posługiwać się ogniem i światłem.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, vol. 3, s. 168-169.

21. **Instructiones pro Collegio Brunsbergensi datae per P. Laurentium Maggio, Praepositum Provinciae Austriae, 20 X 1568 – Instrukcje prowincjała austriackiego Wawrzyńca Maggio dla kolegium w Braniewie, 20 X 1568**

15. *Quemadmodum inter nos et parochum constitutum est, ita etiam firmiter retineatur, ut vespertinae preces in ecclesia parochiali non cantentur ante horam tertiam pomeridianam, ne studiosi, qui cantui debebunt interesse, lectionibus priventur. Satis enim est, si tunc faciant iacturam repetitionum. Quod si illic anteverteretur hora, nihilominus nos retineamus praescriptum ordinem, nec ullo modo post quartam doceatur in scholis. Idem sit dictum de tempore sacro.*

16. *Ad principium et finem lectionis in omnibus classibus cantetur aliquis pium a studiosis, quemadmodum fit in omnibus Collegiis huius Provinciae, ut sit uniformitas. Quid et quomodo cantetur, novit P. Winzerer; et hoc inchoetur ad proximam renovationem.*

15. Należy trzymać się tego, co zostało ustalone między nami i proboszczem, tzn. że nie będzie się śpiewać wieczornych modlitw w kościele

parafialnym przed godziną trzecią po południu, tak, aby uczniowie zobowiązani do śpiewu nie tracili lekcji. Wystarczy już, że tracą powtórki. Gdyby zmieniono tę godzinę, my zachowamy ustalony porządek i w żadnym wypadku nie będziemy uczyć w szkole po godzinie czwartej. Dotyczy to również Wielkiego Tygodnia.

16. Na początku i na końcu lekcji uczniowie wszystkich klas mają zaśpiewać jakąś pieśń pobożną; [powinno się to praktykować] w taki sam sposób we wszystkich kolegiach prowincji, aby panowała zgodność postępowania. Ks. Winzerer wie, co należy śpiewać i w jaki sposób. Zwyczaj ten wchodzi w życie od przyszłego semestru.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, vol. 3, s. 171.

22. Instructiones Brunsbergae P. Rectori datae per P. Laurentium Maggio, Praepositum Provinciae Austriae, 1 XI 1568 – Instrukcje prowincjała Wawrzyńca Maggio dla kolegium w Braniewie, dotyczące Seminarium Duchownego, 1 XI 1568

13. Curet praefectus [Seminarii] erigere animos alumnorum et conservare illos modeste laetos ac hilares in Domino, adhibito etiam musico cantu aliquando recreationis tempore, et familiari aliqua ac laeta, sed religiosa conversatione.

13. Prefekt seminarium powinien dodawać otuchy alumnom i starać się, aby byli zadowoleni i radosni w Panu (w sposób umiarkowany). W tym celu powinien posługiwać się m.in. śpiewem w czasie rekreacji oraz serdeczną, wesołą, aczkolwiek pobożną, rozmową.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, vol. 3, s. 176.

1570

23. Constitutiones Collegii Germanici, 1567-1570 – Konstytucje Kolegium Niemieckiego w Rzymie, 1567-1570

Si procuri che in Collegio vi sia assercittio di musica, di voci et di strumenti, conforme alli scolari che se ne delectaranno; et quelli che ne havranno un poco di principio, potranno sequitarli avanti, con questo che non si facci venir maestro in Collegio per insegnarli, accetto il maestro di musica di voci. Questo si potrà tenere ordinariamente in Collegio.

Należy zadbać o zorganizowanie w kolegium ćwiczeń z muzyki, śpiewu i gry na instrumentach dla scholastyków, którzy to lubią. Ci zaś, którzy posiadają podstawy, mogą się dalej uczyć, pod warunkiem, że nie będzie się wzywać do kolegium kolejnego magistra, oprócz magistra śpiewu. Taki ma być zwykły porządek w kolegium.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, vol. 2, s. 923-924.

24. Instructiones datae rectori Vilmensi circa scholas per P. Laurentium Maggio, 19 VIII 1570 – Instrukcje w sprawie szkół wydane przez prowincjała Wawrzyńca Maggio dla rektora kolegium w Wilnie, 19 VIII 1570

12. Cum fuerit nobis assignatum altare in proximo templo sancti Joannis, et concessus usus illius ecclesiae, poterunt diebus festis illuc deduci nostri studiosi ordine, ut illic intersint summo Sacro, concioni et vespertinis precibus, praesertim autem exercitationis doctrinae christianae, quae illic a Nostis fiet; et iuventur etiam in cantu pro more patriae sine tamen obligatione ulla; et hoc fieri poterit, donec proprium templum habeamus. Diebus etiam ferialibus illuc deducuntur ad Sacrum audiendum post primam lectionem matutinam, si transitus per curiam parochi poterit obtineri.

12. Skoro wyznaczono nam ołtarz w pobliskim kościele św. Jana i pozwolono na korzystanie z tego kościoła, można tam zabierać naszych uczniów, aby w dni świąteczne uczestniczyli we mszy św., w kazaniu i modlitwach wieczornych, a przede wszystkim, aby uczyli się katechizmu, który wykładają Nasi. Powinni też okazynie wspomagać wiernych w śpiewaniu pieśni ojczystych. To wszystko, dopóki nie będziemy posiadać własnego kościoła. Również w dni powszednie należy zabierać uczniów na mszę św. po pierwszej lekcji, jeśli tylko przejście przez plebanię jest otwarte.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, vol. 3, s. 188.

25. Instructio P. Laurentii Maggio Praepositi Provinciae Austriae pro Rectore Braunsbergensi, 22 X 1570 – Instrukcja prowincjała austriackiego Wawrzyńca Maggio dla rektora braniewskiego, 22 X 1570

De convictoribus.

13. Musicae instrumenta honesta convictoribus permitti possunt, qui aliquid norunt in illis ludere, ne dediscant quod didicerunt, tempore recrea-

tionis, seipsos moderate ac modeste exercentes. Qui vero ignorant, ii tempus non consumant in ea occupatione et multo minus ut a magistro externo instruuntur.

O konwiktoraach.

13. Konwiktoryzy mogą posiadać cenne instrumenty muzyczne. Jeśli potrafią na nich grać, nie powinni zaniedbywać swych umiejętności, lecz ćwiczyć razem w czasie rekreacji (spokojnie i dostojnie). Ci, którzy nie umieją grać, niech nie tracą czasu na naukę. Tym bardziej nie powinno się im dawać nauczyciela spoza zakonu.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, vol. 3, s. 196-197.

26. Instructio P. Laurentii Maggio Praepositi Provinciae Austriae pro Rectore Braunsbergensi, 22 X 1570 – Instrukcja prowincjała austriackiego Wawrzyńca Maggio dla rektora braniewskiego, 22 X 1570

De Seminario:

8. *Qui norunt organa pulsare vel ludere fidibus, exercere se possunt horis convenientibus, ne dediscant. Qui vero ignorant, non discant. In ratione vero cantus, detur opera, ne vel leves modulentur cantiones vel lascivas aut haereticas, cuius rei diligentem curam habeat praefectus, et libros vel apud se vel substitutum suum vel probatum alumnum asservet; nec cantiones ullas in Collegium importare permittat, quas ipse prius non examinaverit; nec ipsi permittantur exire ut in cantu se exerceant, sed si quid probandum est, in Seminario probetur opportunis horis.*

O seminarium.

8. [Klerycy], którzy umieją grać na organach lub na instrumentach strunowych, mogą ćwiczyć w odpowiednim czasie, aby nie zapomnieć swych umiejętności. Ci, którzy nie potrafią grać, niech się nie uczą. Co do śpiewu trzeba uważać, aby nie śpiewano piosenek frywolnych, nieprzyzwoitych lub heretyckich. Ma tego dopilnować prefekt, który przechowuje (u siebie, swego zastępcy lub zaufanego alumna) książki [do śpiewu]. Nie powinien pozwalać na przynoszenie do kolegium żadnych pieśni, których sam najpierw nie sprawdził. Nie może pozwolić [alumnom] wychodzić na naukę śpiewu; jeśli ktoś posiada zgodę na te ćwiczenia, ma je wykonywać w seminarium duchownym w odpowiednim czasie.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, vol. 3, s. 200.

27. Instructiones datae P. Rectori Collegii Pultoviensi per P. Laurentium Maggio, Praepositum Provinciae Austriae, 21 XII 1570 – Instrukcje prowincjała Wawrzyńca Maggio dla kolegium w Pultusku, 21 XII 1570

8. Cantum Nostri non doceant studiosos; verum aliquis ex magistris successive intersit illa media hora, dum a cantore templi exercentur, ut in officio illos contineant. Ad hoc vero cantus exercitium solae tres classes grammatices vel omnes simul vel alternatim pro commoditate loci mittantur; neque enim videntur rhetores et humanistae in hac re occupandi.

8. Nasi nie powinni uczyć śpiewu. Jeden z magistrów ma być obecny przez pół godziny ćwiczeń, prowadzonych przez kantora kościoła, po to, aby dopilnować dyscypliny wśród uczniów. Na ćwiczenia śpiewu powinien posyłać tylko trzy pierwsze klasy [infimy, gramatyki, syntaksy] razem lub osobno, zależnie od miejscowych warunków. Nie warto zajmować śpiewem uczniów z klas poetyki i retoryki.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, vol. 3, s. 204.

1571

28. Ex actis Congregationum Provinciarum Assistentiae Germaniae. Provincia Aquitaniae, 1571 – Acta Kongregacji Prowincji w asystencji niemieckiej. Prowincja Akwitanii, 1571

[2] Propositum est de cantu; et placuit omnibus, non esse introducendum, ubi non est. Turnone autem et Lugduni, ubi ex consensu R. P. Generalis receptus est, maiori parti visum est, non esse proponendum P. Generali ut tolleretur, propter causas aliquot quas dabunt Procuratori in scriptis qui sunt sententiae affirmativae; ut et suas qui sunt negativae.

Responsum: De cantu. – Ut fit, ita maneat.

[2] Poruszono sprawę śpiewu. Wszyscy zgodzili się, że nie należy go wprowadzać tam, gdzie się go nie praktykuje. W przypadku Tours i Lyonu, gdzie śpiew przyjęto za zgodą generała, większość domaga się, aby nie proponować generałowi zniesienia tego [zwyczaju], ze względu na pewne racje, które przedstawiono na piśmie prokuratorowi [prowincji] (spisano zarówno zdania za, jak i przeciw).

Odpowiedź generała: Co do śpiewu – wszystko pozostaje bez zmian.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, vol. 3, s. 51-52.

1573

29. Decreta tertiae Congregationis Generalis, 1573 – Dekrety trzeciej Kongregacji Generalnej, 1573

58 [36] Cantus in ecclesias Societatis inductus talis sit deinceps, qualem declaratio 3 cap. VI part. litt. B praescribit: nempe devotus, suavis et simplex, non figuratus vel firmus; et in iis tantum locis retineatur ubi per nostros, non admissis externis, commode exerceri potest, et finis quem praedicta Constitutio proponit, et iuxta decr. 22 secundae Congregationis consequitur; locum tamen habeat dispensatio praesertim inter haereticos et infideles, quo ad inductionem, retentionem, modum et qualitatem cantus pro iudicio et arbitrio R. P. Generalis.

58 [36] Śpiew w kościołach Towarzystwa należy dostosować do przepisów z rozdziału 3, cz. 6 B Deklaracji: ma być pobożny, miły i prosty, nie wielogłosowy ani harmonizowany. Należy go kontynuować tylko tam, gdzie mogą go z łatwością wykonywać Nasi, a nie osoby spoza zakonu, zgodnie z propozycją Konstytucji i dekretem nr 22 drugiej Kongregacji. Dyspensować z tego można przede wszystkim w krajach heretyków i niewiernych, gdzie wprowadzenie śpiewu, jego kontynuacja, sposób wykonywania i rodzaj mają być zgodne z wolą ojca generała.

→ *Institutum Societatis Iesu*, vol. 2, s. 227; *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*. Vol. 4 (1573-1580). Edidit Ladislaus Lukács, Romae 1981, s. 248.

30. Regulae communes Collegii Germanici, quae ad studia spectant, 1573 – Reguły wspólne dotyczące studiów w Kolegium Niemieckim w Rzymie, 1573

14. Omnes dent operam ut ex litterariis et musicis exercitationibus fructum percipiant.

14. Przez wykonywane ćwiczenia wszyscy [wychowankowie] wykazują się swoimi postępami w nauce i muzyce.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, vol. 4, s. 40.

1575

31. Epistola P. Everardi Mercuriani Praepositi Generalis ad praepositos provinciarum, 13 VIII 1575 – List generała zakonu Ewerarda Merkuriana do prowincjałów zakonu, 13 VIII 1575

Ad omnes Provinciales. Quae visa sunt observanda in libris musices, quibus aliquando nostri in Societate utuntur ad animi laxationem.

Cantus ecclesiastici, qui nempe origine sua ecclesiastici sunt et Sanctae Sedis Apostolicae seu episcoporum et inquisitorum permissu typis excussi, vel scripto quidem solum evulgati, sed tamen a superioribus approbati sunt, neque ab haereticis prodierunt, poterunt aliquando cantari a nostris. Quales sunt qui dicuntur mottetti, missae, hymni, piae aliae id genus cantaciones.

Quae turpem habent dictionem et sonum, sive eum cantandi modum, cui etiam subesse obscœna aut vana putentur, comburantur. Quae dubia sunt, examinet diligenter superior atque aedificationis omnis ratio habeatur.

Do wszystkich prowincjałów. Zasady postępowania w sprawie książek muzycznych, które Nasi wykorzystują czasami dla rozrywki.

Nasi mogą niekiedy śpiewać pieśni, które są pochodzenia kościelnego i zostały wydane drukiem za zgodą Stolicy Apostolskiej, biskupów lub inkwizytorów, albo też rozprowadzane w rękopisie, lecz zaaprobowane przez przełożonych, jeśli tylko nie są pochodzenia heretyckiego. [Można zatem śpiewać] tzw. motety, msze, hymny i inne pobożne kantyki.

Należy spalić [druki], które zawierają zdrożne słownictwo i melodie oraz te, których sposób śpiewania jest niestosowny lub może być przejawem próżności. Wątpliwe [publikacje] powinien zbadać dokładnie przełożony [domu], pamiętając o konieczności dawania przykładu innym.

➔ *Decreta perpetua Societatis Jesu. Bibl. Upps., rkps H-163, f. 9-9v; Monumenta paedagogica Societatis Jesu, vol. 4, s. 600; Ordinationes Praepositorum Generalium a VII Congregatione Generali 1616 editae. W: Institutum Societatis Jesu, vol. 3, s. 259.*

1576

32. Acta Congregationum Provincialium Assistentiae Germaniae. Provincia Poloniae, 1576 – Akta Kongregacji Prowincji w asystencji niemieckiej. Prowincja Polska, 1576

[1] 11. Non expedit ut nostri recipiant curam convictorum, et id Congregatio ultima Generalis et ipse Praepositus Generalis serio commendavit omnibus Provinciis, ut non admittant eam curam convictorum propter rationes, quas Congregatio Provincialis ipsa affert pro parte negativa. Ita tamen has rationes afferant Rmo Episcopo [Vilnensi Valeriano Protaszewicz], ut ipse sit capax. Quod si quando vir aliquis pius, externus inveniretur, qui suo periculo hoc negotium susciperet, tum posset hoc officium praestari sine alio nostro onere quam quod suscipitur in Collegio cum aliis.

[1] 11. Nie jest dobrze, aby Nasi podejmowali się opieki nad konwiktorami. Ostatnia Kongregacja Generalna oraz przełożony generalny polecili wszystkim prowincjom, aby nie przyjmować opieki nad konwiktorami ze względu na powody, jakie Kongregacja prowincji przedstawiła w części zawierającej wnioski negatywne. Racje przeciw przedstawiono biskupowi [Protaszewiczowi], aby sam się o nich przekonał. Jeśli w przyszłości znalazłby się jakiś pobożny mąż spoza zakonu, który podjąłby się tego zadania na własną rękę, można mu je powierzyć, ale bez jakichkolwiek obciążeń z naszej strony, lecz na warunkach, na jakich przyjmuje się do kolegium innych pracowników.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, vol. 4, s. 296-297. – Dyskusja dotyczyła przejęcia przez jezuitów opieki nad bursą fundowaną przez bpa Waleriana Protaszewicza w Wilnie.

33. *Acta Congregationum Provincialium Assistentiae Germaniae. Provincia Poloniae, 1576 – Akta Kongregacji Prowincji w asystencji niemieckiej. Prowincja Polska, 1576*

[4] 6. *Quoniam cantus vocationis nostrae non est proprius et multum fratres nostros a studiis et muneribus propriis posset distrahere, omnibus unanimi consensu placuit ut etiam ubi est concessus in templis nostris ad populi devotionem promovendam, rarius et magna cum moderatione adhibeatur.*

[4] 6. Ponieważ śpiew nie jest typowy dla naszego powołania i może odciągać wielu naszych kleryków od właściwych studiów i obowiązków, wszyscy postanowili jednogłośnie, że należy go praktykować rzadko i z umiarem, nawet w kościołach, w których jest dozwolony ze względu na wzrost pobożności wiernych.

→ *Acta Congregationum Provincialium*. Bibl. Nar. Wiedeń, rkps 11 977, f. 43-46; *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, vol. 4, s. 297-298; L. Piechnik, *Gimnazjum w Braniewie w XVI w.*, s. 39.

1577

34. *Epistola P. Nicolai Lanoy Visitoris Provinciae Austriae ad P. Everardum Mercurianum, Praepositum Generalem, 23 XII 1577 – List Mikołaja Lanoy'a, wizytatora prowincji austriackiej, do generała zakonu Ewerarda Merkuriana, 23 XII 1577*

3. *Quarto: In templis horum Collegiorum nimis accurate exercetur cantus musicus, ubi etiam crebrior est organorum usus, praesertim Viennae, quando*

nun parata sunt ibi organa magno externorum quorundam aere, et omnino iuxta chorum canentium collocata. Exulat nunc fere cantus gregorianus, quia dicunt cantores se minus illum callere quam figuratum, quem solum pueri nunc discunt. Accedunt subinde vel ex aulis vel aliunde tubae et fistulae quae suo boatu ac strepitu videntur potius animos a devotione avocare quam ad illam incitare. Ego istis cantoribus nostris proposui moderationem P. Natalis in cantu figurato servandam, qui etiam tibicines ac tubicines a nostris choris arcebat. Magnam sane haec ratio canendi parit nostris animi distractionem et populo modicam devotionem.

Qui in hoc templo dirigit chorum tamquam magister cantus, est P. Wolfgang Piringerus, quem nuper cum esset inter ipsum et suum substitutum Ioannem Trogerum Bohemum propter cantum dissidium perpetuum, volumus illum a praefectura chori remove et Trogerum fratrem illi surrogare. Sed nulla ratione potuit adduci ut cederet, affirmans absque cantu se vivere non posse. Ita et in Collegio Graetiensi musica delectatur vehementer frater noster Valentinus Novodomensis Bohemus subdiaconus. Illic in templo S. Aegidii nobis assignato cum externis canit et una cum magistro cantus cantores dirigit. Totus est et ipse in musica absorptus.

3. Po czwarte: W kościołach należących do kolegiów zbyt wiele uwagi przykładła się do śpiewu i często używa organów, przede wszystkim w Wiedniu. Zakupiono je za wielką sumę pieniędzy zebraną od osób spoza zakonu, a na chórze umieszczono śpiewaków. Prawie zupełnie zrezygnowano ze śpiewu gregoriańskiego, gdyż śpiewacy twierdzą, że znają go gorzej niż śpiew figuralny (tylko takiego uczą się teraz chłopcy). Czasami przynoszą z dworów lub skądinąd trąby i flety, które swym dźwiękiem i hałasem bardziej odciągają od pobożności, niż do niej pobudzają. Zaproponowałem naszym śpiewakom zachowanie zaleceń ojca Nadala w sprawie śpiewu figuralnego oraz usunięcie z naszych chórów flecistów i trębaczy. Dotychczasowy sposób śpiewania rozprasza bowiem Naszych, a u wiernych nie wzbudza wielkiej pobożności.

W kościele chórem kieruje magister śpiewu ks. Wolfgang Piringerus, który w tej dziedzinie prowadził ciągle spory ze swoim zastępcą – bratem zakonnym Janem Trogerem (Czechem). Chcieliśmy Piringerusa zwolnić z kierowania chórem, a na jego miejsce wyznaczyć właśnie brata Trogera. Nie skutkowały jednak żadne argumenty, gdyż dotychczasowy prefekt twierdzi, że nie może żyć bez muzyki. W kolegium w Grazu pasjonował się muzyką inny Czech – kleryk subdiakon Walenty z Nowego Domu. W przeznaczonym dla nas kościele św. Egidiusza śpiewał razem z osobami spoza zakonu i wraz

z magistrem śpiewu dyrygował śpiewakami. Zajmował się prawie wyłącznie muzyką.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, vol. 4, s. 718-719.

1579

35. Ex actis Congregationum Provincialium Assistentiae Germaniae. Provincia Franciae, 1579 – Akta Kongregacji Prowincji w asystencji niemieckiej. Prowincja Francji, 1579

[1] 7. *Propositum est ut notarentur rationes omnes ad tollendam vel moderandam musicam parisiensem. Omnes responderunt placere moderationem de qua nuper P. Provincialis dixit se ad P. N. scripsisse et expectandam esse responsum, nisi quod visum est non posse tolli vespervas in vigiliis festorum.*

Ad septimum: Circa musicam parisiensem servanda videntur ea quae a nobis cum eam Provinciam visitaremus, decreta fuerunt; dummodo vespertinae preces prout petitur in vigiliis festorum non tollantur.

[1] 7. Zaproponowano zestawienie wszystkich racji za zniesieniem lub ograniczeniem muzyki paryskiej. Wszyscy opowiedzieli się za ograniczeniem, zaznaczając jednak, że nie należy znosić nieспорów w wigilie świąt. Prowincjał zobowiązał się, że wkrótce napisze o tym do generała i będzie oczekiwał odpowiedzi.

Odpowiedź na punkt 7: W sprawie muzyki paryskiej należy zachować to, co ustaliliśmy podczas wizytacji w waszej w prowincji. Jeśli chodzi o modlitwy wieczorne, odprawiane w wigilie świąt, to – zgodnie z prośbą – nie należy ich znosić.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, vol. 4, s. 311.

36. Constitutiones Collegii Anglorum in Urbe, 1579 – Konstytucje Kolegium Angielskiego w Rzymie, 1579

[19]. *Canere ii etiam discent, qui fuerint a rectore delecti, quibus ipse etiam rector discendi tempus modumque praescribet.*

Ci, których wyznaczy rektor, mają się uczyć śpiewu. Ustali on czas i sposób uczenia.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, vol. 4, s. 135.

37. Acta Capituli Vilnensis, 11 V 1579 – Akta kapituły Wileńskiej, 11 V 1579

Valerianus Dei gratia episcopus Vilnensis. [...] Proinde dedimus ac donavimus, et praesentibus litteris nostris damus donamusque perpetua et irrevocabili donatione pro libera praedictorum inopia laborantium studiosorum habitatione, cuiuscunque nationis illi fuerint, et continuandorum studiorum propositum habuerint, domum nostram lapideam, seu alias – muratam, in civitate Vilnensi, platea vero Bernardinorum, ad hoc ipsum, videlicet in Bursam, a nobis de industria sumptibus propriis exstructam, hac quidem ratione atque lege, ut in hac praedicta domo, seu Bursa, sit inter studiosos aliquis praefectus, velut dicitur more aliarum academiarum, Senior, qui semel institutum pietatis, honestatis et concordiae fraternae, modum et rationem vigilanter inter eos teneat; huius autem officii sui potestatem a Reverendo Patre eiusdem Collegii nostri, pro tempore existente Rectore, commissam et mandatam habeat, in cuius ut, etiam cum omnibus studiosis, administratione atque disciplina sit diligenter rogamus. [...] Praeterea ut iidem studiosi, qui pro tempore in Bursa supranominata habitabunt, aliquod inopiae suae sublevamen haberent, ad ligna nimirum, legumina et alias res necessarias comparandas, dedimus et hisce litteris nostris damus duas domus, de integro sumptibus nostris erectas cum areis et aliis omnibus aedificiis [...]. Demum summam perceptam studiosis ipsius Bursae pro necessitatibus eorum tribuere non graventur: huiusmodi vero congregationem studiosorum et praedictam domum cuperemus, immo volumus, nuncupari Bursam Valerianam; caeterum quod ad iurisdictionem istarum domuum [!], quas ipsi congregationi studiosorum Bursae dedimus et ascripsimus, attinet; quandoquidem in fundo episcopali sitae sunt, ne quod a nobis successoribus nostris ea in re praeiudicium fieret, integram iurisdicendi potestatem penes Reverendissimos et officiales eorum relinquimus: et inquilini, qui dictas domus conduxerint, pensiones debitas et obsequia, quae caeteri cives Vilnenses, subditi nostri persolvunt, etiam implere Reverendissimis successoribus nostris tenebuntur, praeter censum, quem ad manus Patris Rectoris pro studiosorum Bursae sustentatione quotannis conferre debent [...]. Volumus ut post decessum nostrum singulis quatuor temporibus anni in ecclesia nostra cathedrali, apud altare S. Crucis in medio templi situm, ubi et defunctum corpus nostrum positum erit, idque una tantum die, sextae feriae quartalis illius, concelebrent tunc apud altare ipsum sacerdote nostro, altaris illius possessore, singuli convenientes, Missam defunctorum pro anima fundatoris Bursae decantent, atque hoc pium et christianum officium quotannis impleant.

Walerian [Protaszewicz], z Bożej łaski biskup wileński. [...] Niniejszym oddajemy i darujemy na wieczne czasy i nieodwołalnie naszą kamienicę – lub inaczej murowany dom w mieście Wilnie, na placu Bernardyńskim – na mieszkanie dla pracowitych ubogich studentów, bez względu na ich narodowość, aby im dać możliwość kontynuowania studiów. Przeznaczamy go na bursę założoną naszym nakładem, pod warunkiem, że w domu, czyli w bursie, uczniowie będą mieć prefekta, tzw. seniora (jak się go zwykle nazywa w innych akademiach), który będzie bacznie pilnował, aby uczniowie przestrzegali zasad pobożności, uczciwości i braterskiej zgody. Uprawnienia do sprawowania swego urzędu otrzyma od Wielebnego Ojca kolegium, czyli aktualnego rektora. Prosimy, aby rzetelnie podchodził do spraw administracyjnych i dyscypliny. [...] Oprócz tego zapisaliśmy i niniejszym przekazujemy dwa domy, zbudowane dzięki naszym nakładom, z placami i przylegającymi zabudowaniami, aby pomóc ubogim uczniom – którzy będą w tym czasie mieszkać w wyżej wymienionej bursie – w zdobyciu opału, żywności i innych potrzebnych rzeczy [...]. Pragniemy, a nawet chcemy, aby zrzeczenie uczniów i wymieniony dom nazwano Bursą Waleriańską. Co do jurysdykcji nad domami, które dajemy i zapisujemy wspomnianemu zrzeczeniu bursarzy, a które położone są na gruntach biskupich, zaznaczamy, że pełnię władzy jurysdykcyjnej nad nimi posiadają biskupi i ich oficjałowie: w ten sposób nasi następcy nie będą czuć się pokrzywdzeni. Nasi poddani – chałupnicy, którzy zarządzają wspomnianymi domami, będą płacić również naszym wielebnym następcom należne czynsze i podatki (podobnie jak pozostali mieszczanie wileńscy), oprócz należności, które co roku należy przekazywać ojcu rektorowi na utrzymanie bursy. [...] Chcemy, aby po naszej śmierci w piątki przed kwartalnymi Suchymi Dniami bursarze śpiewali w naszym kościele katedralnym mszę św. za duszę fundatora bursy. To pobożne i chrześcijańskie oficjum mają wykonywać podczas mszy św. celebrowanej przez naszego księdza przy ołtarzu Świętego Krzyża, znajdującym się w środku świątyni, gdzie zostanie złożone nasze ciało.

→ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska*. Cz. 2, Wilno 1910, s. 84-86; Cz. 3, Wilno 1916, s. 60, 61; L. Piechnik, *Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600-1655*, Rzym 1983, s. 45.

1580

- 38. Responsiones P. Laurentii Maggio Visitatoris Provinciae Poloniae tempore visitationis Collegii Posnaniensis, 1580 – Odpowiedzi wizytatora Prowincji Polskiej Wawrzyńca Maggio, przekazane podczas wizytacji kolegium poznańskiego, 1580**

19. *In ecclesia nostra cantus fit praecipue sacrorum et vesperarum magno cum labore et fortassis non pari cum fructu. An igitur aliqua moderatione adhibenda et certi aliquid constituendum, ne versemur in incerto et augeatur labor.*

Ad 19: „Salve” diebus dominicis, festis, profestis et sabbati retineatur pro more in templo nostro. In Quadragesima quotidie post omnes lectiones „Salve”, „Da pacem”, „Passio”; et „Salve”, „Patris sapientia”. „Da pacem” alternis potest retineri. In utroque festo D. Stanislai patroni et in dedicatione nostri templi Missa cum utrisque vesperis pro more. In utraque renovatione studiorum Missa tantum. In dominicis et festis Adventus et vigilia Natalis Domini Missa tantum de Rorate. In festo Annunciationis Missa tantum si petit Sodalitas B. Virginis, quia est eius invocatio. In his omnibus diebus cantari potest pro commodo Collegii, ut dictum est, cum praesertim cantores omnes sint studiosi nostri, praeter unum aut alterum e Nostris qui cantum dirigunt. In aliis cantus non extendatur; quem etiam adhiberi non est necesse ad solemnitatem anniversariam Missae quae pro fundatore Collegii Cal. Augusti celebratur, quando nec hactenus eo die cantatum est, sed sufficiat duo fratres cum superpelliciis in ea ministrare ut caeptus iam est, posita candela in altari quae ardeat sicut ex Urbe potestas facta est. In alienis vero templis Nostri sacrum ne cantent.

19. W naszym kościele śpiew wykonuje się głównie podczas mszy św. i nieszporów; wymaga on wielkich nakładów, być może nieproporcjonalnych do rezultatów. Czy zatem nie należałoby zmniejszyć tych wysiłków i podjąć jakiejś decyzji, aby nie działać w niepewności i nie dokładać sobie pracy?

Odpowiedź: W niedziele, w dni świąteczne, wigilie i soboty należy zwyczajem jezuickich kościołów wykonywać śpiew *Salve*. W Wielkim Poście można codziennie, po wszystkich czytaniach, śpiewać na przemian: *Salve, Da pacem, Passio* oraz: *Salve, Patris sapientia, Da pacem*. W święto patrona kościoła – św. Stanisława, gdy obchodzi się jednocześnie uroczystość dedykacji kościoła, należy zachować dawny zwyczaj śpiewania mszy św. i nieszporów. Podczas dwóch inauguracyj studiów należy poprzestać na śpiewaniu mszę św. W niedziele i święta Adwentu oraz w Wigilię Bożego Narodzenia – śpiewać tylko roraty. W święto Zwiastowania NMP – tylko mszę św., jeśli poprosi o to Sodaliczka NMP, gdyż jest to jej święto patronalne. W te wszystkie dni można śpiewać na życzenie kolegium, gdy – jak powiedziano – kantorami są przede wszystkim nasi uczniowie i jeden drugi z Naszych, dyrygujący śpiewem. W inne dni nie trzeba wykonywać śpiewu, np. w sierpniu czasie mszy św. rocznicowej za fundatora kolegium, skoro dotychczas nie było

śpiewanej mszy. Wystarczy, aby służyło dwóch braci w komzach (jak już zaczęto praktykować), stawiając zapalone świece na ołtarzu, na co mamy pozwolenie z Rzymu. W innych kościołach Nasi nie powinni śpiewać mszy św.

➔ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, vol. 4, s. 452-453. – Dyskusja odbyła się w czasie, gdy w Poznaniu działał kompozytor Jan Brant.

1583

39. Epistola P. Pauli Campano, Praepositi Provinciae Poloniae, ad Praepositum Generalem Claudium Aquaviva, 26 VIII 1583 – List prowincjała Pawła Campano do generała Klaudiusza Aquavivy, 26 VIII 1583

Est Bursa hic a Valeriano [Protasewicz] Episcopo fundata. Bursa vocatur domum pauperum studiosorum, huius reliquit testamento curatorem Rectorem Collegii; hactenus Rectores parum curant illam, quod nec sibi id licere arbitrarentur, Capitulum nihil de illa vult scire, cum Bursae alibi a Rectoribus Academiaram gubernentur. Episcopus quoque nil facit et aliis est intentus. Itaque rem ita destitutam ostendi, ut cum qui ibi vivebant studiosi nostri, lege ac moderatore carerent, in fures evaderent, et furci feros, quales mihi depinxit D. Suffraganeus, qui domum illis contiguam habet. Ego videns nos alibi huiusmodi domos pauperum instituere, ubi non sunt, et pro illis elemosynas conquirere ut partim Pragae coepi facere, unde maximus fructus collectus est, adiuvante pecuniis pontificiis opus tam pium P. Possevino, quod postea et Olomucii factum est. Simileque ego et Claudiopoli anno superiore et Brunsbergae et Pultoviae feci, adeoque non improbari opus vidi, ut etiam „Litteris annuis” commendetur; existimavi tam bonum opus non esse deserendum, et interim eius omnem curam summendam, quae Instituto nostro non adversetur, donec R. V. informata bene videat quod agendum sit. Habent studiosi isti, vel potius Bursa (nam studiosi ii tantum admittuntur in eam, quos praefectus studiorum admittendos iudicat) tres domos ab episcopo pie memoriae relictas. In una habitant commode, sane, reliquas duas elocant nostri adhuc, cum nullus plane sit, qui facere velit, elocantur autem circiter 60 fl. annuatim, extant et 700 fl. pro aliquo censu emendo, qui interim otiosi manent, permittunt et canonici nobis rogantibus se aucturos usque ad 1000. Sollicitudo eius minor est, quam earum quas dixi domorum pauperum, qua ita laudantur, quia cum illae nil habeant omnia emendicare oportet, ista autem habet aliquid. Constitui illis leges certas, iussi praefectum suum ex ip-

sismet deligere seniore[m] et probatiorem, qui caeteris praesit, vel ad multum, vel ad breve tempus, utque ex pecunia illa sua emant sibi quotannis panem et legumina cum suilla. Itemque ligna et saccos stramineos, reliqua quisque sibi emendicent, ut solent; aliquando visitet illos P. Praefectus semel in hebdomada si potest, inquirat in mores et studia, et eiusmodi faciat, quod non repugnatur Instituto nostro. Hoc non puto improbaturum P. V., quae in aliis similibus probat et laudat, solum hoc inter hanc, et illas interest, quod illae nil habent stabile, sed optabile est, ut habeant, haec autem 3 domos habent et pecuniam, cuius nonnullam superintendentiam si non habeat Societas, et ingrata Dno fundatori suo, qui confidebat plurimum Societati; et illae res tamquam derelictae ab omnibus pessum ibunt. Utinam vero possit Societas aliquam eo redigere curas Seminariorum, ut v.g. huiusmodi tantum superintendentiam habeant nostri, non vero cohabitent.

Peto igitur a P. V. vel iudicium in hac re suum, vel potius benignum consensum, ut ne opus tam pium deseratur, quia alioqui nullus curam illam habebit, et nota similis inuretur Societati (quae tamen semper illius curam putatur habere), ut et discipulos discolos et Bursistas fures, ac furci feros habere dicatur. Alioquin istius non est habenda cura; cupio scire quod de Pragensi quod de Olomucensi, quod de aliis in hoc regno factis censeat faciendum, deserendae ne sint, an non, haec enim non nihil differt ab illis, ut dixi, nisi quod ista habet aliquid, quod et illae optarent habere; neque enim cura domorum est laboriosa, cum sint optabiles, et plurimi orent sibi locari, et pretium sponte persolvent, quia omnia per illum seniore[m] constitutum a nostris curari possunt, nostris solum superintendentibus et negotium autorum praetentibus.

Znajduje się tu bursa ufundowana przez biskupa Waleriana [Protasze-wicza], zwana domem ubogich studentów. Jej kuratorem [biskup] wyznaczył rektora kolegium. Poszczególني rektorzy niewiele o nią dbali, gdyż nie czuli się upoważnieni, kapituła nie chciała o niej słyszeć, ponieważ inne bursy są zarządzane przez rektorów akademii. Również biskup nic nie zrobił, zajęty innymi sprawami. Doszło do tego, że została zaniedbana, a nasi uczniowie – pozbawieni opiekuna oraz reguł – zaczęli zuchwale kraść, co mi dokładnie opisał biskup sufragan, który ma dom po sąsiedzku. Wiem dobrze, jak zakładać takie domy tam, gdzie ich nie ma, oraz, jak je utrzymywać dzięki zbieranym jałmużnom, gdyż dzieło, które rozpocząłem w Pradze rozwija się bardzo dobrze. To samo zrobił w Ołomuńcu pobożny ks. Possevin przy pomocy papieskich pieniędzy i własnych starań. Ja sam w zeszłym roku [założyłem bursy] w Kolosvarze, Braniewie oraz Pułtusku i widzę, że jest to dzieło nie

do pogardzenia, jak potwierdzają *Litterae annuae*. Sądzę, że nie należy na razie opuszczać tego szlacheckiego dzieła, lecz zrobić wszystko, co nie jest przeciwnie naszemu Instytutowi, dopóki Wasza Wielbność – po otrzymaniu dokładnych informacji – nie rozważy i zdecyduje, co należy czynić. Uczniowie posiadają, a raczej bursa – do której są przyjmowani ci, których prefekt studiów uzna za zdatnych – trzy domy zapisane przez biskupa. W pierwszym, który jest solidny i wygodny mieszkają chłopcy, dwa pozostałe wynajęli Nasi za około 60 fl rocznie, ale nie ma nikogo, kto by chciał się tym zająć. Jest jeszcze 700 fl pożyczonych na procent, które są jednak bezużyteczne. Na naszą prośbę kanonicy pozwolili na podwyższenie tej sumy do 1000 fl. Niewielka jest pociecha z innych wychwalanych domów ubogich, gdyż nic one nie posiadają i wszystko muszą wyzebrać, a nasze jednak coś mają. Ustanowiłem dla nich pewne przepisy, kazałem wybrać prefekta spośród starszych i bardziej doświadczonych, który przez jakiś czas kierowałby innymi. [Zarządziłem], aby ze swoich pieniędzy kupowali chleb, żywność i wieprzowinę oraz drewno do pieca i worki ze słomą; resztę sobie wyzebrzą, jak zwykle. Ks. prefekt wizytuje ich raz w tygodniu, jeśli tylko może. Bada ich zachowanie oraz postępy w nauce i robi wszystko, co nie sprzeciwia się naszemu Instytutowi. Ponieważ Wasza Wielbność zaaprobował i pochwalił tę praktykę w innych miejscach, nie oczekujemy osobnej aprobaty. Jedyna różnica między naszą bursą a tamtymi polega na tym, że one nie posiadają niczego stałego, lecz tylko potencjalne dochody, nasza ma natomiast trzy domy i pieniądze, które nadzoruje częściowo Towarzystwo, niewdzięczne wobec fundatora, który tak bardzo zaufał zakonowi. Sprawy te, zaniebane przez wszystkich, idą w złym kierunku. Może Towarzystwo mogłoby się jakoś zatroszczyć o te seminaria, aby na przykład Nasi nadzorowali je, lecz nie mieszkali w nich.

Proszę Waszą Wielbność o jakąś opinię na ten temat lub o łaskawą zgodę, aby tego zbożnego dzieła nie porzucać, gdyż w przeciwnym razie zostanie bez żadnej opieki. Takie pouczenie pomoże Towarzystwu (które – jak się sądzi – zawsze opiekowało się bursą) oraz uczniom i bursarzom, aby ich nie uważano za uciążliwych wychowanków i zuchwałych złodziei. Inaczej nie należałoby się nimi opiekować. Zastanawiam się też, czy należałoby opuścić bursy w Pradze i w Ołomuńcu oraz w innych częściach tego królestwa. Nasze – jak powiedziałem – nie różnią się od tamtych oprócz tego, że tamte nie mają niczego, te zaś mogą wiele posiadać. Opieka nad tymi domami nie wymaga wiele pracy, a jest potrzebna, opłaty są chętnie uiszczane, ponieważ można ich dokonywać na ręce ustanowionego przez nas seniora; Naszym pozostaje jedynie nadzór nad całością instytucji.

→ Campano do Aquavivy, 26 VIII 1583. ARSI, Germ. 162, f. 203-203v.; L. Piechnik, *Rozkwit Akademii Wileńskiej*, s. 46.

1584

40. Memoriale R. P. Generalis Claudii Aquaviva, 1584 – Rozporządzenie generała zakonu Klaudiusza Aquavivy, 1584

Nostri ne misceant se externis in canendo.

Nasi nie powinni śpiewać razem z osobami spoza zakonu.

→ ATJKr., rkps 35, s. 46.

41. Epistola P. Petri Fabricii ad P. Generalem Claudium Aquaviva, Pultoviae, 25 I 1584 – List Piotra Fabrycego do generała Klaudiusza Aquavivy, Pultusk, 25 I 1584

Sunt et alii pauperes studiosi, quibus domum nostram a Collegio separatam concessimus inhabitandam, ii quoque, quia secundum leges praescriptas vivunt, facile alios pietate ac in litteris tractandis diligentia superant. Habent autem aliquid subsidii, quoad victum attinet a Collegio et ab aliis Dominis praesertim quibus commendantur, et ab ipsomet Reverendissimo nonnihil beneficium accipiunt.

Znajdują się tu również ubodzy uczniowie, którzy mieszkają w domu oddzielnym od kolegium. Ponieważ postępują według przepisanej im regulaminu, przewyższają pobożnością i pilnością swych kolegów. Posiadają pewne stałe subsydium. Gdy chodzi o wyżywienie, to otrzymują pomoc ze strony kolegium, ludzi zamożnych, którym się ich szczególnie poleca, oraz samego biskupa.

→ ARSI, Germ. 162, f. 100v.

42. Epistola P. Friderici Bartsch ad P. Generalem Claudium Aquaviva, Brunsbergae, 26 I 1584 – List Fryderyka Bartscha do generała zakonu Klaudiusza Aquavivy, Braniewo, 26 I 1584

Accessit superioribus [operibus] domus vel Bursa pauperum scholasticorum, cuius levissima et inconstantissima initia anni superioris paulatim laetiozem nobis segetem promittunt. Nam ab aliquot iam mensibus in ea sus-

tentantur 22 bonae spei iuvenes vel pueri. Incepitque iam sane serio ad res promovendos applicare animum Rmus Episcopus noster una cum aliis viris ecclesiasticis, ut speramus produci in longum rem posse magno bono Ecclesiae. Nam qui eo modo aluntur fere comperiuntur diligentiores omnibus.

Do wyżej wymienionych dzieł doszedł nowy dom, czyli bursa ubogich uczniów. Jej skromne i niepewne początki obiecują bogaty plon [w przyszłości]. Od kilku miesięcy mieszka w nim dwudziestu dwóch młodzieńców lub chłopców, rokujących duże nadzieje. Ponieważ nasz biskup – wraz z innymi duchownymi – zajął się gorliwie promocją tej instytucji, spodziewamy się w przyszłości wielkich korzyści dla Kościoła. Utrzymywani przez nas bursarze przewyższają innych w pilności.

→ ARSI, Germ. 162, f. 102v.

1585

43. Epistola P. Pauli Campano, Praepositi Provinciae Poloniae, ad P. Generalem Claudium Aquaviva, 1 III 1585 – List prowincjała Pawła Campano do generała Klaudiusza Aquavivy, 1 III 1585

P. Skarga cum coram aliis Patribus consultarem hic de cantu inducto in S. Barbara, agnovit culpam suam, et deprecatus est, quod sine superiorum scitu introduxisset, erit tamen aliquid aliquando permittendum, ob antiquam Congregationem ammandatam, quae semper canebat, et populus ille totus est his cantibus addictus; atque hinc iam tantus concursus eo fieri dicebatur, praeter etiam famam boni concionatoris.

Iam etiam me in scio pararunt organa pro S. Barbara, sed me in scio non utentur, neque R. P. V. non approbante. Si de hoc aliquid scripserit R. P. V. P. Skargae, ita temperandum stylum existimarem, ut et agnosceret, quanti faciendae sint res Instituti nostri, ac tamen iam poenitens non nimium propungatur, hic iam satis a re ipsa coram Patribus compunctus.

Gdy ks. Skarga został powiadomiony w obecności innych ojców [o naganie] za samowolne wprowadzenie śpiewu do kościoła św. Barbary, uznał swą winę i przeprosił za to, że uczynił to bez wiedzy przełożonych. [Nadmieniam], że kiedyś w tej sprawie na więcej pozwalano, a podczas jednej z Kongregacji potwierdzono, że wierni zawsze śpiewali tu z dużym zapałem. Mówi się też, że dzięki śpiewowi przychodzi bardzo dużo ludzi, jak również ze względu na sławę znakomitego kaznodziei.

Bez mojej wiedzy naprawiają organy dla kościoła św. Barbary, ale nie będą ich używać bez mojej wiedzy oraz aprobaty Waszej Wielebności.

Jeśli Wasza Wielebność pisałyby coś na ten temat do ks. Skargi, to doradzam styl łagodny, aby zrozumiał, co należy uczynić zgodnie z naszym Instytutem. Skoro już odprawia pokutę, nie należy go zbyt niepokoić, gdyż i tak okazuje w tej sprawie wielką skrucę wobec naszych ojców.

→ ARSI, Germ. 164, f. 100 (list Campano z 1 III 1585). – Por. List P. Skargi (nr 45).

44. Epistola P. Joannis Pauli Campano ad P. Generalem Claudium Aquaviva, Brunsbergae, 27 IV 1585 – List prowincjała Jana Pawła Campano do generała Klaudiusza Aquavivy, Braniewo, 27 IV 1585

Scripti etiam alias et nunc repeto, coepisse cantari Sacra me inscio in S. Barbara a cantoribus Sodalitatis B. V. recens erectae, et ab aliquo externo sacerdote et quamquam et a nostris. Item parabatur a devotis organa per eadem cura. Poloni vero et Germani non libenter eunt ubi est silentium; ad haec fiebat concursus maximus, cum P. Scarga sibi auditorium frequentissimum comparavit a principio, quod nunc continuat. Ego cum res ii iussi sensim ac paulatim remitti, et cessari a cantu illo, donec a R. P. V. responsum habeam, an id relinquat arbitrarium nobis cura, nec ad illum obligemur; et semper ab illo cessare possimus cum nolumus, et nostri non faciant, sed illa Sodalitas, similiter et an permittere debeam et profici caepta organa, et imponi in loco iam parato, antequam scire. Quod si R. P. V. concedendum iudicaverit ob fructum maiorem, expediret hoc relinquere iudicio Provincialis ne quid nimis assumant. Putarem autem concedendum esse cum moderatione aliqua; cum nostri id non faciant, quibus Constitutiones prohibent, sed Congregatio illa; sicut Congregatio aedes facit in Collegii Romani templo Anuntiatae; et hic (ut dixi) multum attrahatur ad cantus ecclesiae, quos discunt et sciunt puerique senesque.

Jak już pisałem wcześniej, powtarzam, że bez mojej wiedzy kantorzy Sodalicji NMP zaczęli śpiewać msze św. w kościele św. Barbary, odprawiane przez księży świeckich, a czasem przez Naszych. Wierni przygotowują już organy. Polacy i Niemcy niechętnie chodzą tam, gdzie panuje milczenie. Natomiast na msze śpiewane przybywają tłumy wiernych, gdyż wysoką frekwencję zapewnił od początku i podtrzymuje ks. Skarga. Nakazałem, aby stopniowo i bez rozgłosu zaprzestać śpiewu, dopóki nie otrzymam od Waszej Wielebności odpowiedzi, czy pozostawi tę sprawę naszemu osądowi. Nie

jesteśmy zobowiązani do śpiewu i możemy zrezygnować z niego w każdej chwili, gdyż nie organizują go Nasi, lecz Bractwo. Chciałbym też wiedzieć, czy mogę pozwolić na naprawę organów i ustawienie ich na przygotowanym miejscu. Jeśli Wasza Wielebność (ze względu na większe dobro) uzna za stosowne, niech pozostawi decyzję osądowi prowincjała i nie bierze zbyt wiele na siebie. Wydawało mi się, że trzeba pozwolić na śpiew w ograniczonej formie, aby Nasi nie czynili tego sami wbrew zakazom Konstytucji, lecz Bractwo [Miłosierdzia], podobnie jak robi to Bractwo działające przy kościele Zwiastowania NMP należącym do Kolegium Rzymskiego. U nas (jak wspomniałem) śpiew kościelny przyciąga wielu wiernych, szybko przyswajają go sobie i znają zarówno dzieci, jak i starcy.

→ ARSI, Germ. 164, f. 187v-188.

45. Epistola P. Petri Skarga ad P. Generalem Claudium Aquaviva, 15 V 1585 – List Piotra Skargi do przełożonego generalnego Klaudiusza Aquavivy, 15 V 1585

Quae de fructu animarum in nostro templo V. R. P[aterni]tas accepit, sunt vera per Dei misericordiam. Multum aedificantur cantu et attrahuntur homines isti Cracovienses, proinde V. R. P[aterni]tas dispensare dignetur, quatenus scilicet sine ulla nostrorum occupatione a saecularibus id praestari potest, a Congregatione praesertim Misericordiae, quae hic est magna cum aedificatione omnium et multarum eleemosynarum collatione instituta nuper.

Co do owoców duchowych w naszym kościele, proszę przyjąć do wiadomości, że dzięki Bożemu miłosierdziu są one wielkie. Wiele dobra dokonuje się przez śpiew, który przyciąga mieszkańców Krakowa. Prosimy zatem, aby Wasza Wielebność raczył nam udzielić dyspensy [od zakazu śpiewu], skoro śpiew może być wykonywany (bez angażowania Naszych) przez ludzi świeckich, głównie z Bractwa Miłosierdzia, które zostało założone tu niedawno – z wielkim pożytkiem dla wszystkich – i zebrało hojne jałmużny.

→ *Listy Piotra Skargi TJ z lat 1566-1610*. Podług autografów wydał i objaśnił ks. J. Sygański TJ. Kraków 1912, s. 223. – Bractwo Miłosierdzia zostało założone w październiku 1584 r.

46. Epistola P. Joannis Pauli Campano ad P. Generalem Claudium Aquaviva, Jaroslaviae, 26 VIII 1585 – List prowincjała Jana Pawła Campano do generała Klaudiusza Aquavivy, Jarosław, 26 VIII 1585

Ad S. Barbaram redeo, cantus in illa non est ordinarius, sed quantum illa Congregatio Misericordiae potest habere cantores, tunc devotus aliquis ca-

nonicus vel sacerdos canit in altari, aliquando etiam aliquis nostrorum. Comendavi illis id quod circa haec scripsit R. P. V. et servantur.

Wracając do [spraw] kościoła św. Barbary, [informuję], że nie uregulowano w nim problemu śpiewu. Jeśli Bractwo Miłosierdzia zdobędzie skądś kantorów, wtedy przy ołtarzu śpiewa jakiś pobożny kanonik lub ksiądz, a czasem ktoś z Naszych. Poleciłem im, aby zastosowali się do rozporządzeń Waszej Wielbności w tej sprawie.

→ ARSI, Germ. 164, f. 331.

47. Epistola ad Praepositum Generalem Claudium Aquaviva. De mansionariis ad ecclesiam S. Barbarae Cracoviae, 1585 – List do generała zakonu Klaudiusza Aquavivy w sprawie mansjonarzy i śpiewu w kościele św. Barbary w Krakowie, wysłany przez superiora rezydencji Piotra Skargę, 1585

Probamus et probavimus cantum illorum et ministeria in templo S. Barbarae, nihil nostrae Societatis ministeriis posse abesse, ex eo quem iam nunc habemus cantu. Nam et brevis est una tantum et dimidia hora durans, et nobis nihil affert impediendi. Interim erunt et audiunt confessiones, et nostra habemus Sacrificia, et alia quae nostra sunt exercemus, dum externi cantant, quorum cantus qui nunc est diebus festis longe est productior.

Probamus et probavimus cantum externorum in nostro templo non modo nostris ministeriis non abesse, sed multum etiam prodesse. Nam talia sunt Polonorum et maxime huius civitatis ingenia, quae cantu ad templum pertrahuntur, et tum maxime frequens est templum et ad conciones concursus. Silentium Societatis nostrae iste populus non potest capere, et tum bene et maiore cum fructu in hoc Regno Societatis nostrae Instituto, et ministeriis ad animarum salutem utimur: cum vel scholas habemus, vel parochialibus templis adiungimur, vel externi sunt, qui cantata ministeria in cultu templi sine nostra cura et distractione obeant, quod nunc Deus ipse nobis conciliat.

Ea de causa diebus festis, quibus se populus huius civitatis non putat praecepto Ecclesiae satisfacere, nisi cantatum audiat Sacrum, cantores Congregatio Misericordiae non mediocri sumptu huic nostro templo procurat.

Aprobujemy i będziemy aprobować ich [mansjonarzy] śpiew i posługę w kościele św. Barbary, gdyż śpiew nie przeszkadza posługom naszego Towarzystwa. Jest on krótki i trwa zaledwie półtorej godziny, nie sprawiając nam żadnych trudności. Podczas gdy osoby spoza zakonu śpiewają, słucha

się spowiedzi, odprawia własne msze św., wypełnia nasze obowiązki; w dni świąteczne śpiew ten przynosi wiele owoców.

Aprobujemy i będziemy aprobować śpiew osób spoza zakonu w naszym kościele, gdyż nie przeszkadza on w naszych obowiązkach, co więcej, pomaga bardzo w ich wypełnianiu. Polacy – zwłaszcza w tym mieście – mają takie upodobania, że śpiew przyciąga ich do kościoła. Więcej zatem uczęszcza do niego ludzi i więcej słucha kazań. Lud ten nie może pojąć milczenia naszego Towarzystwa; dlatego może ono lepiej i skuteczniej służyć zbawieniu dusz w tym królestwie, jeśli będzie posiadać szkoły, połączy się z kościołami parafialnymi lub zaprosi osoby spoza zakonu, które będą śpiewać nabożeństwa w kościele, bez zmartwień i rozproszeń z naszej strony, co dzięki Bogu właśnie tutaj mamy. Ponieważ mieszkańcy [Krakowa] uważają, że nie zadośćuczyną przykazaniu kościelnemu, jeśli w dni świąteczne nie wysłuchają śpiewanej mszy św., dlatego Bractwo Miłosierdzia zapewni (niemałym sumptem) naszemu kościołowi kantorów.

→ ARSI, Pol. 72, f. 5. Dokument ten powstał zapewne w połowie 1585 r.

1586

48. *Discussio de Ratione studiorum. De praelectionibus in Collegio Germanico, 1586 – Dyskusja nad projektem *Ratio studiorum*. Kontrowersje wokół nauczania w Kolegium Niemieckim, 1586*

Quod ut praestare possint, et vacare studiis expeditius, moderandus videtur eorum tam diuturnus ac multiplex cantus.

Jeśli to możliwe należy zaprzestać długich i częstych śpiewów, zostawiając czas na odpoczynek po nauce.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu. Vol. 5: Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Iesu (1586, 1591, 1599)*. Edidit Ladislaus Lukács. Romae 1986, s. 85.

1587

49. *Acta Congregationis Provincialis Poloniae. De studiis, 1587 – Akta Kongregacji Prowincji Polskiej. Dyskusja nad projektem *Ratio studiorum*, 1587*

[5] 17. *Magna opus esse videtur dispensatione in hac Provincia circa cantum et musicam. Cum enim in Polonia cantu homines carere non posse vi-*

deantur, et fere non eo accedant ubi silentium sit perpetuum, videtur necessarium ad alliciendos populos ad conciones et sacramenta, et ad tollendam transgressionem Constitutionum et canonum quae alias facile irrepit, ut R. P. N. Generalis pro facultate sibi commissa vel dispensare dignetur, ubi et quantum opus esse iudicabit, tam simpliciter circa cantum quam circa musicam (nam alio cantu hic vix utuntur nostri) imo etiam circa modum illius ut videlicet ab externis studiosis praesertim nostris fiat. Vix enim aliquando plures sunt ex Nostris in uno integro choro quam unus aut alter magister (aliquando etiam non musicus) ad continendum tantum modestiam puerorum, vel ordinare quid ubi permitti possit aut debeat; vel certe id permittere Provinciali qui alioquin satis rigidus est in hac re, ac postea ille monebit S. R. Paternitatem quid factum sit ut approbet vel improbet. Apparet enim in hac parte superiores et connivere ob usum patriae receptissimum et tamen scrupulis tangi quod sine facultate fiat.

Responsio: Videat P. Provincialis ut quam paucissimi e Nostris etiam in regendo cantu occupentur, ne ministeria magis propria impediuntur. Deinde ne excessus fiat in modulatione. Ceterum si quid aliud in hoc genere praescribendum fuerit, postea monebimus.

[5] 17. W prowincji potrzebna jest dyspensa od przepisów dotyczących śpiewu i muzyki. Ludzie w Polsce nie wyobrażają sobie życia bez śpiewu i nie uczęszczają tam, gdzie panuje wieczna cisza. Jeśli chcemy przyciągnąć ludzi do słuchania kazań i przyjmowania sakramentów (nie łamiąc zakazów konstytucji zakonnych i kanonów, co może się łatwo zdarzyć), wydaje się, że Wasza Wielbność powinien mocą swojej władzy udzielić dyspensy od zakazu śpiewu i muzyki (innego śpiewu u nas raczej nie ma) w tych miejscach, gdzie uzna to za stosowne. Chodzi też o dyspensę co do sposobu uprawiania śpiewu, czyli prowadzenia go głównie przez świeckich uczniów naszych szkół. Rzadko zdarza się, aby wielu Naszych śpiewało w jednym chórze, zazwyczaj tylko jeden lub dwóch magistrów (często niemuzyków), którzy pilnują porządku wśród chłopców. Wasza Wielbność mógłby też ustalić, co i gdzie jest dozwolone lub pozostawić to prowincjałowi, który jest w tej sprawie dostatecznie surowy. Powiadomi on następnie Waszą Wielbność o decyzji, oczekując potwierdzenia lub odmowy. Okazuje się bowiem, że w tej sprawie przełożeni lekkomyślnie przyjmują miejscowe zwyczaje, a potem mają wątpliwości, czy nie dzieje się to bez zgody przełożonych.

Odpowiedź generała: Niech prowincjał zatroszczy się o to, aby jak najmniejsza liczba Naszych zajmowała się kierowaniem śpiewem, gdyż nie można przez to zaniedbać ważniejszych prac i obowiązków. Poza tym trzeba

unikać skrajności w postępowaniu. Jeśli coś innego zostanie postanowione w tej sprawie i ogłoszone, przełożeni zostaną o tym powiadomieni.

→ *Monumenta paedagogica Societatis Iesu. Vol. 7: Collectanea de Ratione Studiorum Societatis Iesu (1588-1616)*. Edidit Ladislaus Lukács. Romae 1992, s. 323.

50. Epistola Garciae Alabiano, rectoris Academiae Vilnensis, ad P. Praepositum Generalem Claudium Aquaviva, 2 I 1587 – List rektora Akademii Wileńskiej Garciasa Alabiano do generała Klaudiusza Aquavivy, Wilno, 2 I 1587

Circa Bursam seu domum pauperum de cura quam nostri habituri sunt in illa, et de tota ratione et ordine studiosorum pauperum nihil adhuc conclusum est a P. Provinciali et a Capitulo Vilnensi. Concludetur brevi tamen aliquid certi, interim res manet in codice status quo hactenus mansit, de quo iam antea P. Vestrae scripseram.

Co do bursy, czyli domu ubogich, którą oddano naszej pieczy, podobnie jak całe utrzymanie i porządek studiów ubogich uczniów, to dotychczas nic ostatecznego nie ustalono ani przez prowincjała, ani kapitułę wileńską. Należy szybko podjąć jakąś wiążącą decyzję. Tymczasem nic się nie zmienia, jak już wcześniej pisałem Waszej Wielebności.

→ ARSI, Germ. 167, f. 10-13; L. Piechnik, *Początki Akademii Wileńskiej 1570-1599*. Rzym 1984, s. 233.

1588

51. Sesja kapituły wileńskiej, 11 II 1588

Co się tyczy Bursy Waleriańskiej, chce kapituła, aby ubodzy studenci, których pewna powinna być liczba, do katedry we dni uroczyste przychodzili na nabożeństwo, procesjom asystowali i innym ceremoniom oraz Godziny zmarłych za dusze dobrodziejów pewnych czasów w katedrze śpiewali, w modlitwach swoich pamiętając na swych dobrodziejów. A jeśliby się temu oparli jezuici, tedy procent od sum, rozmaicie na tę bursę legowanych, których jest panią kapituła, będzie obrócony na szkołę katedralną i żywienie pewnej liczby studentów; skąd niemała będzie ozdoba dla kościoła. Co jeśliby się zdało jezuitom być z ich krzywdą, wolno im będzie o to z nią rozprawić się. Z tą deklaracją kapituła dwu z pomiędzy siebie do jezuitów delegowała.

→ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska*, cz. 3, s. 69; L. Piechnik, *Rozkwit Akademii Wileńskiej*, s. 46-47.

1591

52. Epistola Assistentis Germaniae P. Pauli Hoffaei, 1591 – List asystenta niemieckiego Pawła Hoffaeusa, 1591

Nullus sit domi nostrae et in templis nostris cuiuscumque generis [instrumentum musicum] usus, absque expresso consensu Generalis.

W naszych domach i kościołach nie wolno grać na instrumentach muzycznych bez wyraźnej zgody generała.

→ ATJKr., rkps 35, s. 115.

53. Epistola Praepositi Generalis Claudii Aquaviva ad P. Praepositum Provincialem Ludovicum Maselli, 7 XII 1591 – List generała Klaudiusza Aquavivy do prowincjała polskiego Ludwika Masellego, 7 XII 1591

De organis porro, cuperem sane, ut R. V. satis intelligit abstinerent Nostri quando fieri potest, tamen quoniam alibi sumus experti, quam sit difficile eorum usum iam introducendum penitus tollere; et nunc non agitur, ut nova fiant, sed vetera resarciantur, et meliora fiant, idque alienis sumptibus, ut audio, poterit etiam concedi.

Wasza Wielebność zrozumie, że staram się, aby Nasi powstrzymali się, na ile to możliwe, od używania organów. Ponieważ wiemy, jak trudno przestać używać ich tam, gdzie zostały wprowadzone, chodzi teraz o to, aby nie otwierano nowych ośrodków, lecz zamknięto stare. Dobrze się stanie, jeśli uda się to zrobić przy pomocy osób spoza zakonu, na co – jak słyszę – można pozwolić.

→ Bibl. Nar. Wiedeń, rkps 11977 (Congregationes). – List dotyczy gry na organach w kościele św. Barbary w Krakowie oraz utrzymania kapeli przez Bractwo Miłosierdzia.

54. Ordinationes Generalium, Visitatorum et Provincialium. Responsum Provinciae Neapolitanae, 1591 – Rozporządzenie generała dla prowincji neapolitańskiej, 1591

Musici non comedant domi nostrae.

Muzycy nie powinni spożywać posiłków w naszym domu.

→ ATJKr., rkps 224, s. 74.

1594

55. Responsa Praepositi Generalis Claudii Aquaviva data ad quaesita Provinciae Poloniae, 1594 – Odpowiedź generała Klaudiusza Aquavivy na pytanie prowincji polskiej w sprawie używania w kościołach jezuickich organów, 1594

Non est permittendum, ut in ecclesiis nostris Missae votivae cum cantu fiant in gratiam externorum, cum id et Societatis Instituto parum sit consentaneum, et Nostros etiam a libero ministeriorum suorum exercitio nonnihil impediunt. Organa, quae subreptitie iam sunt instituta in templis et Collegiis, tollerentur quidem, donec aliquo modo possint tolli; quod curandum omnino erit, ubi vero non sunt, nullo modo introducantur. Quod si quis hoc ausus fuerit, Provincialis illum statim ab officio removeat et nos moneat.

Nie zezwala się na msze wotywny z udziałem chóru w naszych kościołach, odprawiane na życzenie osób spoza zakonu, gdyż nie jest to zgodne z naszym Instytutem i przeszkadza Naszym w wypełnianiu obowiązków. Toleruje się organy, które po cichu zostały wprowadzone do naszych kościołów i kolegiów; można się na nie zgodzić do czasu, aż uda się je w jakiś sposób usunąć, o co należy zabiegać. W żadnym wypadku nie wolno ich instalować tam, gdzie ich nie ma. Jeśli ktoś poważy się na to, prowincjał powinien go usunąć z urzędu i powiadomić nas o tym.

➔ ATJKr., rkps 496, s. 476; *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai ir vyresniuju nutarimai*. Vilnius 1987, s. 79; A. Szweykowska, *Wkład jezuitów w kulturę muzyczną Rzeczypospolitej w XVII wieku*. W: *Jezuici a kultura polska*. Pod red. L. Grzebieńia i S. Obirka. Kraków 1993, s. 297.

1595

56. Responsa data R. P. N. Claudio Aquaviva, c. 1595 – Odpowiedzi Generała Klaudiusza Aquavivy, ok. 1595

De regalibus e templis nostris tollendis: Quod quaesitum est de regalibus, an e templis nostris tolli debeant, sicut de organis factum est? Sane cum causa dissimilis non sit, fortassis etiam rem intuenti, potior ratio videri possit, cur hoc genus minus tolerari debeat, valde optaremus, ut sensim ac suaviter fecere omnia usque intermittatur.

O usunięciu regału z naszych kościołów: sprawa dotyczy regału – czy należy go usunąć z naszych kościołów, tak jak to zrobiono z organami? Tak

jest, ponieważ sprawa nie jest odmienna; można się jeszcze zastanowić, dlaczego ten rodzaj instrumentu należy traktować inaczej. Jesteśmy mocno przekonani, że trzeba zrobić wszystko, aby go powoli i stopniowo wykluczyć z użycia.

→ ATJKr., rkps 234, s. 285; ATJKr., rkps 352, s. 7; Bibl. Jagiell., rkps 5195, f. 13v.

1601

57. Memoriale relictum per P. Provincialem Hieronymum Dandinum Collegio Posnaniensi, 28 VII 1601 – Rozporządzenie pozostawione przez prowincjała Hieronima Dandinię kolegium poznańskiemu, 28 VII 1601

Praefectus musicae templi quamdiu est unus ex Nostris, non fungatur hoc officio, nisi quando [...] cantandi eunt. Quod si Congregatio aut alii externi cantari voluerint Sacrum, aut alium quodlibet, promovent ipsi cantores, et qui illis praesit, Sacrum autem Congregationis Misericordiae cantetur ante congregationem, et de hoc agatur cum illis.

Jeśli prefektem muzyki jest ktoś z Naszych, nie powinien pełnić tej funkcji, chyba że [brak wyrazu] idą śpiewać. Jeśli Kongregacja [Mariańska uczniów] lub inne osoby spoza zakonu chcą śpiewać mszę św. lub inne nabożeństwo, powinni sami zatrudnić kantorów i ich kierownika; mszę św. Kongregacji Miłosierdzia należy śpiewać przed jej posiedzeniem; sprawę tę należy ustalić z członkami kongregacji.

→ Bibl. Jagiell., rkps 5194, f. 8v.

1602-1604

58. Variae resolutiones a Claudio Aquaviva datae, 1602-1604 – Odpowiedzi generała zakonu Klaudiusza Aquavivy na zapytania prowincji polskiej, 1602-1604

Quaesitum est, an in missionibus, quando celebrant apud nobiles, accipi possint a Nostris offertorium aut peti eleemosynam pro bursa pauperum. – Respondit: In Missionibus quando celebrant Nostris apud nobiles, nec accipi potest a Nostris offertorium, nec eleemosyna peti pro bursa pauperum.

Quaesitum: An cantus figuratus sit novitiis permittendus. – Respondit: Non esse permittendum.

Czy można podczas misji (w czasie celebracji u ludzi zamożnych) przyjmować ofiary na bursę ubogich lub prosić dla niej o jałmużnę?

– Odpowiedź: Podczas misji (w czasie celebracji u ludzi zamożnych) nie można przyjmować ofiar na bursę ubogich ani prosić dla niej o jałmużnę.

Czy nowicjuszom wolno wykonywać śpiew figuralny?

– Odpowiedź: Nie wolno.

→ ARSI, Pol. 3, f. 11v.; ATJKr., rkps 352, s. 9; *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 74-75.

59. Resoluciones a R. P. N. Generali datae ad P. Provincialem ab Anno 1602 – Odpowiedzi generała zakonu Klaudiusza Aquavivy udzielone prowincjałowi od r. 1602

17. Propositum de Bursa, quam D. Palatinus Cracoviensis Lublini fundare vult, cuius aliquam curam cuperet penes Societatem esse.

R[esponsio]: Quod instar D. Palatinus, ut Nostri externum saltem praefectum imponendum in se recipiant, ut Vilnae fit, quamvis idipsum nonnullas habet difficultates, quia tamen quod aliis concessum sit a D. Palatino, cui Societas nostra tam multa debet, desiderari nollemus, permittimus ut id fiat, idque illi a Reverentia Vestra nostro nomine spondeat.

17. Przedstawiono sprawę bursy, którą wojewoda krakowski [Mikołaj Zerbrzydowski] chce ufundować w Lublinie i powierzyć ją pieczy Towarzystwa.

Odpowiedź: Ponieważ wojewoda nalega, aby Nasi przyjęli wyznaczonego prefekta spoza zakonu, podobnie jak w Wilnie, zezwalamy na to, chociaż mogą się z tym wiązać pewne trudności. Wojewoda jest jednak znanym dobroczyńcą, któremu wiele zawdzięcza również nasze Towarzystwo. Niech Wasza Wielbność powiadomi go o tym w moim imieniu.

→ ARSI, Pol. 3, f. 10v.; ATJKr., rkps 234, s. 300-301.

1605

60. Responsum R. P. N. Generali Claudii Aquaviva, 24 XII 1605 – Odpowiedź generała zakonu Klaudiusza Aquavivy, 24 XII 1605

Quaesitum est de ceremoniis promovendorum ad gradus.

Responsum: Antiquas consuetudines retinendas esse quod attinet ad externos, Nostros vero cum tubis et musica similique plausu non esse promo-

vendos tametsi insignia. „Te Deum laudamus” et aliqua similia usitata, modestiam religiosam non excedentia, permitti poterunt.

Pytanie co do ceremonii urządzanych podczas promocji akademickich.

Odpowiedź: Należy zachować dawne zwyczaje co do promocji osób spoza zakonu; w czasie promocji Naszych nie powinno być trąb, muzyki i innych wyrazów uznania. Można zezwolić na śpiew *Te Deum laudamus* i inne podobne zwyczaje, które nie sprzeciwiają się skromności zakonnej.

→ ARSI, Pol. 3, f. 13.

1608

61. Ordinatio Claudii Aquaviva, 18 X 1608 – Rozporządzenie generała Klaudiusza Aquavivy, 18 X 1608

Instrumenta musica in Missis et vesperis etc. permitti poterunt, ut alias resondimus, organa nimirum et quae flatu utuntur, non tamen chordae, quia minus videntur esse in usu ecclesiastico.

Podczas mszy św. i nieszporów można używać instrumentów muzycznych; chodzi oczywiście o organy i instrumenty dęte, nie zaś strunowe, gdyż te rzadziej widuje się w kościele.

→ ARSI, Pol. 3, f. 13; ATJKr., rkps 234, s. 308; ATJKr., rkps 352, s. 11; ATJKr., rkps 496, s. 382; *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 76; A. Szweykowska, *Wkład jezuitów w kulturę muzyczną*, s. 298. – Por. nr 52.

1609

62. Rationes pro musica datae Praeposito Generali Claudio Aquaviva post Congregationem Provinciae Poloniae, 1609 – Prośba jezuitów litewskich skierowana do generała zakonu Klaudiusza Aquavivy w 1609 r. po Kongregacji Prowincji odbytej w Jarosławiu w r. 1607

Rationes pro musica:

1. *Quia apud nos sine musica nihil fit in templo.*
2. *Communia templa habemus cum parochiis Vilnae, Nesvisium, Polocia, Riga, Derpatum.*
3. *Quia in Bursis non instituitur sufficienter.*

4. *Quia nunc postquam Societas incepit ad se trahere concionibus et aliis exercitiis pietatis, alii religiosi trahant ad se vehementer per musicam.*

5. *Quia parochi, seminaristae fiunt rudes cantus.*

6. *Quia sine dispendio bonorum Collegii.*

7. *Quia sine ullo impedimento ministeriorum, studiorum.*

8. *Quia non expedit ut magistri doceant.*

Racje za wprowadzeniem muzyki:

1. Ponieważ w naszym kraju nic nie może odbywać się w kościele bez muzyki.

2. Ponieważ nasze kościoły w Wilnie, Nieświeżu, Połocku, Rydze i Dorpacie prowadzą jednocześnie parafie.

3. Ponieważ bursy nie zapewniają dostatecznego wykształcenia.

4. Ponieważ Towarzystwo przyciąga dziś ludzi kazaniem i innymi pobożnymi ćwiczeniami, inni zaś zakonnicy przyciągają do siebie muzyką.

5. Ponieważ proboszczowie i klerycy nie znają muzyki.

6. Ponieważ nie wiążą się z tym dodatkowe wydatki kolegium.

7. Ponieważ nie ucierpią na tym inne posługi i studia.

8. Ponieważ nie potrzeba, aby w bursach uczyli nasi magistrzy.

→ ARSI, Congregationes 52, f. 316 [pro Prov. Lituania].

1611

63. Quae prima Congregatio Provinciae Lituaniae petenda censuit a R. P. N. Generali, 1611 – Prośba pierwszej Kongregacji Prowincji Litewskiej do generała, 1611

Rationes pro musica:

7. [1] *Quoniam Collegia quinque cum parochiis coniuncta habemus et in omnibus aliis Collegiis cantum hucusque retinuimus;*

[2] *iam autem ob defectum cantus in templis nostris populi devotionem imminui sensim videmus, multosque a Nostris ad alia templa vel ob ipsum cantum avocari;*

[3] *parochosque et alios sacerdotes admodum cantus rudes e scholis nostris prodire;*

[4] *schismaticosque et haeticos solo cantu rudiorum plebem interdum ad suas synagogas allicere;*

placuit Congregationi petere a Rendo P. N., ut permittat Collegiis seu ex eleemosynis in eam rem comparatis, seu ex redditibus, alicui studioso adoles-

centi mediocre aliquod salarium assignare, qui liberis post studia horis musicem doceat pueros, ex quibus deinceps et clerici prodeant periti cantus, et templis nostris ad maiorem populi devotionem augendam invitamentum accedat.

[Responsum]. Permitti id Provincialis arbitrio, modo Nostri ea in re non occupentur.

Racje za wprowadzeniem muzyki:

7. [1] Mamy pięć kolegiów połączonych z parafiami, a we wszystkich innych powstrzymywaliśmy się dotąd od śpiewu;

[2] widzimy jednak, że z powodu jego braku maleje pobożność wiernych w naszych świątyniach, a wielu przechodzi do innych kościołów;

[3] proboszczowie i inni księża kończą nasze szkoły bez znajomości śpiewu;

[4] tymczasem schizmatycy i heretycy samym śpiewem ściągają do swoich synagog prosty lud.

Kongregacja pragnie prosić ojca generała, aby pozwolił (z zebranych na ten cel jałmużn lub z dochodów) wyznaczyć skromną pensję dla starszego studenta, który po lekcjach uczyłby dzieci muzyki. Wyrosną z nich klerycy znający śpiew, przyczyniający się do wzrostu pobożności w naszych świątyniach.

Odpowiedź: Może na to pozwolić prowincjał, byle nie anagażowano samych jezuitów.

→ ARSI, Acta Congregationum 53, f. 248, 252v.; *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 86; A. Szweykowska, *Wkład jezuitów w kulturę muzyczną*, s. 297.

64. Responsum P. N. Generali Claudii Aquaviva ad Memoriale Provincialis Poloniae, 1611 – Odpowiedź generała na pytanie prowincjała polskiego, 1611

Petit ut in ea Provincia usus fidium permittatur in templis?

Responsio: Lyrarum usus permitti, non vero aliarum fidium.

Prosi się, aby w prowincji pozwolić na używanie w kościołach instrumentów strunowych.

Odpowiedź: pozwala się na liry, ale nie na inne instrumenty strunowe.

→ ARSI, Congregationes 53; WAP Kraków, Teki Schn.. 707, f. 33v.

65. Compendium ordinationum Generalium, cui adduntur Consuetudines templi Dyneburgensis, 1611 – Compendium rozpo-

rzządzeń generalskich z dodaniem zwyczajów kościoła w Dyneburgu, 1611

Responsio Romae, 1611: Permittitur arbitrio Provincialis, ut studioso adolescenti mediocre aliquid salarium, vel ex eleemosynis, vel ex Collegio assignetur, qui horis post studia liberis musicam doceat pueros, ex quibus et templis nostris ornatus, et populi invitamentum accedat, dummodo ex iure Nostri non occupantur.

Rozporządzenie rzymskie, 1611: Prowincjał może według uznania zezwolić na przyznanie studiującemu chłopcu skromnego wynagrodzenia (z jałmużn lub z dochodów kolegium) za uczenie dzieci muzyki (po lekcjach). Będzie to ozdobą dla naszych kościołów i dodatkową zachętą dla wiernych; zgodnie z prawem nie mogą się tym zajmować Nasi.

→ ARSI, Fondo Gesuitico, busta 45/1408 nr 2, s. 15; ATJKr., rkps 496, s. 490.

1612

66. Ordinationes Generalium, Visitorum et Provincialium. Responsum Claudii Aquavivae, 1612 – Rozporządzenia generałów, wizytatorów i prowincjałów. Odpowiedź generała Klaudiusza Aquavivy dla prowincji rzymskiej, 1612

Permitti non possunt ut Coadiutores nostri, qui norunt musicam, ut ordinarie exercent, ac praeficiant, si quod eis hac in parte indulgendum est, dispiciat Provincialis et si anceps est eam ad Generalem referat.

Nie można pozwolić, aby nasi bracia znający się na muzyce zajmowali się nią profesjonalnie lub kierowali kapelą; jeśli pozwolono im na to (w jakimś wymiarze), prowincjał ma to odwołać, a jeśliby się wahał, niech sprawę zreferuje generałowi.

→ ATJKr., rkps 224, s. 74.

1614

67. Memoriale relictum post visitationem Collegii Vilmensis, 2 I 1614. Considerata et superiori Memoriali addita, 5 V 1614 – Rozporzą-

dzenie pozostawione przez wizytatora Jana Argentiego rektorowi kolegium wileńskiego po wizytacji 2 I 1614, uzupełnione 5 V 1614

1. [...] *Quo ad solemnitates poterunt in utroque festo Sancti Michaelis in Maio et Septembri Sacra cantari et quando dicti tyrones [Congregationis BVM] ibi communicabunt diebus in regulis ipsorum praescriptis, poterit in Sacro communionis cantari aliquot motetum; aliae solemnitates non sunt permittendae.*

5. *Non permittantur Nostri in organis cantare vel ludere.*

6. *Si aliquis in Collegio erit, qui Lituanicos et Polonicos rithmos pro doctrina christiana componere possit, id faciat et aliis etiam Collegiis communicentur.*

1. [...] Co do podwójnych uroczystości św. Michała, w maju i wrześniu, to [sodalisi] mogą śpiewać mszę św. Gdy kandydaci [do Kongregacji Mariańskiej] przyjmują Komunię św. w dniach przepisanych regułami, mogą wówczas zaśpiewać jakiś motet; nie pozwala się natomiast na inne uroczystości.

5. Nie pozwala się Naszym grać na organach i śpiewać.

6. Jeśli ktoś w naszym kolegium potrafi komponować pieśni litewskie lub polskie na użytek katechizmu, niech to robi i przekazuje je innym kolegiom.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 96-97; A. Szweykowska, *Wkład jezuitów w kulturę muzyczną*, s. 298.

68. Ex litteris R. P. N. Claudii Aquavivae ad R. P. Visitatorem Provinciarum Poloniae et Lituaniae Joannem Argenti, 12 IV 1614 – Fragment listu generała Klaudiusza Aquavivy do wizytatora prowincji polskiej i litewskiej Jana Argentiego, 12 IV 1614

Hoc etiam probamus Reverentiam Vestram dialogos istos in templo diebus antecinerilibus haberi solitos maxima ex parte sustulisse. Vellemus etiam pedetentim omnino tolli. Nihil enim praeter insolentias, strepitus aliaque multa et magna incommoda parare solent. Expediit magis variis iisque brevibus conciunculis saepius per diem repetitis, item musica aliqua solemnibus, templi ornatu praecipuo, populum trahere et ad poenitentiam concitare, prout tum Romae, tum tota passim Italia aliisque ultra montes Provinciis insigni cum fructu exercemus.

Zatwierdzamy decyzję Waszej Wielbności, dotyczącą częściowego zniesienia dialogów, które starym zwyczajem wygłasza się w kościołach w dniach

przed Środą Popielcową. Chcemy, aby stopniowo zostały one całkowicie zniesione. Niczego bowiem nie wnoszą, poza widowiskowością, hałasem i wieloma innymi niedogodnościami. Trzeba raczej przyciągnąć wiernych i skłonić do pokuty krótkimi i urozmaiconymi kazaniami, które powtarza się kilka razy w ciągu dnia oraz dobrą muzyką i wystrojem kościoła, jak to robimy z wielkim pożytkiem w Rzymie, w całej Italii oraz w prowincjach leżących na północ od gór [Alp].

→ ATJKr., rkps 496, s. 305 (Ordinationes).

1615

69. Memoriale relictum P. Vice Rectori Collegii Vilnensis post visitationem, 1615 – Rozporządzenie pozostawione po wizytacji prowincjała Szymona Niklewicza wicerektorowi kolegium wileńskiego, 1615

4. Organa templi ut tempestive reparentur, curabit P. Praefectus ecclesiae, nec non pulsare permittat imperitos studiosos. Cantus vero diebus solennioribus non nimium protrahatur, sed accomodetur officianti serveturque diligenter circa 2 ordinationem de sono, cui vena subesse putantur, ne ulla ratione permittatur.

4. Prefekt kościoła ma dopilnować, aby na czas naprawiono organy. Nie zezwala się na granie niedoświadczonym uczniom. Nie należy przedłużać śpiewu w dni świąteczne, lecz raczej skrócić go. Stosownie do reguły drugiej o hałasie należy poskromić zapędy [śpiewacze] i nie pozwalać w żadnym wypadku na ich zaspokajanie.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 98.

1616

70. Memoriale relictum P. Rectori Collegii Vilnensis, 6 VIII 1616 – Rozporządzenie prowincjała Szymona Niklewicza pozostawione rektorowi kolegium wileńskiego, 6 VIII 1615

5. Organa quamprimum firmentur, ne corruant, et Patris Gruzewski opera ac industria reparentur, ne in ea re a quoque impediatur.

5. Należy czym prędzej wzmocnić organy, żeby nie runęły. Dzięki swej pracy i wysiłkowi może je naprawić ks. Gruzewski. Nikt nie powinien mu w tym przeszkadzać.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 99.

1617

71. Ordinatio P. Generalis Mutii Vitelleschi pro Collegio Vilnensi, 1 VII 1617 – Rozporządzenie generała Vitelleschiego dla kolegium wileńskiego, 1 VII 1617

Alumni musici non mittendi ad alia templa externorum pro cantu.

Nie należy wyznaczać alumnów-muzyków do śpiewu w innych kościołach.

→ ATJKr., rkps 496, s. 100.

1618

72. Memoriale relictum Vilnae post visitationem Collegii, 30 I 1618 – Rozporządzenie pozostawione przez prowincjała Szymona Niklewicza dla kolegium w Wilnie, 30 I 1618

9. Quoad cantum figuratum in templo nil innovet, sed antiqua consuetudo et Rev. Patris Argenti Visitatoris concessio (ut videlicet in bacchanaliae tempore, festis et diebus dominicis omnibus Sacris figurate cantet) in omnibus exacte servetur.

9. Co do śpiewu figuralnego w kościele nic się nie zmieniło: należy ściśle zachować dawny zwyczaj i wykonywać śpiew figuralny w okresie zapustów, świąt i niedziel, zgodnie z pozwoleniem wizytatora Jana Argentiego.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 99; A. Szweykowska, *Wkład jezuitów w kulturę muzyczną*, s. 298. – Jan Argenti był wizytatorem prowincji litewskiej w 1614 r.

1620

73. Consuetudines communes Provinciae Lituanae Societatis Jesu – Zwyczaje wspólne prowincji litewskiej (1604, 1620, 1622, 1648)

A. Consuetudines templi – Zwyczaje kościoła. – Sacra cantata, vesperae primae et secundae – Msze św. śpiewane, pierwsze i drugie nieszpory

1. *Quae in templo Collegii vel domus cantari possint, sunt a R. P. Provinciali concessa iuxta catalogum cuiusque loci hic inserendum, et addenda sunt festa B. Ignatii et B. Stanislai.*

3. *Quibus est concessum, ut cantetur Roratae, retineant; sicut et illam consuetudinem, ut sub id tempus pueri ornati cum candelis in superpelliceis ad „Benedictus” agrediantur.*

1. W osobnym katalogu wymieniono pieśni, które można śpiewać za pozwoleniem prowincjała w kościele kolegium lub w domu; dodano też święta bł. Ignacego i bł. Stanisława [Kostki].

3. Ci, którzy otrzymali pozwolenie na śpiewanie rorat, zachowują je; potwierdza się też zwyczaj wchodzenia chłopców w komżach i ze świecami na *Benedictus*.

→ *Consuetudines communes Provinciae Lituanae Soc. Jesu.* Dodatek archiwalny do „Naszych Wiadomości” 4 (1914), s. 33.

B. Modus peragendae Orationis quadraginta horarum tribus ultimis diebus bacchanaliorum – Sposób odprawiania nabożeństwa czterdziestogodzinnego w ostatnie trzy dni zapustów

8. *Musica cum instrumentis esse potest non solum in Sacro cantato, sed etiam aliquoties per diem, praesertim post exhortationes, a tympanis tamen et explosionibus bombardarum abstinendo.*

8. Kapela instrumentalna może występować nie tylko podczas śpiewanej mszy św., lecz kilkakrotnie w ciągu dnia, zwłaszcza po kazaniach (egzorcach); nie należy używać bębnow i muszkietów.

→ *Consuetudines communes Provinciae Lituanae Soc. Jesu,* s. 42.

74. Consuetudines communes Provinciae Lituanae Societatis Jesu – Zwyczaje wspólne prowincji litewskiej (1604, 1620, 1622, 1648)

Consuetudines scholasticae – Zwyczaje szkół. – Cantus in Scholis et in templo – Śpiew w szkołach i w kościele

Initio scholarum in grammatica tantum cantatur mane toto anno: „Iam lucis orto sidere”, in Natalitiis Domini aliqua ex rotulis iis, quae cantantur in templo.

Tempore Paschali: „Surrexit Dominus”. A prandio vero toto anno: „Veni Sancte Spiritus”, vel „Surrexit Christus hodie”, eodem tempore Paschali.

Denique in fine scholarum toto anno: „Te lucis ante”; in Natalitiis: „Grates nunc omnes”; tempore Paschali „Regina coeli”. In aliis scholis oratur ex Tabella initio et in fine scholarum, ut est ordinatum.

In Sacro studiosorum post elevationem extra tempus Nativitatis, Quadragesimae, Paschatis, Adventus, feria II: „Eripe me” vel „Exaudi”; feria III: „Jesu dulcis memoria”; feria IV: „Sanctissima” vel „Bogurodzica”; feria V: „Fiant Domine”, et polonice, et „Contere Domine”; feria VI: „Stabat Mater” vel „In Passione Domini”, et „Qui passus est”; Sabbato: „Ave Maris Stella” et „Maria Mater gratiae” et pro necessitate interdum „Domine Rex” et „Sub Tuum praesidium”, et „Sancte Sebastiane”. Quoties post dimissionem itur ad templum, in Schola nil canitur.

In templo in Natalitiis: 1. „Resonet”, 2. „Puer natus in Bethleem”, 3. „Puer nobis nascitur”, 4. „Nobis est natus hodie”, 5. „In Natali”, 6. „Salve Parvule”, 7. „Salve Iesu Parvule”, 8. „Dies est laetitiae”, 9. „Coelum gaude”, 10. „Promit vox”, 11. „Venit lux”, 12. „Angelus pastoribus”, 13. „Angelus ad pastores ait”, 14. „Collaudemus Christum Regem”, 15. „Psallite senes”, 16. „Psallite unigenito”, 17. „Fit porta Christi pervia”, 18. „Boga Rodzica”, 19. „Quem pastores”, 20. „Pueri Nativitas”, 21. „Grates nunc omnes”, 22. „Largum vesper”.

Docentur autem per totam hebdomadam post prandium ante Natalem ultima media hora scholarum.

In templo in Quadragesima canitur: „Vexilla Regis” vel „Crux fidelis”, „In Passione Domini”, „Rozmyślajmy dziś”, „Krzyżu święty”, „Płacze dzisiaj”.

Tempore Paschali „Surrexit Dominus”, „Surrexit Christus hodie”, „Victimae Paschali”, interposito „Chrystus zmartwych”, „Wesoły nam”, „Regina coeli”, „Christus iam surrexit”.

Infra Octavas Corporis Christi soli cantores in choro cantant sub Sacro cantiones de Corpore Christi, ut „Adoro te”, „Do nas przybądźcie”, „Nunc totus orbis” et alia moteta de Corpore Christi.

In Adventu: „Po upadku”, „Gwiazdo morska”, „Urząd zbawienia”, „Mit-tit ad Virginem”, „Ecce Dominus veniet”, „Archanioł Gabryel”.

Na początku lekcji w klasach gramatyki należy codziennie rano (przez cały rok) śpiewać *Iam lucis orto sidere*, a w okresie Bożego Narodzenia jakąś kołodę znaną z kościoła.

W okresie Wielkanocy – *Surrexit Dominus*. W południe przez cały rok – hymn *Veni Sancte Spiritus* lub *Surrexit Christus hodie* w okresie Wielkanocy.

Na koniec lekcji śpiewa się przez cały rok *Te lucis ante*, w okresie Bożego Narodzenia *Grates nunc omnes*, a w okresie Wielkanocy *Regina coeli*. W pozostałych klasach należy modlić się na początku i na końcu lekcji, z formularza zapisanego na tabliczce.

W czasie szkolnej mszy św. należy śpiewać w poniedziałki po podniesieniu (poza okresem Bożego Narodzenia, Wielkiego Postu, Wielkanocy i Adwentu): *Eripe me* lub *Exaudi*; we wtorki *Jesu dulcis memoria*; w środy *Sanctissima* lub *Bogurodzica*; w czwartki *Fiant Domine* (również po polsku) i *Contere Domine*; w piątki *Stabat Mater* lub *In Passione Domini* i *Qui passus est*; w soboty *Ave Maris Stella* i *Maria Mater gratiae*; w razie potrzeby śpiewa się *Domine Rex* oraz *Sub Tuum praesidium* i *Sancte Sebastiane*. Jeżeli msza św. odbywa się bezpośrednio po lekcjach, w szkole nic się nie śpiewa.

W okresie Bożego Narodzenia – w kościołach pieśni: 1. *Resonet*, 2. *Puer natus in Bethleem*, 3. *Puer nobis nascitur*, 4. *Nobis est natus hodie*, 5. *In Natali*, 6. *Salve Parvule*, 7. *Salve Iesu Parvule*, 8. *Dies est laetitiae*, 9. *Coelum gaude*, 10. *Promit vox*, 11. *Venit lux*, 12. *Angelus pastoribus*, 13. *Angelus ad pastores ait*, 14. *Collaudemus Christum Regem*, 15. *Psallite senes*, 16. *Psallite unigenito*, 17. *Fit porta Christi pervia*, 18. *Bogurodzica*, 19. *Quem pastores*, 20. *Pueri Nativitas*, 21. *Grates nunc omnes*, 22. *Largum vesper*.

Pieśni tych naucza się przez cały tydzień przed Bożym Narodzeniem (przez pół godziny po południowych lekcjach).

W kościele śpiewa się w okresie postu: *Vexilla Regis* lub *Crux fidelis*, *In Passione Domini*, *Rozmyślajmy dziś*, *Krzyżu Święty*, *Płacze dzisiaj*.

W okresie wielkanocnym: *Surrexit Dominus*, *Surrexit Christus hodie*, *Victimae Paschali*, dołączając *Chrystus zmartwych*, *Wesoły nam*, *Regina coeli*, *Chrystus iam surrexit*.

W oktawie Bożego Ciała podczas mszy św. kantorzy śpiewają na chórze pieśni eucharystyczne: *Adoro te*, *Do nas przybądźcie*, *Nunc totus orbis* i inne motety o Ciele Chrystusa.

W Adwencie: *Po upadku*, *Gwiazdo morska*, *Urząd zbawienia*, *Mittit ad Virginem*, *Ecce Dominus veniet*, *Archanioł Gabryel*.

➤ *Consuetudines communes Provinciae Lituanae Soc. Jesu*, s. 46-47.

75. *Consuetudines communes Provinciae Lituanae Societatis Jesu – Zwyczaje wspólne prowincji litewskiej (1604, 1620, 1622, 1648)*

Litaniae, Laudes, Stationes – Litanie, jutrznia, stacje drogi krzyżowej

1. *Sabbato et pridiae festorum B. V. in fine scholarum cantantur solae Litaniae Lauretanae B. V. per quadrantem unum sine collecta. Pridie autem*

festorum aliorum, si non sunt vesperae, cantantur Litaniae B. V. vel aliquod motetum aut hymnus de festo per quadrantem similiter.

2. *Laudes diebus dominicis et festis, quando non habentur vesperae, cantantur non minus uno quadrante nec duties media hora. Cantatur autem motetum aliquod vel Litaniae B. V. Lauretanae, aut „Salve Regina” vel Antiphona de tempore, „Da pacem”, – in Quadragesima: „Passio Domini”.*

3. *Ad stationes eunt singulis diebus Quadragesimae ordine omnes vesperae post scholas; tantum feria VI canitur „Miserere”.*

1. W soboty i wigilie świąt NMP śpiewa się pod koniec lekcji przez kwadrans *Litanie Loretąską*. W wigilie świąt, które nie mają pierwszych nieszporów śpiewa się przez kwadrans *Litanie Loretąską*, wybrany motet lub hymn z danego święta.

2. Podczas jutrzni w niedziele i święta, gdy nie ma nieszporów, śpiewa się (od kwadransu do pół godziny) wybrany motet, *Litanie Loretąską*, *Salve Regina* lub Antyfonę z dnia, *Da pacem*, w okresie postu: *Passio Domini*.

3. Uczniowie na drogę kszyżową w każdy dzień Wielkiego Postu wierzorem po szkole; tylko w piątek śpiewa się psalm *Miserere*.

→ *Consuetudines communes Provinciae Lituanae Soc. Jesu, s. 47.*

76. Consuetudines Domus Varsaviensis. Consuetudines templi – Zwyczaje domu warszawskiego. Zwyczaje kościoła

Sacra cantata, vesperae primae et secundae – Msza św. śpiewana, pierwsze i drugie nieszpory

1. *In festo B. Aloysii canuntur vesperae primae et secundae, Sacrum solemne. Idem fit in festo Santorum Patrum Ignatii et Xaverii.*

2. *In Anniversario Dedicacionis templi canitur Sacrum figurate mane circa octavam.*

3. *Singulis feriis sextis canitur Sacrum funebre vel diei festi.*

4. *In festo Nativitatis Beatae Virginis Patronae templi canuntur primae et secundae vesperae ac Sacrum figurate.*

5. *Prima Octobris festo Beati Borgiae canitur Sacrum figurate.*

6. *In festo B. Stanislai Kostka ut in festo S. Patris Ignatii.*

7. *In Circumcisione Domini canuntur primae et secundae vesperae et Sacrum solemne.*

8. *Dominica proxime sequente post Octavam Epiphaniae cantatur Sacrum de more Societatis pro fundatoribus domus et templi.*

9. Quinta Februarii Beatorum trium Martyrum canitur figurate Sacrum.

1. W święto bł. Alojzego [Gonzagi] śpiewa się pierwsze i drugie nieszpory oraz uroczystą mszę św.. Tak samo w święto św. Ignacego i św. [Franciszka] Ksawerego.

2. W rocznicę poświęcenia kościoła wykonuje się mszę św. śpiewem figuralnym, rano około godziny ósmej.

3. W piątki śpiewa się mszę św. żałobną lub z przypadającej uroczystości.

4. W święto Narodzenia NMP, patronki kościoła, śpiewa się pierwsze i drugie nieszpory oraz wykonuje mszę św. śpiewem figuralnym.

5. Pierwszego października, w święto bł. [Franciszka] Borgiasza, wykonuje się mszę św. śpiewem figuralnym.

6. W święto bł. Stanisława Kostki [porządek] – jak w święto św. Ojca Ignacego.

7. W święto Obrzezania Pańskiego śpiewa się pierwsze i drugie nieszpory oraz uroczystą mszę św.

8. W niedzielę po oktawie Epifanii [Trzech Króli] śpiewa się zwyczajem Towarzystwa mszę św. za dobroczyńców domu i kościoła.

9. Piątego lutego, w święto trzech błogosławionych męczenników, wykonuje się mszę św. śpiewem figuralnym.

→ *Consuetudines communes Provinciae Lituanae Soc. Jesu, s. 57.*

77. Memoriale P. Generalis Mutii Vitelleschi ad Provinciam Lituam, 1 VIII 1620 – Pozwolenia generała Mutiusa Vitelleschiego dla prowincji litewskiej na organy w kościele warszawskim, 1 VIII 1620

Quod attinet ad organum, quod positivum, seu regale vocant, R. V. eius usum in suo templo cantoribus permittere poterit, cum id ad maius Dei obsequium expedire iudicaverit.

Wasza Wielebność może pozwolić na używanie przez kantorów w kościele organów, które nazywają pozytywem lub regalem, jeśli sądzi, że przyczyni się to do lepszego pełnienia służby Bożej.

→ ATJKr., rkps 496, s. 317.

78. Memoriale relictum per P. Provincialem Joannem Argentum Collegio Posnaniensi, 22 XI 1620 – Rozporządzenie pozostawione przez prowincjała Jana Argentiego kolegium poznańskiemu, 22 XI 1620

5. *Praefectus templi iuuet praefectum chori et subministret necessarie pro musica, in qua tamen sumptus debet esse moderatus, adhibendo nostros studiosos, quantum fieri poterit.*

10. *Bursa promoveatur eamque iuuet tam superior quam praefectus eiusden Bursae, qui se mutuo intelligent quoad rationes et reliqua.*

5. Prefekt kościoła powinien pomagać prefektowi chóru i dostarczyć instrumentów potrzebnych kapeli; wydatki na nią mają być skromne, dlatego warto angażować do niej, o ile to możliwe, naszych uczniów.

10. Bursa powinna być promowana i wspomagana przez rektora kolegium oraz jej prefekta, którzy mają się porozumieć co do wydatków i innych rzeczy.

→ Bibl. Jagiell., rkps 5194, f. 27v.

1621

79. *Regulae Praefecti Bursae Pauperum, in Provincia Poloniae Societatis Jesu, 1621 – Reguły prefekta burs ubogich w prowincji polskiej, 1621*

1. *Curet, ut leges quae Bursistis sive a Rectoribus sive a Provincialibus sunt introductae, diligenter observentur, et si nullae adhuc fuerint, conferat quam primum cum R. P. Provinciali, et cum R. P. Rectore, ut certae aliquae leges illis praescribantur.*

2. *Attendat ut Bursistae non tantum in studiis, sed etiam in devotione et bonis moribus crescant, unde si aliqui non fuerint in Congregatione B. V. curet, ut singulis saltem mensibus Sanctissimam Eucharistiam percipiant.*

3. *Quamvis prae aliis musici recipi possint, caeteris tamen paribus, nihilominus alii etiam adolescentes bonae spei non excludantur. Quare nullum recipiet, nec ullum eiiciet, absque consilio P. Rectoris, ex cuius praescripto omnia faciat.*

4. *Pro eleemosynis, sive ad praelatos, aut nobiles, sive ad cives, mittat potius cum sufficienti testimonio et commendatione ipsas Bursistas, quam aliquos alios studiosos, ut v.g. filios ad parentes, qui importune eleemosynas extorquent, si etiam per seipsum ab aliquo eleemosynam petere velit, id non praestabit nisi valde raro, et modeste ostendendo etiam non Collegio, aut nulli ex Nostris, sed pauperibus gratiam exhiberi, et non inconsulto P. Rectore.*

5. *Non assuefaciat Bursistas, ut a se vestes, pileos, aut calceos expectent, si autem nonnullus hoc beneficio dignus videretur, tunc ex consilio P. Rectoris posset ei dare vestes et non ex panno „falendysz” dicto, sed ex „karasia” aut alio viliore, et calceos nullo modo ex „saffian” ut vocant, sed ex corio simplici et consueto. Si etiam aliqui pro sua pecunia calceos sibi ex „saffian” curare vellent, nulla ratione id eis permittatur.*

6. *Cibi sint ut pauperibus accommodati, et ideo ordinarie non nisi duo fercula v.g. carnes pro uno et olus pro altero, in iusta tamen quantitate illis proponantur. Extraordinarie autem ut in festis maioribus, si tertium ferculum addere voluerit, non nisi consulto P. Rectore faciat.*

7. *In recipiendo caveat iustum numerum excedere, unde tot suscipiat, quot ex censu ordinario et consuetis eleemosynis ali possunt.*

8. *Quantum fieri potest equos non servet, propter sumptus nimios, sed potius vel per benefactores ipsos, eleemosyna deferatur, vel aliquoties in anno equos conducat, aut a P. Rectore mutuos impetret, sine eius consilio nec unicum equum emat et alat.*

1. [Prefekt] niech się troszczy, by ściśle przestrzegano reguł wydanych dla bursarzy przez rektorów lub prowincjałów; jeśli by takich reguł nie było, niech porozumie się jak najszybciej z prowincjałem i rektorem, aby ci je wydali.

2. Powinien starać się, aby bursarze robili postępy nie tylko w studiach, ale i w pobożności i dobrych obyczajach; jeśli niektórzy z nich nie należą do Kongregacji Mariańskiej, należy dopilnować, aby raz w miesiącu przystępowali do Komunii św.

3. Choć bursy mogą przyjmować – oprócz uczniów – także muzyków, nie należy wykluczać innych młodzieńców rokujących nadzieje. Dlatego prefekt nie powinien nikogo przyjmować ani usuwać bez porozumienia z rektorem, w którego imieniu działa.

4. Prefekt powinien wysyłać bursarzy z odpowiednim zaświadczeniem i rekomendacją po jałmużnę do prałatów, szlachty i mieszczan, a nie innych uczniów, np. synów do rodziców: byłoby to niestosowne wymuszanie jałmużny. Jeżeli ci zechcą kogoś poprosić o jałmużnę, niech czynią to rzadko i delikatnie, pokazując, że nie wyświadczają przysługi kolegium lub któremuś z Naszych, lecz ubogim [uczniom]; nie mogą tego robić bez porozumienia z rektorem.

5. [Prefekt] nie powinien przyzwyczajać bursarzy, aby spodziewali się ubrania, czapek lub obuwia. Jeśli któryś z nich zasłuży na takie wsparcie, można w porozumieniu z rektorem dać mu ubranie, ale nie z materiału

zwanego falendysz, lecz z karazji lub innego pospolitego materiału. Buty w żadnym wypadku nie mogą być z tzw. safianu, lecz ze zwykłej skóry. Jeżeli niektórzy chcieliby kupić za własne pieniądze buty z safianu, nie wolno na to absolutnie pozwolić.

6. Posiłki powinny być zgodne z duchem ubóstwa, a zatem proste. Mają składać się z dwóch dań, np. mięso na pierwsze, a na drugie kapusta lub sałata; wszystkiego ma być jednak pod dostatkiem. Prefekt – jeśli chce – może wyjątkowo, np. w większe święta, dołożyć trzecie danie, ale w porozumieniu z rektorem.

7. W przyjmowaniu [do bursy] nie powinien przekraczać rozsądnej liczby, lecz przyjmować tylu, ilu można utrzymać ze stałych dochodów i zwyczajnych jałmużn.

8. O ile to możliwe [prefekt] nie powinien posługiwać się końmi z powodu zbyt wielkich kosztów; w celu przywiezienia jałmużny ma skorzystać z uprzejmości samych benefaktorów, wynajmować konie kilka razy w roku lub poprosić o nie rektora. Bez jego zgody nie powinien kupować ani hodować koni.

→ Bibl. Jagiell., rkps 5195, f. 67 r.

1622

80. Addita tempore Congregationis Provincialis ad Consuetudines Provinciae, 1622 – Uzupełnienia dodane do Zwyczajów prowincji, podczas Kongregacji Prowincji, 1622

5. Non permittendi Nostri etiam illi qui habent curam musicae, ut cantent in templis. Ubi tamen maiore ex parte civitates sunt haereticae, dissimulari potest.

5. Nie pozwala się Naszym śpiewać w kościele razem z kapelą, nawet tym, którzy się nią opiekują. W miastach, w których większość mieszkańców jest heretycka, można postępować inaczej.

→ *Consuetudines communes Provinciae Lituanae Soc. Jesu*, s. 31.

1623

81. Responsio P. Generalis Mutii Vitelleschi de administratione bonorum bursae pauperum, 9 IX 1623 – Odpowiedź generała

Mutiusa Vitelleschiego co do zarządzania majątkiem bursy ubogich, 1623

Expendi cum Patribus Assistentibus dubitationem, quam Reverentia Vestra proposuit circa bona, quae subinde fidei Societatis committuntur, ad instituendam Bursam aliquam ut vocant pro pauperibus studiosis, an nimirum earum curam et administrationem possit suscipere; visumque fuit, cum id ad maiorem Dei gloriam profuturum judicabitur, posse, dummodo caveatur, ne quispiam aliquando exigendis rationibus molestiam Societati creet.

Wraz z ojcami asystentami rozważyłem wątpliwości, jakie Wasza Wielebność [prowincał litewski] ma co do majątków, które czasami przekazuje się Towarzystwu na założenie bursy, zwanej bursą ubogich studentów: czy można ją przejmować pod naszą opiekę i administrację? Uznaliśmy, że można, jeśli służy ona większej chwale Bożej; trzeba jednak uważać, aby nie obciążała Towarzystwa.

→ ATJKr., rkps 352, s. 28.

82. Memoriale relictum Collegio Vilnensi post visitationem, 12 VIII 1623 – Rozporządzenie prowincjała Michała Ortiza pozostawione kolegium wileńskiemu po wizytacji, 12 VIII 1623

8. Musici designati, qui ex Alumnatu eunt ad Domum Professam, non discurrant per civitatem, sed eant et redeant omnes simul, data cura alicui fideliori notandi et deferendi eos, qui secus faciunt.

8. Wyznaczeni muzycy, którzy udają się z alumnatu do domu profesów, nie powinni rozchodzić się po mieście, lecz iść i wracać razem pod okiem zaufanego [opiekuna], który zapamięta tych, którzy postępują inaczej i poinformuje [przełożonych].

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 101-102.

83. Memoriale relictum per P. Provincialem Georgium Tyszkiewicz Collegio Posnaniensi, 1623 – Rozporządzenie wydane przez prowincjała Jerzego Tyszkiewicza dla kolegium poznańskiego, 1623

10. Id quod ex Collegio pro Bursa pauperum datur separatim feratur ex praediis nostris, et tamquam missum pro Bursa quam pro Collegio.

23. Nostri Musici non permittant (extra templum parochiale) ad alia templa sine scitu rectoris.

10. Należy osobno zapisywać wszystko, co dostaje bursa ubogich z naszych majątków, należących do kolegium [aby było wiadomo], ile dostarczono bursie, a ile kolegium.

23. Nie należy pozwalać, aby nasi muzycy udawali się do innych kościołów (poza kościołem parafialnym) bez wiedzy rektora.

→ Bibl. Jagiell., rkps 5194, s. 29-29v.

1624

84. Memoriale relictum a P. Michaele Ortizio Collegio Vilenensi post visitationem, 9 X 1624 – Rozporządzenie wydane przez prowincjała Michała Ortiza dla kolegium wileńskiego, 9 X 1624

3. [...] *In dialogis etiam adhibeatur modus, ne sint frequentiores, quam permittunt regulae, cum magna distractione et iactura studiosorum. In illis vero, qui adhibentur, non permittantur discipuli facere sumptus alicuius momenti, sive in musicis, sive in aliis. Nullo vero modo permittatur, ut musicis Alumnatus quidquam mercedis nomine detur, sive ex scholis, sive ex Congregationibus, quando in illis cantant.*

3. [...] Co do dialogów, należy przyjąć następujące zasady: nie powinny być częstsze, niż przewidują reguły i zbyt angażować studentów. W związku z tymi, które są dopuszczone uczniowie nie powinni robić wydatków na muzyków lub inne rzeczy. W żadnym wypadku nie pozwala się na jakąkolwiek formę wynagrodzenia dla muzyków z alumnatu, jeśli śpiewają w szkole lub w Kongregacji Mariańskiej.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 102.

1626

85. Memoriale relictum per P. Provincialem Henricum Pichert Collegio Posnaniensi, 1626 – Rozporządzenie wydane przez prowincjała Henryka Picherta dla kolegium poznańskiego, 1626

5. *Musici nostri non mittantur ad convivia nisi fortasse ad aliquod maximum benefactorem vel magnatum, cui id negari sine offensa non possit.*

5. Nie należy wysyłać naszych muzyków na bankiety, chyba że do wielkich benefaktorów lub magnatów, którym nie można odmówić bez urazy.

→ Bibl. Jagiell., rkps 5194, s. 30.

1627

86. Memoriale relictum per P. Provincialem Henricum Pichert Collegio Posnaniensi, 4 VI 1627 – Rozporządzenie wydane przez prowincjała Henryka Picherta dla kolegium poznańskiego, 4 VI 1627

4. Musici non eant per Congregationem maiorem ad suum chorum, praecipue dum ibi fit Sacrum, sed eant per templum iuxta antiquissimam consuetudinem, et Nostri non permittant ire ad chorum musicorum excepto illo Magistro, qui est praefectus chori, nisi fortasse propter aliquam necessitatem P. Rector aliquando iudicaret dispensandum.

4. Muzycy udający się na chór nie powinni przechodzić przez salę Kongregacji Większej, gdy odprawia się tam msza św., lecz starym zwyczajem – przez kościół. Naszym nie zezwala się chodzić na chór, z wyjątkiem prefekta chóru, chyba że ks. rektor uzna za stosowne (z ważnego powodu) kogoś od tego dyspensować.

→ Bibl. Jagiell., rkps 5194, s. 30v.

1628

87. Memoriale relictum Collegio Vilnensi post ultimam visitationem, 20 IV 1628 – Rozporządzenie powizytacyjne pozostawione kolegium wileńskiemu przez prowincjała Jana Jamiołkowskiego, 20 IV 1628

6. Ad promovendam in templo nostro musicam habeatur ratio, quoad paedagogias eorum studiosorum, qui vel canere, vel in instrumentis ludere sciunt.

6. W celu upowszechnienia muzyki w naszym kościele, należy zadbać o wychowanie studentów, którzy potrafią śpiewać lub grać na instrumentach.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 103.

1629

88. Memoriale relictum Collegio Vilnensi post ultimam visitationem, 18 IV 1629 – Rozporządzenie powizytacyjne pozostawione kole-

**gium wileńskiemu przez prowincjała Jana Jamiolkowskiego,
18 IV 1629**

In Alumnatu serio promoveatur musica tam vocalis, quam instrumentalis.

W alumnacie należy promować muzykę, zarówno wokalną, jak i instrumentalną.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 103.

1630

89. Memoriale R. P. Pompilii Lambertengo relictum in visitatione Collegii Vilmensis, 1 II 1630 – Rozporządzenie wizytatora prowincji litewskiej Pompiliusa Lambertengo dla kolegium wileńskiego, 1 II 1630

8. [...] Ut ex Alumnatu, Bursa et Scholis nostri musici suppeditentur, ne Domus Professa cogatur, ut modo facit, nec sine mediocri gravamine et indecentia musicos in eadem domo alere.

8. [Poleca się] wysyłać muzyków z Alumnatu Papieskiego, bursy i szkoły, gdyż w przeciwnym razie dom profesów musi utrzymywać własnych muzyków, co jest niestosowne i przynosi niemałe szkody.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 105.

1633

90. Memoriale factum post Congregationem Provinciae a R. P. Martino Hincza, Provinciali, 1633 – Rozporządzenie wydane przez prowincjała Marcina Hinczę po kongregacji prowincji polskiej, 1633

Quia ingens damnum patiuntur multa Collegia, eo quod Bursistae impensis nostrorum musicorum edocti, et cura educati, aufugiunt, superiores antequam hi iuvenes recipiuntur ad Bursam musicam edocendi: ab iisdem iuvenibus excipiant iuramentum obsequii nostro templo ad triennium praestandi et ab eos in sui locum educendi.

Ponieważ wiele kolegiów ponosi znaczne straty wskutek ucieczek muzyków wykształconych przez jezuitów, przełożeni powinni odbierać przy-

się od chłopców przyjmowanych do bursy na naukę muzyki [w której zobowiążą się], że będą służyć w kościele jezuickim przez trzy lata i wykształcą swego następcę.

→ ARSI, Pol. 72, nr 193, f. 468; ATJKr., rkps 234, s. 274.

1634

91. Memoriale relictum post visitationem Collegii Vilmensis per Nicolaum Lancicium, 1634 – Rozporządzenie pozostawione przez prowincjała Mikołaja Łęczyckiego dla kolegium w Wilnie, 1634

5. Bursae rationes deinceps in novo libro scribantur diligenter uti rationes Collegii, ut clare constet, quid acceptum, quid datum sit pro bursistis, qui iuxta intentionem fundatoris et antiquam consuetudinem alendi sunt, nec sumptu Valerianae alii alendi. Porro bursae pecunia sit sub clave regentis, non procuratoris Collegii. Et si fieri potest, uti olim fuit, ab eodem regatur, a quo Seminaria, Pontificium et Episcopale, reguntur.

5. Należy starannie wpisywać rachunki bursy do nowej książki (według wzoru rachunków kolegium), aby było jasne, co otrzymano i wydano na bursarzy. Mają być oni utrzymywani starym zwyczajem zgodnie z intencją fundatora, tzn. z sumy biskupa Waleriana [Protaszewicza], z której nie należy żywić innych. Pieniądze bursy powinny być przechowywane u regensa, a nie prokuratora kolegium. Jeśli to możliwe, ma nimi zarządzać – jak dawniej – osoba kierująca seminarium papieskim i seminarium diecezjalnym.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 108.

1635

92. Memoriale relictum post visitationem Collegii Vilmensis, 1635 – Rozporządzenie prowincjała Wawrzyńca Bartiliusa wydane po wizytacji kolegium wileńskiego, 1635

8. Practicantur serio scripta in aliis Memorialibus, praesertim P. Visitatoris Pompilii: [...] De non inducendis novitatibus, machinis, nimis luminibus et facibus et de curribus triumphalibus in processione Corporis Christi non exhibendis, n. 6. [...] De musicis Domui Professae ex Alumnatu et Bursa communicandis, n. 8.

8. Koniecznie trzeba przestrzegać poleceń zawartych w innych rozporządzeniach, przede wszystkim wizytatora Pompiliusza [Lambertengo]: [...] Nie należy wprowadzać nowości, jak maszyny, sztuczne ognie i pochodnie, oraz organizować wozów triumfalnych podczas procesji Bożego Ciała, nr 6. [...] [Stosować się do zaleceń dotyczących] muzyków przychodzących do domu profesów z alumnatu i z bursy, nr 8.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 110.

93. Memoriale P. Martini Hincza, Praepositi Provincialis, post Congregationem Provincialem Sandomiriae habitam, editum, 3 VIII 1635 – Rozporządzenie prowincjała Marcina Hinczy wydane po Kongregacji Prowincji odbytej w Sandomierzu, 3 VIII 1635

6. Musici per nostrorum curam in musicis instructi sine licentia P. Praefecti Bursae recedentes nullo modo in alio Collegio recipiantur, et si quis ex Nostris ausus fuerit sive per se sive per alium tales ut abeant inducere, vel si musicum sine commendatione alterius Collegii receperit, graviter a P. Rectore puniatur. In hoc enim magna industria consultitur. Patres autem qui habeant curam Bursae si dent aliqua vestimenta Bursistis, dent simplicia ut pauperibus, circa quas animadvertat diligenter P. Rector.

6. Nie wolno w żadnym wypadku przyjmować do kolegium muzyków, którzy otrzymali wykształcenie muzyczne pod opieką Naszych i odeszli z innej bursy bez zgody prefekta. Jeśli ktoś z Naszych odważyłby się sam lub przez kogoś innego sprowadzić lub przyjąć tych, co odeszli bez rekomendacji innego kolegium, powinien być surowo ukarany przez rektora. W tej dziedzinie doradza się wielką ostrożność. Jeśli ojcowie opiekujący się bursą dają bursarzom jakieś ubranie, ma ono być skromne, jak u ludzi ubogich; rektor powinien tego bacznie pilnować.

→ ATJKr., rkps 234, f. 278; Bibl. Jagiell., rkps 5195, f. 176v.

94. Umowa prefekta kościoła św. Barbary w Krakowie z kantorem Bartoszem Urbankowicem, 2 VI 1635

Stało się pewne postanowienie między księdzem Stefanem Wągrowskim prefektem kościoła św. Barbary *Societatis Jesu*, a panem Bartoszem Urbankowicem kantorem tegoż kościoła, iż pomieniony pan Bartosz Urbankowic powinien będzie odprawować wszystkie śpiewania z przystojną muzyką, to jest wszystkie msze św. przez rok w niedziele i święta, wotywy i *Requiem*

pewnych czasów, także *solemnitates* wszystkie tego kościoła i te, które by były nakazane a *Loci Ordinario*. Nieszpory, jutrznie, *Rorate*, Pasje według zwyczaju, kiedy się zwykły odprawować w tymże kościele. A za tę pracę ksiądz Stefan Wągrowski powinien mu będzie dawać na każdy kwartał po złotych polskich dwudziestu pięciu. Do tego dom św. Barbary miał obiadów i wieczerzy, któremu względem tych prac pewnych dni dawał, powinien mu będzie na każdą potrzebę oddać kopę sera, faskę masła, poć mięsa. Insze legumina jako groch, krupy żyta, albo cośkolwiek także, którymi by mu ksiądz prefekt mógł wygodzić nie należą z powinności, ale tylko z łaski, jeśli by mogło być. Mieszkanie wszystko na bramce pozwala mu się jako od dawna trzymać, choćby i dwóch uczciwych albo trzech młodzieńców dla pomocy do śpiewania chciał przy sobie chować. Na opalenie na drwa ksiądz prefekt powinien panu kantorowi po złotych piętnaście dawać. O instrumentalną muzykę według czasu i potrzeby za kosztem i nakładem księdza prefekta powinien się będzie starać. Insze nabożeństwa, jako pogrzeby, litanie i wotywy, o które podczas aby w naszym kościele odprawowane były, ludzie nabożni proszą, to coś samemu panu kantorowi za słuszną nagrodę jako się z kim umówi, należą; a iż to co się postanowiło obie strony ziścić mają, na to się rękami swymi podpisują. W Krakowie u św. Barbary, 2 Junii 1635, Stephan Wągrowski mp.

→ ATJKr., rkps 1366, k. 284.

1636

95. Memoriale R. P. Generalis, 1636 – Rozporządzenie generała zakonu Mutiusa Vitelleschiego, 1636

Nostris organis non ludant.

Nasi nie powinni grać na organach.

→ ATJKr., rkps 35, s. 150.

96. Acta Venerabilis Capituli Vilnensis, 9 V 1636 – Akta kapituły wileńskiej, 9 V 1636

Co do bursy:

7. Kapituła może zatrzymać u siebie pieniądze, legowane na bursę, tak długo, jak zechce.

8. Dochody z nich powinna przekazywać administratorom bursy.

9. Jezuici kierują nauką i wychowaniem bursarzy.

10. Uzyskane dochody przeznaczają według własnego uznania na wychowanie bursarzy, odpowiadając wyłącznie przed swoimi przełożonymi; nikt obcy nie może się do tego wtrącać.

11. Bursarze będą chodzić (zgodnie z wolą testatora) na msze kwartałowe do katedry, odprawiane w piątki za duszę biskupa Waleriana [Protaszewicza] przy ołtarzu Świętego Krzyża, przy którym biskup został pochowany.

12. W niedziele i święta oraz w dni patronów katedralnych połowa bursarzy będzie chodzić do katedry i uczestniczyć w procesjach i nabożeństwie. Dziekan będzie czuwał, aby zachowali porządek w czasie nabożeństwa.

* Testator (łac.) to osoba, która w testamencie rozporządziła swym majątkiem.

→ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska*, cz. 3, s. 130; L. Piechnik, *Rozkwit Akademii Wileńskiej*, s. 50.

97. Acta Venerabilis Capituli Vilnensis, 9 V 1636 – Akta kapituły wileńskiej, 14 V 1636

Biskup asygnuje z kamienicy Stęplowskiej 400 zł na psalterzystów; kapituła – dziękując mu za to – poleca, aby dziekan znalazł jak najszybciej osoby (opłacane z czynszu) do śpiewania psalterza starym zwyczajem.

Nadto poleca bursarzom wszystkich trzech burs uczyc się śpiewu, ze względu na brak śpiewaków w katedrze i w diecezji; zaleca też jezuitom, aby w Bursie Waleriańskiej utrzymywali Litwinów.

→ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska*, cz. 3, s. 130.

98. Synodus dioecesis Premisliensis, 1636 – Synod diecezji przemyskiej, 1636

[O zakonnikach] Synod zakazuje używania w ich kościołach trąb i bębnow.

→ W. Sarna, *Episkopat przemyski o. l. Przemyśl 1902*, s. 304.

99. Memoriale relictum per P. Provincialem Martinum Hincza Collegio Posnaniensi, 8 V 1636 – Rozporządzenie prowincjała Marcina Hinczy wydane dla kolegium poznańskiego, 8 V 1636

6. Instrumenta musica destructa, organa [...] quamprimum reparentur.

6. Należy natychmiast naprawić uszkodzone instrumenty muzyczne i organy.

→ Bibl. Jagiell., rkps 5194, s. 39.

1637

100. Normae erectionis Collegii Clericorum Saecularium sub directione Patrum Societatis Jesu existentium Sandomiriae, 1637 – Normy zakładania Kolegium Kleryków Diecezjalnych w Sandomierzu pod kierunkiem Ojców Towarzystwa Jezusowego, 1637

5. Obligatio clericorum haec erit:

1. Exercebunt se in scientiis casuum conscientiae, controversiis, Calendario, arte musica, choralis cantu, praedicatione verbi divini, catechismo, caeremoniis ecclesiasticis, sacramentorum administratione etc.

2. Diebus dominicis in suo sacello primum matutini nocturnum cum laudibus similiter et vespas 2das ex Breviario Romano de BVM psallent. In festis solemnioribus, videlicet Nativitatis Christi etc. matutino intereunt cum parochialibus sacerdotibus.

3. In solemnitatibus PP. Societatis Jesu nempe Circumcisionis Domini etc. similiter aderunt, superpelliceis circumamicti assistent utrisque vesperis cantato sacro et processionibus.

4. Quovis die sabbati canent figurali cantu Litanias Lauretanas, cum antiphona et collecta pro tempore, hora vespertina: deinde psalmum: „De profundis” cum oratione pro defunctis, quae animabus fundatoris, parentum, fratrum, sororum, etc. applicabitur. Feriis 6-tis in Quadragesima hora vespertina cantabunt Litanias de Nomine Jesu cum hymno „Stabat Mater Dolorosa” et psalmo „Miserere” ad eandem intentionem.

5. Singulis 4 anni temporibus pridie diei vesperi primum nocturnum cum laudibus defunctorum in sacello suo absolvent, in crastino post primum sacrum „Requiem” cantu figurali pro fundatore absolvent. Idem facient in anniversario die.

5. Obowiązkiem kleryków będzie:

1. Uczyć się teologii moralnej, kontrowersji, kalendarza liturgicznego, sztuki muzycznej, śpiewu chorałowego, głoszenia Słowa Bożego, katechizmu, ceremonii kościelnych i udzielania sakramentów.

2. W każdą niedzielę alumni powinni śpiewać w swojej kaplicy pierwszy nokturn matutinum z laudesami; podobnie – nieszpory o Niepokalanym Poczęciu NMP, według tekstu Brewiarza Rzymskiego. W uroczyste święta, czyli w Boże Narodzenie itp., wezmą udział w śpiewie matutinum i w obydwu nieszporach (razem z klerem parafialnym).

3. Alumni będą obecni w czasie wszystkich uroczystości Towarzystwa Jezusowego, czyli Obrzezania Pańskiego itd.; mają być ubrani w komże i uczestniczyć w obydwu nieszpórach, śpiewanej mszy św. oraz procesji.

4. W każdą sobotę w godzinach wieczornych powinni śpiewać na głosy *Litanie Loretąnską* z antyfoną i modlitwą, stosownie do okresu liturgicznego, oraz psalm *De profundis* z modlitwą za zmarłych w intencji fundatorów, rodziców, braci, siostr, itd. W każdy piątek Wielkiego Postu wieczorem będą śpiewać *Litanie do Imienia Jezus* z hymnem maryjnym *Stabat Mater Dolorosa* i z psalmem *Miserere*, dodając modlitwę za zmarłego fundatora.

5. Co roku w jeden z trzech Suchych Dni będą śpiewać w swojej kaplicy na głosy, z towarzyszeniem organów, mszę *Requiem* w intencji fundatora. To samo uczynią w rocznicę śmierci.

→ L. Piechnik, *Seminaria duchowne prowadzone przez jezuitów od XVI do XVIII wieku*, s. 233.

1639

101. Memoriale relictum Collegio Vilnensi post visitationem, 18 I 1639 – Rozporządzenie prowincjała Jakuba Lachowskiego wydane po wizytacji kolegium wileńskiego, 18 I 1639

6. Revocetur omnino consuetudo docendi cantum post scholas media hora, exciteturque studium cantus et musicae penitus neglectum, dentur conditiones cantum scientibus cum obligatione frequentandi chorum et cantandi. Magister, qui praeest choro, quoad fieri potest, iuветur a Collegio, ne cum tanta molestia et distractione conquirat cantores et musicos pro solemnitatibus.

6. Należy przywrócić zwyczaj uczenia śpiewu przez pół godziny po lekcjach. Trzeba odnowić zaniebaną całkowicie naukę śpiewu i muzyki, stwarzając warunki do śpiewania tym, którzy potrafią i zobowiązując ich do uczęszczania na chór i do śpiewania. Kolegium powinno pomóc (w miarę możliwości) magistrowi kierującemu chórem w niełatwym zadaniu znalezienia śpiewaków i muzyków na uroczystości świąteczne.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 112; A. Szweykowska, *Wkład jezuitów w kulturę muzyczną*, s. 302.

102. Postulatum Cogregationis Provinciae Lituaniae quoad Bursam penes ecclesiam S. Casimiri Vilnae, 1639 – Postulat Kongregacji Prowincji Litewskiej dotyczący utworzenia kapeli muzycznej przy domu profesów w Wilnie, 1639

2. *Ut musica eo modo in Domo Professa Vlnensi constituatur, quo est instituta Viennae vel Cracoviae.*

3. *P. Martinus Rydzewski Rector Collegii Smolenscensis petit, cum Rusticis Collegii sui collocati sint in quodam fundo Bursae pauperum adiacenti fundis Collegii, ut possit in alio loco similes et aequales fundos seu agros dare pro Bursistis.*

[*Responsa ad Memoriale:*]

2. *Concedo quod postulatur.*

3. *Ad Visitoris propediem ad futuri informationem remitto.*

2. [Prosi się], aby ustanowić stałą kapelę w domu profesów wileńskich, na wzór kapeli przy domach profesów w Wiedniu i Krakowie.

3. Ks. Marcin Rydzewski, rektor kolegium smoleńskiego, prosi o pozwolenie wyznaczenia dla bursarzy innej posiadłości o tych samych rozmiarach, co dotychczasowy majątek bursy przylegający do kolegium, gdyż umieszczono już w nim poddanych kolegium.

[*Odpowiedź generała:*]

2. Zgadzam się na ten postulat.

3. Przesyłam informację wizytatorowi, który zostanie wkrótce wyznaczony.

→ ARSI, Congregationes, 66, f. 277-277v.

1640

103. Memoriale relictum per P. Provincialem Premislaum Rudnicki Collegio Posnaniensi, 18 V 1640 – Rozporządzenie prowincjała Przemysława Rudnickiego dla kolegium poznańskiego, 18 V 1640

16. Bursam pauperum attendatur, ut in ea sit clausura et disciplina, et ordo domesticus olim praescriptus servetur.

16. Należy dbać, aby w bursie ubogich zachowywano klauzurę, dyscyplinę i ustalony wcześniej porządek domowy.

→ Bibl. Jagiell., rkps 5194, f. 41v.

104. Memoriale R. P. Generalis, 1640 – Rozporządzenie generała zakonu Mutiusa Vitelleschiego, 1640

Ne doceant magistri instrumentorum usum discipulos.

Magistrzy [klerycy jezuicy] nie powinni uczyć studentów gry na instrumentach.

→ ATJKr., rkps 35, s. 46, 115.

1641

105. Memoriale relictum Collegio Vilenſi, 1641 – Rozporządzenie pozostawione kolegium wileńskiemu przez wizytatora Fabrycego Banfiego, 1641

12. In actibus sive parvis, sive magnis Nostrorum ex ordinatione R. P. N. nulla omnino musica adhibeatur.

12. W uroczystych ceremoniach szkolnych (zarówno małych jak i dużych), związanych z promocją samych jezuitów, nie powinno być muzyki, stosownie do rozporządzenia generała zakonu.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 304.

1642

106. Causae offensionis Episcopis Luceoriensis Andreae Gembicki, 1642 – Powody obrażenia się biskupa łuckiego Andrzeja Gembickiego na jezuitów z kolegium łuckiego, 1642

16. Quia concionibus, Sacris cantatis, etc., etc., in templo nostro haberi solitis, impediuntur solemnitates, quae in cathedrali ecclesia solent, et debent haberi.

19. Quia studiosi non intersunt vesperis, Sacris, processionibus in Cathedra.

23. Quia musico concentu, parietum ornatu, argenti splendore, sacrorum vestium pretio, plebem ad nostrum templum petrahimus.

16. Ponieważ zakłócamy śpiewanymi mszami itd., odprawianymi zwyczajowo w naszym kościele, uroczystości, które odbywają się (i powinny się odbywać) w kościele katedralnym.

19. Ponieważ uczniowie [szkół jezuickich] nie uczestniczą w niesporach, mszach św. i procesjach w katedrze.

23. Ponieważ przyciągamy wiernych do naszego kościoła dzięki występom muzycznym, ozdobom ścian [kościelnych], splendorowi srebrnych [naczyni liturgicznych], kosztownym szatom liturgicznym.

→ ARSI, Pol. 52, f. 261.

107. Historia Collegii Polocensis, 1642 – Historia kolegium połockiego, 1642

Externos insuper suis impensis ac stipendiis non paucos servavit iuxta antiquam consuetudinem, ordinatione superiorum pro necessitate ac usu ecclesiae, nimirum commendatarium ad parochialia munia obeunda, organarium, cantores duos, baccalaureos duos, quorum alter ad templum Ekimannense hoc primum anno datus est (nam antea illa ecclesia nullam habuit scholam nec baccalaureum), alter ad templum Collegii nostri, in quo parochia civitatis est, antiquitus suam locat operam, praeterea studiosos pauperes (Bursistas vocant) qui cantu templum exornabant, alebat 30. His habitationem, victum et amictum omnem caeteraque ad studiorum decursum necessaria, ac magistros musices non parce suppeditabat petrahimus.

Ponadto [kolegium] utrzymuje starym zwyczajem ze swych nakładów i opłat niemłą liczbę ludzi, zgodnie z nakazem przełożonych: komendarza pełniącego obowiązki parafialne, organistę, dwóch kantorów, dwóch nauczycieli, z których jeden został zatrudniony w tym roku w kościele w Ekimanii (wcześniej nie było tam ani szkoły ani nauczyciela), drugi zaś w kościele kolegium, gdzie znajduje się parafia miejska (pracuje już tam od dawna). Oprócz tego [kolegium] utrzymuje trzydziestu ubogich uczniów (zwanych bursarzami), którzy śpiewem dodają splendoru kościołowi. Zapewnia się im mieszkanie, żywność, odzież, wszystkie rzeczy potrzebne do nauki oraz nauczycieli muzyki.

→ ARSI, Lit. 39, f. 14v.

1643

108. Synodus provincialis Gnesnensis Provinciae, sub Mathia Lubieński celebrata, 1643 – Synod Prowincjalny Gnieźnieński, obradujący pod kierunkiem arcybiskupa Macieja Łubieńskiego, 1643

De musica docenda: Cum ob imperitiam cantus magna sit in cathedra libus et collegiatis ecclesiis vicariorum, quam in parochialibus cantorum penuria, intermissum musicae studium omnino revocandum censuit Synodus, atque ut in omnibus civitatibus oppidis, et pagis, ubi maior est scholarium frequentia, parochi et ii ad quos scholarum gubernatio, et admittendorum et

dimittendorum cantorum cura spectat, cantores habeant artis canendis peritos, qui singulis diebus horam integram continuam, vel interpellatam, prout illis commodius videbitur, impendant imbuendae musicae praeceptis iuventuti; quod etiam in Seminariis, quae reguntur a Patribus Societatis Jesu observandum erit, in quibus etiam erudiri poterunt ii, qui in illis non aluntur, pro arbitrio tamen Rectorum eorundem Seminariorum.

O nauczaniu muzyki: Ze względu na rażącą nieznaną śpiewu, zarówno w katedrach i kolegiatach, jak i w kościołach parafialnych, oraz na brak kantorów, Synod uznał za stosowne przywrócić zawieszony studyum muzyki, aby we wszystkich miastach i wsiach, gdzie jest więcej uczniów, proboszczowie i ci, którzy kierują szkołami, i do których należy troska o przyjmowanie i zwalnianie kantorów, znaleźli doświadczonych nauczycieli śpiewu, którzy by poświęcili się nauczaniu młodzieży reguł muzyki codziennie przez całą godzinę (lub z przerwami, jeśli im wygodniej). Tego samego należy przestrzegać w seminariach duchownych prowadzonych przez ojców Towarzystwa Jezusowego, w których mogą się uczyć (za zgodą rektora seminarium) również ci, którzy w nich nie mieszkają.

→ *Synodus provincialis Gnesnensis Provinciae, sub Mathia Łubieński celebrata. Varsaviae 1646, k. C2v.* – Rozporządzenie to miało znaczne reperkusje w zakonie jezuitów, a wiadomość o nim dotarła do Rzymu. – ARSI, Fondo Gesuitico 479, f. 293-338 (informacje o synodzie, jego uchwałach oraz odpowiedzi jezuitów).

109. Memoriale relictum per P. Provinciale Fabricium Banfi Collegio Posnaniensi, 1 IX 1643 – Rozporządzenie pozostawione przez prowincjała Fabrycego Banfięgo kolegium poznańskiemu, 1 IX 1643

4. Disputationibus publicis Nostrorum prohibet R. P. N. musicam adhiberi huiusmodi verbis: Disputationibus publicis nusquam alibi quod sciam adhibetur musica.

29. Imo. Pro Bursa pauperum novus liber instituat, in cuius initio scribantur omnes summae capitales, a quibus relictæ, apud quos collocatae, quantum reddant singulis annis, a quo tempore relictæ, et eodem modo de stabilibus eidem Bursae relictis, et aliquis locis reliquatur, ut addi possint, quae Bursa deinceps acquirat. Seorsim autem scribantur, quae Bursae quidem relictæ sunt, sed nullus inde fructus percipitur, et quas ob causas.

2do. Fiat inventarium omnium instrumentorum musicorum, quae Collegio relictæ sunt, aut ipsi Bursae, ut deserviant musicae, quae fit in templo nostro, addentur a quo relictæ sunt.

3tio. Fiat inventarium supellectilis ipsius Bursae, semper relicto spatio, ut addantur quae accesserunt.

4to. Scribantur nomina, cognomina, aetas, patria, studium, parentes et tempus admissionis cuiuscumque, ut post haec notata de singulis tantum spatii vacui reliquetur, ut subiungi possit, quamdiu fuerit in Bursa, quantum profecerit in studiis, pietate, cantu.

4. Niniejszym ojciec generał zakazuje występów kapeli w dysputach publicznych prowadzonych przez jezuitów: kapela nie może brać udziału w dysputach publicznych.

29. 1) Należy założyć osobną księgę [rachunkową] dla bursy ubogich i zapisywać w niej wszystkie sumy kapitałowe: od kogo pochodzą, u kogo są lokowane, ile przynoszą rocznego zysku, kiedy zostały zapisane. W ten sam sposób [trzeba notować] trwale majątki przekazane bursie, pozostawiając wolne miejsce na dopisanie nowych darowizn. Oddzielnie należy zapisywać darowizny na rzecz bursy, które z jakiejś przyczyny nie przynoszą dochodu.

2). Trzeba sporządzić inwentarz wszystkich instrumentów muzycznych, jakie ofiarowano kolegium lub samej bursie po to, aby służyły muzyce w naszym kościele; należy dodać, od kogo pochodzą.

3). Trzeba sporządzić inwentarz wyposażenia bursy, zostawiając wolne miejsce na dopisywanie nowych rzeczy.

4). Należy spisać nazwiska i imiona [bursarzy], ich wiek, narodowość (pochodzenie), zdobyte wykształcenie, imiona rodziców i czas przyjęcia [do bursy]. Trzeba pozostawić wolne miejsce na dopisanie, jak długo przebywał w bursie, jakie zrobił postępy w nauce, w pobożności i w śpiewie.

→ Bibl. Jagiell., rkps 5194, s. 43v, 47; Bibl. Jagiell., rkps 5195, f. 67-67v.

1644

110. Memoriale relictum post visitationem Collegii Vilnensis, 7 V 1644 – Rozporządzenie prowincjała Jana Grużewskiego wydane po wizytacji kolegium akademickiego w Wilnie, 7 V 1644

6. Porta ad chorum et organa fiat et claudatur semper post Sacrum, nec aperiat, nisi quando Nostri sunt ituri ad Sacrum vel ad vespas aut Litanias diebus sabbathi; clavem autem servet apud se P. Minister separatorum.

6. Zaraz po mszy św. należy zamknąć drzwi do chóru i do organów i nie otwierać ich, chyba że udają się tam jezuici na msze św., nieszpory lub so-

botnie litanie. Opiekun kleryków (minister separacji) powinien przechowywać klucz.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 113.

110a. Testament M. K. Kopcia na rzecz utrzymania kapeli Akademii Wileńskiej, 14 VI 1644

Ja, Mikołaj Kazimierz Kopeć, [...] kapłan Societatis Jesu, [...] dziesięć tysięcy złotych polskich na chwałę Bożą sposobem niżej opisanym legować umyśliłem. Jakoż zarazem od daty dnia dzisiaj na dacie niżej położonego na muzykę kościelną w kościele Akademii tutejszej Wileńskiej Societatis Jesu [...] wiecznymi czasy leguję, daruję i zapisuję, to jest na tych, którzy vocaliter i z instrumentami różnymi po wszystkie dni święte i niedzielne, w instrukcji fundacji opisane, wiecznymi czasy, Bogu wszechmocnemu cześć w przystojnym pienu i wdzięcznej melodii winni oddawać będą. Sumę pomienioną funduję i zapisuję, obligując jednak na sumieniu tych wszystkich, którym będzie na tym należało, którzy by przeszkodą, zaniedbaniem, na insze potrzeby obracaniem, albo jakimkolwiek sposobem, rozerwania, umniejszenia, naruszenia tej to służby Bożej i fundacji pobożnej przyczyną albo powodem być się znaleźli. Przeto, aby tym łacniej ta chwała Boska nigdy ustać i przerwana być nie mogła, i aby tym skuteczniej się dosyć stało woli mojej, główna suma na czynsz wiecznie ma być dana, który to czynsz odebrawszy Wielebny Ojciec Rektor Kolegium Wileńskiego Societatis Jesu, albo kogo więc tenże Wielebny Ojciec Rektor Akademii Wileńskiej Societatis Jesu nad muzyką przełoży, zupełnie wiernie – bez żadnego zatrzymania na to, na com nazначył – odda. To jest organięcie kościelnemu – krom jego własnego dochodu, który od miasta bierze (gdyż dla fundacji mojej ani muzyka ani dochód ten, który po te czasy przed fundacją moją był, nie ma ustawać) – z czynszu fundowanego sto złotych polskich przyda. A na inszych muzyków [wersja zapisu dok. A-10-2296: doskonałych i dobrze ćwiczonych, tak w instrumentalnej, jako i wokalnej muzyce] instrumentalistów doskonałych i dobrze ćwiczonych, przez nich też i wokalistów, sześćset złotych polskich obróci, kalkanciście złotych dwadzieścia złotych polskich odda [...].

Inszych zasię muzyków onus to będzie: organista – prócz świętych i niedzielnych dni – mszą wotywę Panny Przenajświętszej co dzień z chorałem grać winien będzie. Instrumentaliście i wokaliście swej powinności dosyć będą czynili wszystkich tych dni, które są w instrukcji opisane, na jutrzniach, na mszach, nieszpórach, kompletach, procesjach, pasjach, a ogółem – o wszystkich mówiąc – każdy z tych, który z fundacji mojej wesołą cześć

Bogu najwyższemu będzie oddawał wienien, zostaje być jako najpilniejszym chóru, żadnych wymówek, zabaw, trudności nie pretendując, na chórze zaś poważnie, nabożnie według uroczystości, festu rozmaitego – a nie perfunctorie albo skwapliwie i byleby odbyć – nabożnymi motetami, symfoniami, kanzonami i inszą wszelaką melodią chwałę Bogu oddawać, wiecznymi czasy nie zaniechają. Za czym żaden z tych wszytkich nigdy cum aliquo praeiudi musicae templi prośbą ani namową, ani zapłatą, choć największą, nie da się użyć na wesela, pogrzeby, wjazdy, triumfy i insze świeckie akty, ani nawet na same akademickie solennitates, jako się komedie, dysputacje, oracje, promocje, dla których by albo opuścić się cum scandalo populi, albo perfunctorie i krótko, odprawować nabożeństwo musiało. A jeżeliby kiedy (czego Boże nie dopuść) przez morową, albo inszą jaką boską plagę, albo inszą jaką przeskodę, musiała muzyka wakować, tedy czynsz muzyce naznaczony do głównej sumy przyłączony być ma, aby – gdy czynszu przybędzie – chwałców też boskich w muzyce przybywało.

→ Bibl. Uniw. Wil., oddz. rkps F 5 A 10 – 2295. F 5 A 10 – 2296; J. Trilupaitiene, *Zygmunt Lauksmin w życiu muzycznym Akademii Wileńskiej*. „Muzyka” 36 (1991), nr. 1, s. 103.

1645

111. Memoriale relictum post visitationem Provinciae Poloniae per Visitatorem Fabricium Banfi, 1645 – Rozporządzenie wizytatora Fabrycego Banfiego wydane po wizytacji kolegów, 1645

In Rhetorica et Humanitate non permittentur aliae exercitationes, quam quae praescribuntur in Regulis, absque ulla musica et scenico apparatus.

W klasach retoryki i poetyki (humaniorów) nie zezwala się na inne ćwiczenia oprócz tych, które zostały zapisane w regulach. Nie należy też wykonywać utworów muzycznych, ani korzystać z rekwizytów teatralnych.

→ ATJKr., rkps 35, s. 54-55, 79, 84, 195; rkps 234, s. 329; J. Poplatek, *Studia z dziejów jezuickiego teatru szkolnego w Polsce*. Wrocław 1957, s. 75.

112. Memoriale relictum Provinciae Poloniae per Visitatorem Fabricium Banfi post visitationem, 1645 – Rozporządzenie wizytatora Fabrycego Banfiego wydane po wizytacji kolegów prowincji polskiej, 1645

12. In actionibus sive particularibus sive generalibus Nostrorum tam Philosophorum quam Theologorum nulla musica adhibeatur.

12. Nie zezwala się na żadną muzykę podczas uroczystych ceremonii Naszych (zarówno pojedynczych, jak i ogółu), tak studentów filozofii, jak i teologii.

→ Bibl. Jagiell., rkps 5195, f. 96v.

113. Memoriale relictum per P. Provincialem Thomam Smaga Collegio Posnaniensi, 28 XII 1645 – Rozporządzenie prowincjała Tomasza Smagi dla kolegium poznańskiego, 28 XII 1645

7. Infirmeria non pateat quibuscumque externis, nec in ea Musici tractentur.

7. Infirmeria nie może być dostępna dla wszystkich; nie należy przyjmować do niej muzyków.

→ Bibl. Jagiell., rkps 5194, f. 48.

1647

114. Epistola R. P. Vincentii Caraffae, Praepositi Generalis, de musica penes ecclesiam S. Barbarae Cracoviae, 30 III 1647 – List generała Franciszka Caraffy dotyczący kapeli przy kościele św. Barbary w Krakowie, 30 III 1647

Cum illa musica eo pacto fundata sit, ut Domus Professa nullum ius civile habeat, sive ad exigendos redditus pro stipendiis cantorum, sive ad cogendos ipsos cantores ad officium suum, sed totum illud sit penes Fraternitatem Misericordiae nuncupatam, confirmo quidquid in eo approbavit P. Mutius [Vitelleschi] piae memoriae et commendabo Patri Provinciali, ut inhibeat Nos- tris ne administrationi reddituum illorum ulla ratione se immisceant, aut correctioni cantorum, si forte desint officio, sese ingerant. Praeterea ut statuta et consuetudines Capellae Musicae in templo nostro ipse revideat, et aucto- ritate sua approbet.

Ponieważ kapela opiera się na zasadach, w myśl których dom profesów nie posiada żadnych praw cywilnych do ubiegania się o pieniądze na stypendia dla kantorów ani do wymagania od kantorów, aby pełnili swe obowiązki, lecz wszystkim zajmuje się Bractwo Miłosierdzia, potwierdzam wszystkie zarządzenia świętej pamięci [generała zakonu] Mutiusa [Vitelleschiego] i polecam prowincjałowi, by zakazał Naszym ingerować w administrację dochodów lub upominać kantorów, gdy nie wywiązują się

z obowiązków. Prowincjał powinien też osobiście sprawdzić i zatwierdzić, mocą swojej władzy, statuty i zwyczaje kapeli muzycznej w naszym kościele.

→ ATJKr., rkps 1749, k. 02.

1649/1650

115. Decreta IX Congregationis Generalis, 1649/1650 – Dekret IX Kongregacji Generalnej, 1649/1650

Ad uniformitatem in omnibus Provinciis observandam statutum est: ut in publicis caeremoniis, in Missis ac vesperis, quando cantantur in nostris ecclesiis, in Sacramentorum administratione, et in aliis officiis ecclesiasticis, ritus ubique romanus observetur; ita ut nihil uspiam, quod ritui romano contrarium sit, usurpetur.

W celu zachowania jedności we wszystkich prowincjach, postanowiono, aby trzymać się rytu rzymskiego w publicznych ceremoniach, we mszach św. i nieszporach, które śpiewa się w naszych kościołach, w udzielaniu sakramentów i w innych posługach kościelnych; nie należy przejmować niczego, co jest przeciwne temu rytowi.

→ *Institutum Societatis Iesu*, vol. 2, s. 364.

1651

116. Historia Collegii Brunsbergensis, 1651 – Historia kolegium w Braniewie, 1651

Professor Philosophiae cursui suo, contra superiorum voluntatem, imposuit, et tympana, bombardas etc. adhibuit; sed reprehensus desuper, et a R. P. Provinciali admonitus, ut deinceps Philosophia nonnisi finiatur, et quidem citra ullum tympanarum, tubarum, et bombardarum strepitum. Simile ordinatum, ne Collegii chori praeter noctem Nativitatis et Paschae tubarum aut tympanarum in choro adhibeat.

Profesor filozofii użył w czasie wykładu bębnów, muszkietów itp., wbrew woli przełożonych; został za to skrytykowany i upomniany przez prowincjała; odtąd filozofia będzie mogła [świętować] jedynie zakończenie [swego kursu], ale bez zgiełku bębnów, trąb lub muszkietów. Zarządzono

również, aby kapela kolegium nie używała na chórze trąb i bębnow, oprócz nocy Bożego Narodzenia i Wielkanocy.

→ Muzeum Państwowe w Olsztynie, rkps: Historia Collegii Brunsbergensis, s. 31.

1655

117. Memoriale relictum per P. Provincialem Stanislaum Jerzykowicz Collegio Posnaniensi, 25 IV 1655 – Rozporządzenie prowincjała Stanisława Jerzykowicza dla kolegium poznańskiego, 25 IV 1655

5. Cum non sit hisce temporibus unicum periculum visitationis Episcopalis Bursae pauperum, sic vocetur, sicut antiquitus vocabatur, et vocatur in aliis Collegiis, quod si magis placebit vocari eam Domum Musicorum, quam pauperum; non fiant ullae mendicationes pro Musicis, sed sumptibus Collegii, cuius templo serviunt, alantur et vestiantur.

5. Obecnie nie istnieje zagrożenie wizytacji biskupich w tzw. *bursach ubogich*, jak je nazywano dawniej i dalej nazywa w innych kolegiach. Bardziej stosowne wydaje się nazywać je *domami muzyków*, niż [*domami*] *ubogich*, ponieważ nie istnieją żadne kwesty na rzecz muzyków, lecz są oni żywni i odziewani na koszt kolegium, którego kościołowi służą.

→ Bibl. Jagiell., rkps 5194, f. 51.

1664

118. Memoriale relictum per P. Provincialem Joannem Rywocki post visitationem Collegii Vilmensis, 1 VII 1664 – Rozporządzenie prowincjała Jana Rywockiego pozostawione po wizytacji kolegium wileńskiego, 1 VII 1664

13. Diligenter adnotetur, quod ex censibus et lapidearum proventibus accipitur et ita distribuatur, ne templo, musicae, bursae orphanis quidquam decedat.

13. Należy dokładnie notować, jakie sumy otrzymuje kolegium z odsetek i dochodów z kamienic i tak je dzielić, aby niczego nie brakowało kościołowi, kapeli i bursie sierot.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 116.

1665

- 119. Memoriale datum Superioribus sub tempus Congregationis Provincialis et ex Responsis Generalium excerptum, 1665 – Rozporządzenie wydane przełożonym podczas Kongregacji Prowincji Litewskiej, zaczerpnięte z rozporządzeń generała, 1665**

2. Nostri ne misceant se externis in canendo. Responsum 1584; nec organis ludant, 1636; nec doceant Nostri instrumentorum usum discipulos, 1640. Doceatur musica in scholis, praesertim choralis per externos.

2. Nasi nie powinni śpiewać razem ze świeckimi (odpowiedź z 1584), grać na organach (odpowiedź z 1636) i uczyć gry na instrumentach (odpowiedź z 1640). W szkole należy uczyć muzyki, szczególnie chóralnej, zlecając ten obowiązek ludziom świeckim.

→ ATJKr., rkps 35, s. 144; rkps 244, s. 109; *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 116; L. Piechnik, *Próby odnowy Akademii Wileńskiej po klęskach potopu i okres kryzysu 1655-1730*. Rzym 1987, s. 40.

1667

- 120. [Lauxmin Zygmunt], *Ars et praxis musica in usum studiosae iuventutis in Collegiis Societatis Iesu. Permissu superiorum propositae*. Vilnae, 1693 – Podręcznik Zygmunta Lauxmina, *Ars et praxis musica*, wydany za pozwoleniem przełożonych najpierw w 1667, a potem w 1693**

Ad Philomusum: Musica, ars inter liberales nobilissima, complectitur cantum planum seu aequalem, et fractum seu inaequalem. Ille est, in quo voces aequaliter cantantur, nec habent certam portionem et moram temporis, sed pro voluntate cantantis brevius aut longius produci possunt. Fractus vero est, in quo voces habent determinatam mensuram temporis in cantando, aliquae brevior, longior aliquae [...].

Ac ars quidem musica non est difficilis, et labor discendi non onerosus; sed duo sunt, quae desideria multorum ab eo studio avertunt. Primum est, quod pauci sint, qui possint, aut velint, artem breviter et dilucide explicare. Nam sicut aliarum artium magistri, nescio quo errore, plerumque difficilioribus a principio propositionibus occupant discipulos; ita Phonasci nostri

statim fractum cantum obtrudunt, et observationes subtilioris melodiae inculcant. Ideo errantes pueros affligunt, vellicant, miserum in modum laniant. Et tamen post unius aut alterius etiam anni decursum non multus apparet profectus. – Alterum impedimentum est defectus librorum. Libri enim Ecclesiastici magni et preciosi ad docendum commode proponi non possunt: describere vero in tabula est labor immensus et privatim singulis vix possibilis.

Muzyka, najszlachetniejsza sztuka wśród nauk humanistycznych, obejmuje śpiew płaski czyli równy i menzurowany czyli nierówny. W pierwszym śpiewa się głosami równymi, nie posiadają one określonej części i chwili czasu, lecz według woli śpiewającego mogą trwać krócej lub dłużej. Śpiew menzurowany jest takim, w którym głosy mają podczas śpiewania określoną miarę czasu, jedne krótszą, inne dłuższą.

Sztuka muzyki nie jest trudna, a praca nauczania nie jest uciążliwa, lecz są dwie rzeczy, które wielu do tej nauki zniechęcają. Pierwsza to brak takich, którzy by potrafili albo chcieli sztukę tę krótko i jasno wyłożyć. Bowiem jak nauczyciele innych sztuk, nie wiem czemu błędząc tak bardzo, zaczynają zwykle od zajmowania uczniów trudniejszymi zagadnieniami; tak nasi nauczyciele śpiewu zaraz wciskają śpiew menzurowany i wbijają w pamięć trudne melodie. I dlatego karcą mylących się chłopców, wyśmiewają, w sposób godny pożałowania gnębią; i tak nawet po upływie roku lub dwóch niewielki okazuje się postęp. Drugą przeszkodą jest brak podręczników. Książki bowiem kościelne, zbyt obszerne i drogie, nie mogą być proponowane do nauczania, opisywanie zaś na tablicy jest wielkim wysiłkiem i dla pojedynczych uczniów ledwie możliwy.

→ Z. Lauxmin, *Ars et praxis musica in usum studiosae iuventutis in Collegiis Societatis Iesu. Permissu superiorum propositae*. Vilnae 1693, k. A1-A2; Przekład A. Szweykowskiej, *Wkład jezuitów w kulturę muzyczną*, s. 303.

1669

121. Memoriale Collegio Vilnensi post visitationem relictum, 1669 – Rozporządzenie prowincjała Wojciecha Cieciszewskiego dla rektora Akademii Wileńskiej, 1669

Musicae seu chori templi aliquis ex magistris more antiquo curam habet. Studiosorum, qui cantum sciunt, quoad conditiones seu poedagogias eis dandas respectus habeatur; diebus festis non negentur musicis in Collegio ientacula more antiquo, quoad hoc fiat. Attendaturque, ut diebus solemnioribus,

tam ex ornatu altarium, quam ex musica solemnitas appareat; diligenter id commendatur, quia quoad hoc aliqua negligentia notabatur.

Niech któryś z magistrów troszczy się starym zwyczajem o kapelę, czyli chór kościelny. Należy zastanowić się, jak długo i jaką metodą uczyć studentów, którzy są zdadni do śpiewu. W dni świąteczne należy zapraszać członków chóru – starodawnym zwyczajem – na śniadanie w kolegium. Trzeba się troszczyć o to, aby w dni świąteczne panował podniosły nastrój, wyrażający się zarówno w wystroju ołtarzy, jak i w występach kapeli; należy dołożyć starań, aby usunąć zaniedbania w tym zakresie.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 118; A. Szweykowska, *Wkład jezuitów w kulturę muzyczną*, s. 302-303; L. Piechnik, *Próby odnowy Akademii Wileńskiej*, s. 41.

122. Najstarszy znany kontrakt prefekta bursy z uczniem, Jarosław, 1669

Anno Domini 1669 die 29 Augusti actum in Collegio Jaroslaviensi BVM Soc. Jesu. Ja, Jędrzej Napiński, zeznamam i obowiązuję się dobrowolnie, a nieprzymuszony, iż wzięwszy wychowanie u Ojców *Societatis Jesu* Najświętszej Panny Maryi w Jarosławiu, będę powinien lubo na temże miejscu, lubo gdzie będzie wola wielbnego Księdza Stanisława Karnickiego, na ten czas Rektora tego *Collegium*, albo następcy jego, służyć przez lat trzy, rachując rok pierwszy od dnia trzydziestego sierpnia w roku 1669, żyjąc według ustaw muzyków na tym miejscu opisanych. A iżem wziął ćwiczenie na pozytywie, powinien będę na swoje miejsce drugiego na takimże instrumencie wiernie jako sam umiem wyćwiczyć. A iż mię opatrują i opatrować submittują się przez te lata mieszkanie wczesne, wyżywienie i odzienie przystojne, także w innych potrzebach, jako to w chorobie słuszne opatrzenie, tedy i ja na żadne zaciągi bez wyraźnego dozwolenia *R. P. Rectoris* albo *R. P. Praefecti Musicorum* odjeżdżać nie będę. Za wskazaniem zaś ich, będę powinien iść albo jechać na wszelką pocziwą usługę, nie upominając się żadnej nagrody; a jeśli którą dadzą, onę do rąk *R. P. Rectoris* albo *Praefecti* oddać powinienem. To też sobie wymawiam, abym do szkolnego ćwiczenia, ile kościelna usługa znieśie przeszkody nie miał. Na co dla lepszej wiary ręką się własną podpisuję [...].

→ S. Barącz, *Archiwum WW. OO. Dominikanów w Jarosławiu*. Lwów 1884, s. 219-220.

1674

- 123. Memoriale relictum in visitatione Collegii Vilmensis, 10 XII 1674 – Rozporządzenie prowincjała Andrzeja Wołłowicza wydane podczas wizytacji kolegium wileńskiego, 10 XII 1674**

15. Revocetur consuetudo docendi cantum post scholas media hora.

15. Przypomina się zwyczaj uczenia śpiewu przez pół godziny po lekcjach.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 121.

1679

- 124. Memoriale relictum in visitatione Collegii Vilmensis per Michaellem Mazowiecki, 1680 – Rozporządzenie prowincjała Michała Mazowieckiego wydane podczas wizytacji kolegium wileńskiego w 1680, przypominające nakazy generała zakonu z 1672**

3. Reducitur in memoriam relictum [memoriale] Patris Nostri moderni 30 Januarii 1672, cuius tenor est: Non usurpent Rectores templo vel Bursae debita in utilitates Collegii. Foundationes altarium conductis altaristis pendantur. Proventus pro sacristia et musica fideliter extradantur. Sic ille. Interim nec pro annis superioribus, nec pro currente tam sacristia, quam Bursa percepit in toto proventus sibi debitos. Audiendus erit uterque praefectus tam Bursae, quam ecclesiae, qui scripto exhibebunt, quantum sibi apud Collegium debiti supersit; quod sane dilationibus et mora non extinguitur, sed augetur. Cuperem tamen, ut bursistae musici modestius vestiantur et melius lautiusque alantur, quod olim risit Poeta in casu non multum dispari: „Res salva est (inquit) bene olere (bene vestiri) et esurire”.

3. Przypomina się rozporządzenie ojca generała z 30 stycznia 1672 roku, które brzmi: Rektorzy nie mogą przejmować na użytek kolegium dochodów należących do kościoła lub bursy. Fundacje z poszczególnych ołtarzy należy wypłacać odpowiednim altarzystom. Należy skrupulatnie przekazywać zakrystii i kapeli ich dochody. To tyle. Tymczasem zakrystia i bursa nie otrzymały swoich pieniędzy ani za lata poprzednie, ani za rok bieżący. Wysłuchałem prefektów bursy i kościoła, którzy przedstawili na piśmie, ile pozostaje do wypłacenia przez kolegium, a co z biegiem czasu nie zmniejsza

się, lecz powiększa. Życzyłbym sobie jednak, by bursarze muzycy byli ubierani skromniej, a lepiej i obficie żywieni, z czego naśmiewał się niegdyś poeta w podobnej sytuacji: *Res salva est (inquit) bene olere (bene vestiri) et esurire.*

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 123.

1681

125. Memoriale R. P. Michaelis Mazowiecki relictum in visitatione Collegii Vilnensis, 19 V 1681 – Rozporządzenie prowincjała Michała Mazowieckiego podczas wizytacji kolegium wileńskiego, 19 V 1681

2. Ineatur modus conservandi alendique musicos sine praeiudicio bursistarum, quibus debitos ex fundatione proventus P. Praefectus Bursae in alimenta musicorum maiori parte expendit et quidem lautius musicos, parcius bursistos habendo. Nec non quidem ordinationem non ego ecce novam condo, sed a multis retro annis conditam invenio atque adeo innovo observarique cupio. Est autem talis: Bursae rationes deinceps in novo libro scribantur, ut clare constet, quid acceptum, quid datum sit pro bursistis; qui iuxta intentionem Fundatoris et antiquam consuetudinem alendi sunt, nec sumptu Valeriano alii alendi. Ex Memoriali P. Lancicii 1634 in Julio.

2. Należy wprowadzić jasne zasady utrzymania i żywienia muzyków bez wyrządzania krzywdy innym bursarzom. Prefekt bursy wydaje bowiem pieniądze pochodzące z fundacji, w znacznej mierze na wyżywienie muzyków, a nawet bardziej na nich niż na innych bursarzy. Nie wydaję nowego rozporządzenia, lecz powtarzam ustalenia sprzed lat i domagam się, aby ich przestrzegano. Są one następujące: rachunki bursy należy wpisywać do nowej księgi, aby było wiadomo, ile otrzymano i wydano na bursarzy, których utrzymuje się zgodnie z intencją fundatora i uświęconym zwyczajem, i aby z zapisu Waleriana [Protaszewicza] nie żywiono innych. Z rozporządzenia ks. [Mikołaja] Łęczyckiego z lipca 1634.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 123-124.

126. Memoriale relictum in visitatione Collegii Vilnensis per Michaellem Mazowiecki, 1681 – Rozporządzenie prowincjała Michała Mazowieckiego wydane podczas wizytacji kolegium wileńskiego w 1681

4. *In Bursa nullus ordo esse dicitur, non maturus senior, non clausura, exeunt redeuntque pro libitu, scholas non frequentant, nullus est delectus in admittendis in Bursam, sed magna parte turba inutilis, contra intentionem Fundatoris, qui sumptibus in eum finem destinatis, tales eligi voluit, qui suo tempore usibus ecclesiae futuri essent. Expecto proinde, ut admittendi P. Rectori Collegio praesentantur, cuius etiam est definire numerum et proportionem proventuum.*

4. Dowiaduję się, że w bursie zupełnie brakuje porządku, senior jest nie-dojrzały, nie ma klauzury, bursarze wychodzą i wracają, kiedy chcą, nie chodzą do szkoły, brakuje selekcji w przyjmowaniu do bursy: w większości to bezużyteczny tłum. [Wszystko to jest] niezgodne z wolą Fundatora, który zapisując na ten cel fundusze chciał wybrać takich [młodzieńców], którzy by w przyszłości byli użyteczni dla kościoła. Domagam się, aby kandydaci byli przedstawiani rektorowi kolegium, który określi liczbę bursarzy i ich proporcje.

→ Bibl. Uniw. Wil., rkps F3-2388, f. 126, nr 4; L. Piechnik, *Próby odnowy Akademii Wileńskiej*, s. 43.

1683

127. **Excerptum ex literis A. R. P. N. Generalis Caroli de Noyelle ad R. P. Provincialem [Lituaniae], 15 V 1683 – Fragment listu generała zakonu Karola de Noyelle’a do prowincjała prowincji litewskiej, 15 V 1683**

Item pro festo S. Catharinae ab infirmis istis classibus reges a pueris creantur, quos in templum tubis ac tympanis concrepantibus conductos, in sede altiori ad eum finem erecta, collocant, populoque spectandos ac ridendos praebent, atque interim devotionem erga Divam [Catharinam] ridicula huius generis scena impediunt.

Eiusmodi tubarum tympanorumque strepitus adhiberi intelligo etiam a Congregationum [Marianarum] Praefectis, utque instrumenta ista faciant personare ac solvant, pecuniam exigi a Sodalibus cum offendiculo parentum, quos, uti et alios, bellicus iste tumultus, et non mansuetioribus studiis adhibendus, offendit.

Również w święto św. Katarzyny chłopcy z najniższych klas (infimy) grają królów, których wprowadza się do kościoła przy dźwięku bębnów i trąb, umieszcza na ustawionym wysokim tronie, dostarczając ludziom

widowiska i okazji do śmiechu; tego typu zabawne sceny przeszkadzają nabożeństwu do świętej Katarzyny.

→ ATJKr., rkps 35, s. 199; rkps 244, s. 218, 221-224; *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 126-127; J. Poplatek, *Studia z dziejów jezuickiego teatru szkolnego*, s. 83. Por. przepis 128.

128. Memoriale R.P. Joannis Berent Collegio Vilnensi relictum in visitatione, 2 XI 1683 – Rozporządzenie pozostawione kolegium wileńskiemu przez prowincjała Jana Berenta, 2 XI 1683

2. Festo S. Catharinae ridicula pompa et nullo neque fructu, neque devotione hactenus practicata regum a pueris creatorum in templum cum tympanis et tubis introductio cum erectionibus theatrorum caeterisque exoticis solemnitatibus prorsus abrogatur et prohibetur sub poenis arbitrio Provincialis reservatis. Per hoc tamen non tollitur substantia devotae ac modestae processionis ex Academia ad templum cum imagine divinae studiosorum patronae.

2. Całkowicie znosi się dziwaczny sposób obchodzenia uroczystości św. Katarzyny i zakazuje go pod karą zastrzeżoną prowincjałowi. W ceremoniach z żalną pompą i paradą nie widać żadnego pożytku ani pobożności, gdy królowie grani przez chłopców są wprowadzani do świątyni przy dźwięku bębnow i trąb. Nie likwiduje się oczywiście istoty nabożeństwa i skromnej procesji – z obrazem świętej patronki studiujących – z Akademii do kościoła.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 126-127.

1685

129. Memoriale in visitatione Collegii Vilnensis relictum per Joannem Berent, V 1685 – Rozporządzenie prowincjała Jana Berenta wydane w czasie wizytacji kolegium akademickiego w Wilnie, V 1685

2. [...] Videtur sensim extingui memoria pientissimi fundatoris quoad conservationem erectae ab eodem Bursae, quando cum praeiudicio Bursae alimenta pro pauperibus studiosos ex fundatione destinata maxima parte expenduntur in musicos, qui possunt commode quin omnino debent ali ex censu capitalis summae inscriptae pro musica a bonae memoriae P. Nicolao Kopeć et ex aliis accidentariis in annos singulos perceptis, quae ad actingentos ferme florenos accedunt immo ac superant. Proinde, quod superatum fuit 1634

et innovatum 1681, ad effectum deducatur; et rationes Bursae sint separatae a libro rationum musicae, ut constet, quid singillatim perceptum simul et expensum tam in hos quam in illos. Nullo autem modo sumptus Valerianus convertendus in musicos, sed in solos pauperes studiosos ad mentem fundatoris et proxim hucusque observatam ab ipso R. P. Rectore Academiae praesentandos ad suscipiendum.

2. [...] Dostrzega się stopniowy zanik pamięci o pobożnym fundatorze [Walerianie Protaszewiczu] i jego woli co do kierowania bursą założoną przez niego; środki przeznaczone w myśl fundacji na utrzymanie ubogich uczniów używane są (ze szkodą dla bursy) głównie na utrzymanie muzyków, którzy z łatwością mogliby żyć z odsetek od sumy zapisanej na kapelę przez świętej pamięci ks. Mikołaja Kopcia oraz z okazjnych darów, które dochodzą do 800 fl rocznie lub nawet więcej. Należy zatem postępować według zarządzenia z 1634, potwierdzonego w 1681 roku, tzn. prowadzić oddzielne księgi rachunkowe dla bursy i dla kapeli, aby było wiadomo, jakie są wpływy i wydatki obu instytucji. W żadnym wypadku nie wolno używać pieniędzy Waleriańskich na muzyków, lecz – stosownie do woli fundatora – wyłącznie na ubogich uczniach, tak jak to było praktykowane dotąd przez rektora Akademii przy przyjmowaniu do bursy.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 127; L. Piechnik, *Próby odnowy Akademii Wileńskiej*, s. 43. – Mikołaj Kopeć SJ zapisał w 1644 r. znaczną sumę pieniędzy na fundację dla kapeli muzycznej przy Akademii Wileńskiej. Majątek ten stanowił podstawę utrzymania bursy muzycznej aż do kasaty zakonu.

130. Ordinationes A. R. P. N. Caroli de Noyelle, Generalis Praepositi, excerptae ex Literis eiusdem ad R. P. Provincialem Lituaniae et communicatae superioribus localibus sub tempus Congregationis Provincialis, 2 VII 1685 – Rozporządzenie generała zakonu Karola de Noyelle’a wyjęte z jego listu do prowincjała Litwy i przekazane przełożonym miejscowym w czasie Kongregacji Prowincji, 2 VII 1685

10. Tubarum, tympanorumque strepitus adhiberi intelligo, etiam a Congregationum praefectis, utque instrumenta ista faciant personare ac solvant pecuniae exigi a Sodalibus cum offendiculo parentum, quos, uti et alios, bellicus iste tumultus et non mansuetioribus studiis adhibendus offendit. Proinde tolli eum iubeo.

10. Mam na myśli używanie trąb i bębnów również przez prefektów Kongregacji Mariańskich; powodują one hałas, płaci się za to pieniędzmi ściąg-

gany od sodalisów, co nie podoba się oburzonym rodzicom (i innym osobom), gdyż ten wojenny zgietk nie pomaga w spokojnej nauce. Stąd nakazują je znieść.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 129. Por. nr 127.

1686

131. Nota P. Provincialis Joannis Hermanni pro Bursa Collegii Cracoviensis, 1686 – Uwaga prowincjała Jana Hermanniego w księdze rachunkowej Bursy przy kościele św. Piotra i Pawła, 1686

In posterum diligentius connotentur singulis mensibus rationes et singulis mensibus exhibeantur R. Patri Rectori, ut ab eo subscribatur. Debita hic adscribandos cureturque quamprimum exsolvantur. Notentur et credita hic.

W przyszłości należy dokładniej notować w każdym miesiącu rachunki bursy i przedkładać je (co miesiąc) do wglądu W. ks. Rektorowi, który je podpisze. Odnotowane tu należności trzeba jak najszybciej wypłacić. Należy też zapisywać kredyty.

→ Bibl. Jagiell., rkps 2649, k. 21v (Accepta et expensa Bursae Musicorum Collegii Cracoviensis).

1691

132. Epistola P. Visitatoris Ignatii Diertins, 1 VII 1691 – List wizytatora Ignacego Diertinsa, 1 VII 1691

Epistolam datam Posnaniae 25 Novembris 1690 de studiosis migrantibus non admittendis sine testimonio quale ibi describitur, hisce extendo ad musicos sive bursistas ex alio Collegio migrantes; ne videlicet admittantur nisi habeant testimonia, in quibus exprimat eam esse data cum approbatione superioribus loci, unde discesserunt.

List napisany w Poznaniu i opatrzony datą 25 listopada 1690, dotyczący nieprzyjmowania uczniów wędrujących bez odpowiedniego zaświadczenia, rozciągam niniejszym na muzyków czyli bursarzy przybywających z innego kolegium: nie należy ich przyjmować bez dokumentu, w którym zaznaczono, że został on wydany z aprobatą przełożonych miejsc, które opuścili.

→ ATJKr., rkps 234, s. 379.

1692

133. Ordinationes Provinciae Polonae a P. Visitatore cum P. Provinciali examinatae, et demum ab R. P. Nostro approbatae, 24 V 1692 – Rozporządzenia dla prowincji polskiej sprawdzone przez wizytatora Ignacego Diertinsa i prowincjała Jana Hermanniego i potwierdzone przez generała Tyrsusa Gonzaleza, 24 V 1692

12. Ad vitandas varias contentiones inter Collegia aliasque ob causas non admittatur deinceps ullus ex alio Collegio veniens, vel Musicus in Bursam ut vocant Musicorum vel discipulus in scholas, nisi attulerit ex Collegio unde migrat testimonium Patris Praefecti vel Patris Rectoris vel cum horum approbatione et consensu scriptum.

18. Non probatur, ut Musici ulli externi ducant ad praedia nostra, ut ibi canant et ludant, quocunque instrumento, dum Nostri recreationis causa eo ducuntur, quare abrogandus est ille mos sicubi fuerit.

12. W celu uniknięcia rywalizacji pomiędzy kolegiami oraz ze względu na inne przyczyny nie należy odtąd przyjmować nikogo przybywającego z innego kolegium: muzyka z bursy zwanej bursą muzyczną ani ucznia ze szkoły, chyba że dostarczą z kolegium, które opuścili, zaświadczenie od prefekta lub rektora albo inne pismo wydane za ich zgodą i przez nich potwierdzone.

18. Nie pozwala się zapraszać do naszych domów muzyków, którzy by śpiewali i grali na jakimkolwiek instrumencie, podczas gdy tam przebywają Nasi; jeśli taki zwyczaj gdzieś istnieje, należy go znieść.

→ ARSI, Pol. 3, f. 42-42v; ATJKr., rkps 234, s. 397-398; Bibl. Jagiell., rkps 5195, f. 222v.

134. Memoriale relictum Collegio Vilnensi post visitationem per Paulum Bochen, 10 V 1692 – Rozporządzenie prowincjała Pawła Bochena pozostawione po wizytacji kolegium wileńskiego, 10 V 1692

1. Oneratur conscientia Patris Procuratoris Collegii, ut fideliter omnes census computatos, ad Bursam pertinentes, singulis annis Patri Bursae reddat.

9. Libros supellectiles templi – Pater Praefectus templi, Bursae – Pater Bursae, typographiae – Pater Praefectus typographiae, Apothecae – charissimus apothecarius conscribi current.

1. Zobowiązuje się w sumieniu księdza prokuratora kolegium, aby co roku skrupulatnie przekazywał księdzu prefektowi bursy wszystkie należne jej sumy.

9. [Następujące osoby] powinny prowadzić: ksiądz prefekt kościoła – księgi wyposażenia kościoła; ksiądz prefekt bursy – księgi bursy; ksiądz prefekt drukarni – księgi drukarni; brat aptekarz – księgi apteki.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 134-135.

135. Consuetudines Congregationis Studiosorum in Collegio Illuxitano, 1692 – Zwyczaje Kongregacji Mariańskiej uczniów kolegium w Illukszcie, 1692

1. *Pridie solemnitatis Annuntiatae Beatae Mariae Virginis, post vespervas deducitur Venerabile ad Altare Congregationis. In choro Litaniae decantantur, post orationes consuetae absolvuntur ab Officiante. Sabbativis diebus non impeditis festo, ordinarie Sacrum Congregationis ad proprium Altare habetur.*

2. *Ipsa die Annuntiatae Beatissimae Virginis Sacrum votivum ad proprium Altare, post concionem Lotavicam, habetur solemniter. Ipsa eodem die post vespervas fit processio cum Venerabili, ad cuius finem Officians divertit ad Altare Congregationis cum Venerabili, ibique habentur Litaniae in choro, et consuetae orationes ab Officiante absolvuntur, in fine „Salvum fac” cantatur ad idem Altare.*

3. *Eodem die post vespervas immediatae fit exhortatio a Patre Congregationis, vel ab alio pro placito eiusdem Patris Congregationis.*

4. *Die B. Stanislai Kostka canuntur tam post primas quam secundas vespervas Litaniae ad Altare Congregationis. Fit processio cum Venerabili, ad cuius finem divertitur ad Altare Congregationis, et Litaniae a choro decantantur. Sacrum celebratur ut in festo Annuntiationis, post Lotavicam concionem, cum musica.*

5. *In festo Praesentationis B. V. M. legitur Sacrum ad Altare Congregationis, canente musica in choro. In festo Immaculatae Conceptionis, ex quo titulus Congregationis Civicae, ad nostrum Altare tantum post primas vespervas canuntur Litaniae, ipsa vero die, fit Sacrum lectum sub prima parte cantati Sacri. Si Civica Congregatio suscipit Litanias etiam post primas vespervas convenienter titulo suo facit, ideoque non est illi hoc in puncto contradicendum; si non suscipit, fiant Litaniae ad Altare Congregationis Studiosorum.*

1. W przeddzień święta Zwiastowania NMP, po nieszpórach, przenosi się Najświętszy Sakrament do ołtarza Kongregacji. Na chórze śpiewa się litanie, a następnie kapłan odmawia zwyczajowe modlitwy Kongregacji. W soboty,

w które nie przypada święto, odprawia się zwykłą mszę św. przy właściwym ołtarzu.

2. W dniu Zwiastowania NMP odprawia się uroczystą wotywę przy ołtarzu Kongregacji, po kazaniu w języku łotewskim. Po nieszpórach urządza się procesję z Najświętszym Sakramentem; na zakończenie ksiądz wraca do ołtarza Kongregacji, na chórze śpiewa się litanię, następują modlitwy kapłana, a na końcu śpiewa się przy ołtarzu *Salvum fac*.

3. Tego dnia, bezpośrednio po nieszpórach, prefekt Kongregacji lub inny ksiądz wygłasza egzortę.

4. W dniu św. Stanisława Kostki po nieszpórach śpiewa się litanie przy ołtarzu Kongregacji. Następnie odbywa się procesja z Najświętszym Sakramentem, która wraca do ołtarza Kongregacji, gdzie chór śpiewa litanie. W czasie mszy św., która odbywa się po kazaniu w języku łotewskim (jak w święto Zwiastowania NMP), gra kapela.

5. W święto Oczyszczenia NMP odprawia się cichą mszę św. przy ołtarzu Kongregacji z towarzyszeniem chóru i kapeli. W święto Niepokalanego Poczęcia NMP, które jest tytularnym świętem Kongregacji Mieszczan (*Civium*), śpiewa się przy naszym ołtarzu (po pierwszych nieszpórach) tylko litanie, a w samo święto odprawia mszę św. Jeśli Kongregacja Mieszczan podejmie się śpiewu litanii również po pierwszych nieszpórach, nie należy jej w tym przeszkadzać, jeśli nie – śpiewa się litanie przy ołtarzu Kongregacji Studenckiej. [Podpisał Ignacy Diertins i Maciej Karski].

→ ATJKr., rkps 284: Inventarium perceptorum in Congregatione Augustissimae BVM sub titulo Anuntiationis in Residentia Illuxtanæ S. J. ab Anno 1692, s. 163-164.

1695

136. Memoriale P. Francisci Kucewicz relictum Collegio Vilnensi post visitationem, 24 IX 1695 – Rozporządzenie wydane przez prowincjała Franciszka Kucewicza po wizytacji kolegium wileńskiego, 24 IX 1695

10. Commendatur R. P. Rectori, ut morem antiquum in tota Provincia usitatum et non adeo multos ante annos demissum, curet revocari et renovari, ut in nostris scholis doceatur musica, praescripto ad hoc exercitium certo aliquo tempore, v.g. sub Sacro studiosorum vel quod commodius videbitur.

10. Poleca się rektorowi kolegium przywrócić i odnowić dawny zwyczaj – zachowywany w całej prowincji, a od wielu lat zaniedbany – uczenia w na-

szych szkołach muzyki; ćwiczenia powinny się odbywać o stałej porze, np. w związku z mszą św. uczniów lub w innym odpowiednim czasie.

→ Bibl. Uniw. Wil., rkps F3-2388 (Liber memorialium), f. 175, nr 10; *Vilniaus akademijos viziatoriū memorialai*, s. 136-137; L. Piechnik, *Próby odnowy Akademii Wileńskiej*, s. 41.

1696

137. Memoriale P. Francisci Kucewicz, Praepositi Provincialis, 15 V 1696 – Rozporządzenie prowincjała Franciszka Kucewicza, 15 V 1696

Bursistae: Insolentes et incorruptibiles tanquam pestes a superioribus e contuberniis eiciuntur.

Bursarze: Zuchwali i niepoprawni powinni być jak zaraza wyrzuceni z bursy przez przełożonych.

→ ARSI, Fondo Gesuitico, busta 45/1408 nr 2, s. 12 (Dyneburg).

1700

138. Epistola P. Rectoris Raphaeli Taczanowski ad P. Provincialem Tobiam Jasłowski, Lublini, 16 X 1700 – List rektora Rafała Taczanowskiego do prowincjała Tobiasza Jasłowskiego, Lublin, 16 X 1700

Potestate mihi specialiter a Reverentia Vestra communicata ad hoc, constitui statim in habitu ex Collegio Lublinensi Patris Łotyński, praefectum Bursae musicorum Patrem Albertum Lechowicz. Tum quia probavi hominem per duos antecedentes annos constantis religiositatis et exemplarem domi forisque. Tum quia noveram ante illum satis bene et gnaviter administrasse oeconomiam Bursae Jaroslaviensis. Tum quia gnarum scit musicae artis, posseque propterea prodesse multum musicae Lublinensi. Tum quia solus hic est, qui etiam ad attendendum choro non eget socio ex scholasticis aliquo, cuius occasione, ut experientia didici multum distrahuntur scholastici, non tantum in studiis, sed etiam in spiritu. Tum quia hic alius nullus est, qui possit commode hanc praefecturam administrare. Non Pater [Andreas] Smarzewski, cuius ego administrationis finem cum studio magno expectabam, idque ideo quod se totum huic officio impenderet, nec quantum oportuit magisterio ethi-

cae et mathematicae attenderet. Nec si vellet temperare potuit ob continuas in oeconomia hac satis ampla difficultate Bursistarumque ut subditorum ad sese reversum. Hinc facile modicere debui similes illius distractiones hoc etiam anno, quae sine dubio magnum profectus discipulorum adferrent detrimentum etc. Non etiam Pater [Ignatius] Droszewski, quia hic nulla ratione utrique praefecturae satisfaceret. Cum enim sit in iure novitius, necesse est diligentius incumbat tum in cognitionem causarum Provinciae, tum in revisionem munimentorum, et praecipue qui cogitur integros dies consumere in curia, quomodo oeconomiae attendere valeret. [...] Praeterea administratione Bursae Patris Lechowicz ego satis contentus sum et alii plures, praeter seditiosos quosdam, qui specie zeli, passione aguntur meque simul cum illo affligere nituntur.

Powiadomiony o nadanych mi przez Waszą Wielebność specjalnych uprawnieniach w tej sprawie, ustanowiłem ks. Alberta Lechowicza prefektem bursy muzycznej, zaraz po odejściu z kolegium lubelskiego ks. [Adama] Łotyńskiego. Uczyniłem tak dlatego, ponieważ poznałem go (przez ostatnie dwa lata) jako wiernego zakonnika, będącego wzorem dla domowników i osób z zewnątrz, oraz wiedziałem, że wcześniej stosunkowo dobrze i sumiennie administrował bursą jarosławską. Zna się dobrze na uprawianiu muzyki i może zrobić wiele dobrego dla kapeli lubelskiej. Jest on też jedynym, który w zajmowaniu się chórem nie potrzebuje pomocnika spośród kleryków. Wiemy z doświadczenia, że zajęcie takie znacznie rozprasza kleryków, nie tylko w studiach, ale i w rozwoju duchowym. Zresztą nie ma nikogo innego, kto mógłby swobodnie pełnić obowiązki prefekta. Nie może tego czynić ks. Andrzej Smarzewski; z utęsknieniem czekałem końca jego administrowania, ponieważ pełnił swoje obowiązki tylko w takiej mierze, w jakiej pozwalały mu wykłady z etyki i matematyki. Nie chciał zresztą temperować swego trudnego charakteru i traktował bursarzy jak poddanych. Powiniennem w tym roku zmniejszyć ilość jego zajęć, gdyż niewątpliwie zaszkodziły one postępom uczniów itd. Nie może tej funkcji pełnić ks. Ignacy Droszewski [prokurator w trybunale], który w żaden sposób nie mógłby pogodzić obowiązków obu prefektur. Ponieważ jest początkującym prawnikiem, musi rzetelnie przykładać się do poznania spornych spraw prowincji oraz przeglądania dokumentów. Skoro całe dnie przebywa w sądzie, nie mógłby pilnować spraw finansowych bursy. Poza tym jestem zadowolony z administrowania bursą przez ks. Lechowicza, podobnie jak i inni, oprócz kilku malkontentów, którzy pod pozorem gorliwości usiłują siać niezgodę między nami.

1701

139. Memoriale P. Tobiae Jasłowski, Praepositi Provincialis, pro Collegio Gedanensi, 4 VI 1701 – Rozporządzenie prowincjała Tobiasza Jasłowskiego dla kolegium gdańskiego, 4 VI 1701

In Sacris cantatis, in quibus fit concio germanica, „Credo” non canatur a musicis in choro, sed statim post sacerdotem idem populus „Credo” canat, sic cicius concio inchoabitur.

Podczas śpiewanych mszy św., w których głosi się kazanie po niemiecku, muzycy nie powinni śpiewać *credo* na chórze. Niech to czynią wierni zaraz po modlitwie kapłana, aby kazanie zaczęło się wcześniej.

→ ATJKr., rkps 431, s. 120.

1702

140. Memoriale relictum Collegio Vilnensi post visitationem, 8 IX 1702 – Rozporządzenie prowincjała Tobiasza Arenta wydane po wizytacji kolegium wileńskiego, 8 IX 1702

8. Dum musici Collegiales adhibentur pro actibus rhetorum solemnioribus, non fiat pro illis contribuere a studiosis, sed, si iudicabitur aliquid deberi fatigans labore musico, Collegium tenebitur in se hoc onus suscipere, sicut aequum est, non tantum musicam, sed etiam alia requisita ad actus procurare, ne parentes studiosorum offendantur propter exactiones professorum vel praefecti, easque sinistre interpretentur.

8. Gdy muzycy kolegium biorą udział w szkolnych uroczystościach rektorów, nie należy im płacić pieniędzmi ściągаныmi od uczniów. Jeśli muzykom należy się coś za ich pracę, powinno zapłacić to kolegium oraz pokryć inne związane z tym wydatki. Nie należy natomiast obrażać rodziców uczniów egzekwowaniem środków finansowych przez profesorów lub prefektów, bo to mogłoby być opacznie zrozumiane.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 143.

1703

141. Memoriale P. Tobiae Arent relictum Collegio Vilnensi post visitationem, 24 X 1703 – Rozporządzenie prowincjała Tobiasza Arenta wydane po wizytacji kolegium wileńskiego, 24 X 1703

3. *Cantus studiosorum tam in scholis, quam in templo est valde dissonus. Urgentur Magistri a Patre Praefecto, ut hic defectus notabilis corrigatur.*

3. Śpiew uczniów i studentów, zarówno w szkole, jak i w kościele, jest bardzo nieharmonizujący (nieprawidłowy). Ksiądz prefekt szkół powinien nakłonić magistrów chóru, aby usunęli ten poważny defekt.

→ Bibl. Uniw. Wil., rkps F3-2388 (Liber memorialium), f. 201, nr 3; *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 144; L. Piechnik, *Próby odnowy Akademii Wileńskiej*, s. 41.

1705

142. Memoriale missum superioribus localibus post Congregationem Provinciale m Nesvisii celebratam, 1705 – Rozporządzenie prowincjała Jana Bielskiego dla przełożonych domów zakonnych prowincji litewskiej wydane po zakończeniu Kongregacji Prowincji, odbytej w Nieświeżu, 1705

10. Musicae instrumenta [...] domi nostrae servari vetita, ut sunt lyrae, fides, fistulae etc., invalescunt inter iuniores scholasticos et in cubiculis vel praediis cum saecularium aedificationis iactura, perstrepunt.

10. Zabrania się przetrzymywania w naszych domach instrumentów muzycznych: lir, skrzypiec i piszczałek, które stały się popularne wśród młodszych scholastyków. Napełniają one hałasem pokoje i w majątki (wille), gorsząc ludzi świeckich.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 145-146.

1706

143. Memoriale relictum Collegio Vilnensi post visitationem, 30 VII 1706 – Rozporządzenie prowincjała Macieja Miłuńskiego wydane po wizytacji kolegium wileńskiego, 30 VII 1706

1. Praesides Congregationum, templi, typographiae et Bursae praefecti, fratres officinarum, quibus pecuniarum percepta et expensa adnexa est, neque apud se, neque apud alios pecuniam servant, sed in archivo Collegii, clavibus a scrinio cistave apud se retentis. Pro usibus tamen quotidianis aliquid pecuniae apud se retineant. Iidem omnes praesides et praefecti nulli dent vel ipsi accipiant mutuo pecuniam absque praevio consensu R. P. Rectoris.

2. *Praeterea iidem praesides et praefecti non praesumant nomine suo contractus inire cum externis, quia id solis competit superioribus.*

1. Prefekci kongregacji, kościoła, drukarni i burs, bracia opiekujący się warsztatami, które posiadają przychody i rozchody, nie mogą przechowywać pieniędzy u siebie ani u innych, lecz w kasie (*archivo*) kolegium; klucze powinni nosić przy sobie. Mogą mieć pewną sumę pieniędzy na potrzeby codzienne. Przełożeni i prefekci nie mogą wydawać ani przyjmować pieniędzy bez wcześniejszej zgody rektora.

2. Przełożonym i prefektom nie wolno podpisywać w swoim imieniu kontraktów z osobami spoza zakonu, gdyż leży to w kompetencji superiorów.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 144.

1711

144. Memoriale relictum Collegio Posnaniensi a P. Adriano Miaskowski, Provinciali, 6 XI 1711 – Rozporządzenie prowincjała Adriana Miaskowskiego wydane dla kolegium poznańskiego, 6 XI 1711

6. *Porta Collegii. Si propter musicos (quos simul convenire oportebit), ut chorum adeant, aperienda erit, post ipsorum ingressum statim immediate claudatur.*

12. *Ad Bursam Musicorum nullus unquam nostrorum, etiam ipsius Praefectus aut Chori Magister, descendere praesumat, absque licentia a superiore obtenta, et aliquo e Nostris socio sibi addito.*

6. Furta kolegium. Chór musi być otwarty dla muzyków udających się na chór (powinni schodzić się razem), a po ich wejściu natychmiast zamknięty.

12. Nikt z Naszych, nawet prefekt lub magister chóru, nie może wchodzić do bursy muzycznej bez zgody przełożonego domu; powinien udawać się tam zawsze w towarzystwie któregoś z Naszych.

→ *Bibl. Jagiell.*, rkps 5194, s. 86-87.

1715

145. Uwagi Stefana Sczanieckiego w podręczniku *Professio circa puerorum in virtute, sapientia et politie institutionem* (Kalisz 1715), przeznaczonym dla nauczycieli klas najniższych

Addo hic propter magistros chori et (ut vocant) Bursae Musicorum, ut illos similiter in omni pietate, eodem modo instituant.

1. *Ut omnino omnes, etiam non frequentantes scholam (quamquam omnimodis curandum esset, ut nullus penitus sit in Bursa, qui scholam aliquam non frequentet, ne pro uno Sacro primo, seu ad summum pro una hora, tota die sint otiosi, et anno toto alantur frustra. Satius est, ut conducantur subinde pro festivitibus; immo millies satius, ut sint pauci et boni, quam multi et mali, ex quibus plus longe gloriae Dei et nostro decedit honesto, quam utili accedat! Magisque decet silentium Deum in Sion, quam hymnus ex ore servi nequam, quoniam non est speciosa laus in ore peccatoris, ut inquam omnes confiteantur quolibet mense, determinato simul omnibus die, praeter particulares unicuiusque devotiones etc.*

2. *Ut item qualibet die litanias de nomine Jesu, vel de Beatissima, simul omnes dicant, examen absolvant, etc.*

3. *Ut otium et pravorum consortium ac computationes, quam maxime vitent.*

4. *Ut meridie et vespere quotidie aliquam Beatissimae devotam cantilenam ludant, ut simul exercitium et pietatis et artis habeant et ut audientes vel praetereuntes aedificent, ac ad eleemosynas alliciant.*

5. *Ut etiam in magnis festis ante vespere et Sacrum, aliquid pii praeludant, saltem initio, et non totum quid saeculare tanquam ante profanum convivium, etc. ut tamen sit differentia.*

6. *Multoque millies magis, ne in templo et praesertim in Sacro sonatas (ut vocant) nihil in se devoti continentes, sed quandoque saltibus profanis permissas, et prope sacrilegas, flammisque dignas, ludere unquam audeant cum grandi distractione orantium et scandalo hominum, etiam saecularium, praesertim maturiorum, ac piarum aurium offensione, ut passim querulantur.*

7. *Sed potius concerto (ut aiunt) ad pios motus et devotionem excitandam accommodatos canant, etc.*

8. *Et praesertim in primo Sacro, statim post litanias ante finitum Sacrum semper, saltem unam stropham piae et usualis cantilenae addant propter aliquem captum hominum, etiam rudiorum. Et tum demum post Sacrum populo cesore remoto possunt addere artis suae concerto vel curranto, etc. Certe stultissima aequae ac impiissima consuetudo passim iam irrepsit in animos musicorum, ut magis etiam in templis intendant ostentationis artis musicae, quam tum suae, tum fidelium pietati. Impia quidem, quia piissimae intentioni et fini fundatorum, benefactorum, immo et totius Ecclesiae sanctae, musicam in templum introducentium, directissime opposita. Stulta vero, quis enim nisi emotae mentis pictor pulcherrimam imaginem a nativitate coeco, ut de colo-*

ribus iudicet, obtrudat? Quis musicus, nisi perturbatis in cerebro organis, artem suam coram illius rudissimis in templo venditet penitusque moraliter surdis fabulam (ut aiunt) canat ludatve? Ergo talia ad profana convivia, ad operas, ad dialogos omnino releganda. Quoniam domus Dei domus devotionis est, a qua procul esto profanum ludicrae artis theatrum! Succedant autem vetera aut potius revertantur ad choros nostros usitati olim et tono vocis et sono musicae ad devotionem (qua nihil est suavius) sensibiliter excitantes concentus. Quales sunt aut erant; Cupio dissolvi, etc. Quis nos separabit, etc. Date gloriam Deo, etc. Quis ut Deus, etc. Domine Jesu, etc. aliaque horum similia. At enim inquires haec esse iam obsoleta et antiquata ideoque ex interiori choro templi ad aniles prope in atriis domus Domini cantilenas reiecta. Heu me! Ergone quae pietati serviunt e templi, et quidem Nostri, choro, in atrium exterius proiici, quae vero solam artis vanitatem (atque utinam non quidpiam peius) sapiunt, haec in Sancta Sanctorum introduci meruerunt! O tempora! Et quid porro quotidianum magis pane nostro? An ideo musicus ab illo abstinebit atque ad edentulas vetulas relegabit? Quid communius, quid vulgarius apud omnes catholicos oratione dominica atque angelica? Numquid ideo ab aris procul arcenda et in atrium pauperum exturbanda? Utinam potius tales artis musicae quosdam quasi haereticos novatores eiusque in templo Dei venditores iusto irae suae flagello ex templo eiiciat et exturbet Dominus e loco sancto suo.

9. Ut in choro domique munditiam et rerum instrumentorumque coordinationem, ac per hoc conservationem curent, etc.

10. Quorum omnium censorem fidumque custodem quempiam tacite habeat conscientiae ac iudicii melioris, unum ex ipsis, a quo rationem omnium horum exigat singulis mensibus.

Dodaję tu kilka uwag dla kierowników chórów i prefektów tak zwanej bursy muzyków, żeby swych podopiecznych w podobny sposób kształtowali w pobożności.

1. Niech wszyscy, nawet ci, którzy do szkoły nie uczęszczają (w miarę możliwości trzeba dbać jednak o to, żeby w bursie nie było ani jednego takiego, który nie uczęszczałby do jakiejś szkoły, żeby nie było tak, że muzycy zajęci są tylko podczas jednej mszy św., a przez cały dzień nic nie robią i przez cały rok karmi się ich za darmo. Lepiej będzie, jeżeli sprowadzi się ich od czasu do czasu na różne uroczystości, a sto razy lepiej, jeśli będzie ich niewielu, ale za to dobrych, niż wielu a złych; więcej oni bowiem czci Bożej ujmują przez niestosowność, niż pożytku przynoszą. Bogu na Syjonie przystoi bowiem bardziej milczenie niż hymn z ust niegodziwego sługi, gdyż

wątpliwa to chwała, która płynie z ust grzesznika. Niech się spowiadają raz na miesiąc w określonym dla wszystkich dniu, niezależnie od własnej pobożności.

2. Prócz tego niech wszyscy codziennie odmawiają *Litanie o Imieniu Jezus*, albo o Najświętszej Pannie, i przeprowadzają rachunek sumienia.

3. Niech z całych sił unikają lenistwa, a także przebywania i pijatyk z ludźmi zepsutymi.

4. Niech codziennie rano i wieczorem odgrywają jakąś pieśń maryjną, żeby z jednej strony ćwiczyć się w pobożności i w sztuce, a z drugiej dawać zbudowanie słuchającym i przechodzącym obok, a także zachęcać ich do dawania jałmużny.

5. Niech w wielkie święta przed nieszporem i przed mszą św. zagrają coś pobożnego, przynajmniej na początku, a nie tylko ciągle melodie świeckie, jakby przed świecką ucztą; musi tu być jakaś różnica.

6. Niech za żadne skarby nie ośmielają się w kościele, przede wszystkim podczas Mszy świętej, grać tak zwanych sonat, które nic pobożnego w sobie nie mają, często są wymieszane ze świeckimi tańcami i jako niemal świętokradcze nadają się właściwie do spalania, bo przynoszą wielkie rozproszenia, gorszą ludzi, nawet świeckich, zwłaszcza bardziej dojrzałych, nie nadają się dla uszu pobożnych, tak iż ludzie często się na nie skarżą.

7. Koncerty niech będą dostosowane do wzbudzenia pobożnych poruszeń i nabożeństwa.

8. Szczególnie podczas pierwszej mszy św., zaraz po litaniach przed jej zakończeniem, muzycy powinni zawsze dodać przynajmniej jedną strofę jakiejś pobożnej i powszechnie znanej pieśni, którą jednak, mogliby zrozumieć nawet ludzie prości. Dopiero po zakończeniu mszy św. i po odejściu cenzora mogą dodać własne utwory, koncerty lub kuranty. Niewątpliwie wdarł się tu i ówdzie w umysły muzyków głupi i bezbożny zwyczaj, by także w świątyniach bardziej dbać o pokazanie sztuki muzycznej niż o pobożność wiernych. Jest to zwyczaj bezbożny, bo się wprost sprzeciwia świętym zamiarom i celom fundatorów, dobroczyńców i całego Kościoła świętego, który wprowadził muzykę do świątyni. Jest też głupi; któż bowiem, jeśli nie człowiek pozbawiony rozumu, będzie pokazywał najpiękniejszy nawet obraz ślepemu od urodzenia i prosił, aby ten wypowiedział się o jego barwach? Jakież muzyk, jeżeli ma wszystkie klepki w głowie, będzie sprzedawał swoją sztukę w kościele wobec tych, którzy ledwie rozumu używają, i przed moralnie głuchymi wyśpiewywał i grał treść swej sztuki? Trzeba zatem takie rzeczy przesunąć na świeckie uczyty, do sal operowych lub teatralnych. Dom Boży jest bowiem domem modlitwy, niechże zatem daleko od niego pozostaną świeckie

widowiska lekkiej sztuki. Niech w to miejsce wejdą stare utwory, a muzycy raczej powrócą do naszych chórów i do utworów, które zarówno barwą głosu jak i dźwiękiem muzyki żywo pobudzają do pobożności, ponad którą nie ma nic słodszeo. Są to lub były: *Pragnę rozwiązania, Któż nas oddzieli, Oddajcie chwałę Panu, Któż jak Bóg, Panie Jezu* i inne podobne. Powiesz pewnie, że to wszystko jest przestarzałe, zapomniane i odrzucone przez chór świątynny, nadające się na pieśni śpiewane przez dziadków po kątach Domu Pańskiego. No, to jak? To, co się przyczynia do pobożności trzeba wyrzucić z chóru poza mury kościelne, a na wprowadzenie do miejsca najświętszego zasługuje to, co jest tylko pustą sztuką (a może i czymś gorszym)! Co za czasy! A cóż bardziej powszechnego nad nasz chleb powszedni? Czyż z tego powodu muzyk się od niego powstrzyma i wyrzuci go między przestarzałe potrawy? Cóż bardziej powszechnego i lepiej znanego wszystkim katolikom niż *Modlitwa Pańska* i *Pozdrowienie Anielskie*? Czy dlatego trzeba je sprzed ołtarzy odpędzić i z szumem wrzucić w zakątki przeznaczone dla biedaków? Niech już raczej Pan biczem słusznego gniewu przepędzi ze swojej świątyni tych heretyckich twórców nowatorskiej muzyki i jej sprzedawców.

9. Niech muzycy troszczą się, by na chórze i w domu było schludnie, a instrumenty stały w należyтым porządku i przez to nadawały się dłużej do użytku.

10. Magister ma mieć w tej sprawie ukrytego obserwatora i zaufanego stróża o dobrze wyrobionym sumieniu i zdrowym rozsądku; ma się od niego domagać, by co miesiąc zdawał mu relację.

→ J. Kochanowicz, *Podręcznik pedagogiki Stefana Sczanieckiego SJ z 1715 roku*. Kraków 2001, s. 92-97.

1721

146. Kontrakt generalny bursy krakowskiej, 1721

Między ks. Prefektem Bursy kolegium krakowskiego *Sanctorum Apostolorum* Piotra i Pawła *Societatis Jesu* na ten czas Michałem Siekluckim z jednej i między niżej podpisanem z drugiej stanął kontrakt w takowy opisany sposób. Iż ci wszyscy tak wspólnie, jako i każdy z osobna, przyjmują służbę w Kapeli OO. *Societatis Jesu* na rok cały zaczynający się od dnia i czasu podpisach każdego specyfikowanego. Kończyć się także mający na takowyż dzień da Bóg w roku przyszłym 1722. *Salarium* [płaca] zaś lub barwa [ubranie] każdego przy jego podpisie wyrażona będzie.

Powinność i obligacja tychże panów suchedniowych taka będzie. Żeby naprzód przed wszystkimi obligacjami cnotliwie i przykładowo ku chwale Boskiej żyli, dlatego pijatyki po gospodach, dopieroż u tych, do których zaciągnięci będą usilnie się strzec mają.

Gdy na okazję nie idą, w bursie wszyscy być powinni i zabawy według opisanego odprawować. Dopieroż strzec zła, żeby który nocować nie miał w bursie, albo się na jaką akcją zgorzenia godną odważy, takiemu proporcjonalnie do osoby karanie naznaczone będzie. Gdy zaś przymusi którego jaki pilny interes iść do miasta, powinien sobie przestrzec Pana Seniora, żeby wiedział gdzie go szukać, gdyby potrzeba tego wymagała.

Gdy też na okazję iść mają, naprzód żeby się długo nie wybierali, każdy swój instrument opatrzone wcześniej niech ma, i razem wszyscy iść mają, także się i wracać mają, nikomu na drodze okazji nie dając. Tym zaś, u których grają wszelkie poszanowanie, jako by im przez ten czas służąc, wyświadczać będą.

Na wszelkie powinności, gdy ich naznaczą czasem i na wieżę grać i na kolendy do poważniejszych Panów gotowi będą.

Nabożeństwa zwyczajne i dla zbudowania młodszych razem w swojej izbie odprawować mają. Także co miesiąc raz przynajmniej spowiadać się i komunikować w naszym kościele, Komunię wspólnie na przykład na piątej mszy św. odprawując.

Niezgody albo przymawiania i przyganiania jeden drugiemu, daleko więcej zelżenia albo bicia chronić się z pilnością będą.

Życzliwość wszelką i wierność tak w oddawaniu pieniędzy, gdy się trafi któremu z okazji odebrać jako i w uczeniu tych, których im oddadzą, bez zazdrości sumieniem chrześcijańskim ich ucząc, mieć mają. Ani też na uczących się nazbyt surowymi będą, żeby snadź bardziej nie zahukali, niż wyuczyli uczniów swoich.

Jeżeli by zaś zdradzić który z niedotrzymania kontraktu i czasu miał, tedy go wolno będzie jako zbiega i hultaja łapać i prawem rekwirować, tak zaś rekwirowanego sądownie karać. Który to kontrakt tej wagi ze wszystkimi punktami mieć chcemy, jako by był księgami grodzkimi krakowskimi roborowany. Pod którym każdy z osobną ręką własną się podpisujemy. Działo się w dzień św. Marcina roku 1721.

→ Bibl. Jagiell., rkps 180, k. 90.

147. Contractus Congregationis mediae cum P. Praeside Bursae Vilnae, 5 IX 1721 – Kontrakt Kongregacji Mariańskiej z prefektem bursy muzycznej, Wilno, 5 IX 1721

1-mo. *Qualibet feria 3tia (nisi impediatur aliquo festo) Sacrum lectum cum musica fiat, litanias cantando de B. Stanislao Kostka.*

2-do. *Festum B. Stanislai Kostka cum octava quotidie tempore Sacri cum litanii decantandis peragatur. Ipso autem festo post decantatas cum solenni musica vesperi litanias in eodem sacello cantare tenebuntur discantistae „Nova Jutrzenko”. Item votivum tam ipso festo, quam octava cum litanii tam pridie festi ipsius, quam octavae canendis solenniter instituetur, nullam facientibus excusationem musicis.*

3-tio. *In festo Visitationis Beatissimae Virginis Mariae cum octava eadem fiet musica, ac eodem ordine, ut praescriptum est in festo B. Stanislai Kostka.*

Pater praeses mediae Congregationis pro hoc labore et obsequio bursae in annum tenebitur solvere florenos Polonicos octoginta, nihil amplius. – Confirmo et approbo hunc contractum, Alexander Sawicki SJ. – Joannes Jaroszewicz SJ, Praeses Bursae.

1. W każdy wtorek (jeśli nie wypada inne święto) zostanie odprawiona msza św. recytowana z muzyką, odśpiewa się *Litanie o bł. Stanisławie Kostce*.

2. W uroczystość bł. Stanisława Kostki oraz w jej oktawie zostanie odprawiona codziennie msza św. ze śpiewem litanii. W dzień święta po śpiewie wieczornych litanii dyszkanciści wykonają w kaplicy błogosławionego pieśń *Nowa Jutrzenko* z towarzyszeniem podniosłej muzyki. Ustanawia się też mszę św. wotywną – zarówno w samą uroczystość, jak i w wigilię oraz podczas oktawy – z uroczystym śpiewem litanii; muzycy nie mogą się od niej wymówić.

3. W święto Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny oraz w jego oktawie kapela wystąpi w takim porządku, jak w uroczystość bł. Stanisława Kostki.

Prefekt Kongregacji Mariańskiej średniej powinien płacić bursie za tę posługę nie więcej niż 80 florenów polskich rocznie. – Potwierdzam i aprobuję ten kontrakt, Aleksander Sawicki SJ. – Jan Jaroszewicz SJ, prefekt Bursy.

→ Bibl. Uniw. Wil., rkps F2-DC2: Liber rationum Congregationis B. V. Visitantis, f. 221; L. Piechnik, *Próby odnowy Akademii Wileńskiej*, s. 76.

1722

148. Memoriale R. P. Alexandri Sawicki, Praepositi Provinciae Lituaniae, 1722 – Rozporządzenie prowincjała litewskiego Aleksandra Sawickiego, 1722

6. *Prohibetur severissime, ne ullus ex Nostris, sive praefectus scholarum, sive procurator Collegii, sive praeses Bursae, sive aliquis alius, audeat ali-*

quem externorum pro quocunque excessu privata autoritate inconsulto R. P. Rectore punire aut quamcunque mulctam non requirita iustitia imponere. Quantae enim turbationes ex tali temerario ausu superioribus sunt exortae, nemini est ignotam. Si quis privata autoritate administrare iustitiam ausus fuerit, publica in triclinio disciplina puniatur.

6. Niniejszym surowo zakazuję karać osoby spoza zakonu za jakiegokolwiek przewinienia lub wymierzać sprawiedliwość samowolnie bez porozumienia z rektorem. Niech się nikt z Naszych na to nie poważy, ani prefekt szkół, ani prokurator kolegium, ani prezes bursy, ani ktokolwiek inny. Każdy wie, jakie zamieszanie rodzi się z takiego lekkomyślnego postępowania. Jeśli ktoś chciałby na własną rękę wymierzyć sprawiedliwość, ma otrzymać pokutę w postaci publicznego biczowania się w refektarzu.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 156.

149. Literae R. P. Provincialis Alexandri Sawicki ad superiores domorum Provinciae Lituaniae, 17 X 1722 – List prowincjała Aleksandra Sawickiego do przełożonych prowincji litewskiej, 17 X 1722

Nulli autem ex illis (praefectis scholarum) permittendum, ut huiusmodi actiunculae ad ignes aut cum scenico apparatus, vel cum musica exhibeantur.

Nie pozwala się prefektom szkół, aby w czasie uroczystości szkolnych urządzali pokaz sztucznych ogni, ustawiali instrumenty sceniczne i zapraszali kapelę.

→ ATJKr., rkps 244, s. 569; J. Poplatek, *Studia z dziejów jezuickiego teatru szkolnego*, s. 91.

1723

150. Memoriale P. Provincialis Alexandri Sawicki pro Collegio Vilnense, 31 VIII 1723 – Rozporządzenie prowincjała Aleksandra Sawickiego dla kolegium wileńskiego, 31 VIII 1723

[Prowincjał Aleksander Sawicki zabronił grać na weselach, ślubach i przyjęciach, ale pozwalał występować z jakiegóś wyjątkowej okazji albo w czasie obiadu lub rekreacji. Aby zapobiec marnowaniu czasu, polecił posyłać uczących się muzyki do szkoły, zwłaszcza zdolniejszych i tych, którzy wyrażają chęć. Zarządził, aby nie przetrzymywać chłopców zbyt długo w bursie, lecz

przestrzegać kontraktu, bo przecież nie są oni „przywiązani do ziemi”. Za świadczone usługi powinni otrzymywać wynagrodzenie].

→ Bibl. Uniw. Wil., rkps F3-2388, f. 578, nr 13-14; L. Piechnik, *Próby odnowy Akademii Wileńskiej*, s. 44.

1728

151. Memoriale relictum Collegio Academico Vilnensi post finitam visitationem, 30 IV 1728 – Rozporządzenie prowincjała Wojciecha Bohuszewicza pozostawione kolegium w Wilnie, 30 IV 1728

5. Cum scholae nostrae in sententiis theologicis ut plurimum sequantur doctrinam S. Thomae Aquinatis, ad augendam eiusdem Doctoris Angelici cultum statuitur, ut singulis annis intra octavam festi eiusdem Sacrum studiosorum lectum cum musica coram exposito istius Sancti icone in templo nostro solito tempore celebretur.

9. Cum actus antecineralis sit publicus, magister Bursae nullum ius habet exigendi pecuniam a Patre professore rhetorices, sed gratis tunc debet dari musica.

5. Ponieważ nasze szkoły opierają się w nauczaniu teologicznym głównie na nauce św. Tomasza z Akwinu, postanawia się, aby dla pogłębienia kultu Doktora Anielskiego odprawiać w naszym kościele co roku (w dzień jego święta o ustalonej godzinie) mszę św. z towarzyszeniem kapeli i z wystawionym obrazem świętego.

9. Ponieważ ceremonie przed Środą Popielcową są publiczne, magister burzy nie może żądać zapłaty od profesora retoryki, lecz kapela ma grać za darmo.

→ *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 160.

1729

152. Memoriale relictum Collegio Vilnensi post peractam visitationem, 9 V 1729 – Rozporządzenie prowincjała Wojciecha Bohuszewicza wydane po wizytacji kolegium wileńskiego, 9 V 1729

9. Magistro chori commendatur, ut in maioribus solemnitatibus tubas ac tympana cum ea moderatione adhiberi curet, ne confessarii impediuntur et avocentur ab attentione in excipiendis confessionibus poenitentium.

10. *Eidem commendatur, ut organum semper claudi et obserari curet, dicuntur enim propter hanc incuriam plusquam 500 fistulae ex illo furto sublatae.*

9. Poleca się magistrom chóru, aby w wielkie święta używać z umiarem trąb i bębnow i nie rozpraszać uwagi spowiedników słuchających penitentów.

10. Poleca się im również, aby zawsze zamykali organy i troszczyli się o nie, gdyż – jak mi donoszą – z powodu niedbalstwa skradziono ponad pięćset piszczałek.

→ Bibl. Uniw. Wil., rkps F3-2388, f. 328, nr 9; *Vilniaus akademijos vizitatoriu memorialai*, s. 162; L. Piechnik, *Próby odnowy Akademii Wileńskiej*, s. 45.

1730

153. Memoriale relictum per P. Provincialem Martinum Dziewanowski Collegio Posnaniensi, 10 XI 1730 – Rozporządzenie prowincjała Marcina Dziewanowskiego dla kolegium poznańskiego, 10 XI 1730

9. *Non deducantur musici ad Commune Theologorum, singulis diebus per octavam S. Thomae de Aquino, ad canendum ibidem Sacrum; neque externi studiosi in illud introducendi; sed solemnitas cum Musica ipso tantum festo eiusdem Sancti fiat.*

9. Nie należy zapraszać muzyków ani też obcych uczniów, aby śpiewali na wspólnych nabożeństwach kleryków teologów, w czasie oktawy św. Tomasza z Akwinu; nabożeństwo z muzyką powinno się odbyć jedynie w dzień uroczystości świętego.

→ Bibl. Jagiell., rkps 5194, s. 98.

1733

154. Epistola Praepositi Generalis Francisci Retz ad P. Provincialem Poloniae, 18 X 1733 – List generała zakonu Franciszka Retza do prowincjała polskiego, 18 X 1733

16. *Omnino tollatur abusus minime ferendus quo aliqui dicunt tenere atque etiam alio asportare instrumenta musica, bombardas, immo et canes item*

aves ad nidificandum alere ac deinde externis vendere non sine magno aedificationis detrimento.

16. Nie należy absolutnie tolerować karygodnego zwyczaju posiadania lub choćby przetrzymywania instrumentów muzycznych, muszkietów, a nawet psów i ptaków, które się hoduje, a następnie sprzedaje osobom spoza zakonu, wywołując duże zgorszenie u innych.

→ ARSI, Pol. 3, f. 57v.

155. Epistola Praepositi Generalis Francisci Retz ad P. Provincialem Poloniae, 28 XI 1733 – List generała zakonu Franciszka Retza do prowincjała polskiego, 28 XI 1733

Cum e Provincia hac gravis quaerela semel iterumque perlata sit ad nos de quodam abusu, quo juvenes pro ecclesiarum musica conducti et Bursarum (ut ajunt beneficio aliti) a nostris metipsis ad aliena obsequia abstrahunt, id vero innotabile detrimentum Cultus Divini vergat. Praeter alia incommoda, quae indecens haec agendi ratio inducere notata est, pro muneris mei exigentia serio graviter inhibeo, ne quis quam privatorum simile facinus deinceps attendet seu ad aliorum Collegiorum seu externorum dominorum obsequia musicam ullum abducendo citra expressum consensum superioris localis, cuius interest alioquin certo daturus graves poenas ad exemplum aliorum. Curabit autem R. Vra ut huius prohibitionis notitia ad omnes prima occasione proveniat [...].

Z prowincji tej dochodzą do nas raz po raz skargi związane z pewnym nadużyciem: młodzieńców, utrzymywanych dla śpiewu kościelnego i żywionych kosztem burs, obarcza się (jak mówią) innymi zajęciami niż ich obowiązki, co szkodzi kultowi Bożemu. Ponieważ ten niewłaściwy sposób postępowania powoduje różne szkody, czuję się w obowiązku surowo zakazać korzystania z pomocy bursarzy w prywatnych potrzebach, nakładania na nich obowiązków w innych kolegiach, wysyłania na występy muzyczne do domów możnowładców; jest to możliwe tylko za wyraźnym pozwoleniem miejscowych przełożonych, którzy są w tej sprawie kompetentni. [Łamiący ten przepis] powinni być surowo ukarani, by przestrzec innych przed podobnymi nadużyciami. Niech Wasza Wielebność postara się, aby wiadomość o tym zakazie została przekazana innym przy pierwszej sposobności.

→ ARSI, Pol. 3, f. 58 r-v.

156. Kontrakt generalny kapelistów Collegium i Kościoła SS. Apostołów Piotra i Pawła *Societatis Jesu* w Krakowie uczyniony 16 dnia sierpnia 1733

Między W. ks. Prefektem Bursy i Kapeli *Collegium* i Kościoła Krakowskiego SS. Apostołów Piotra i Pawła *Societatis Jesu*, na ten czas [...] z jednej, z drugiej zaś strony między podpisanymi niżej Panami Kapelistami stanął Kontrakt w ten sposób opisany: Iż ci wszyscy tak wspólnie jako i z osobna każdy przyjmują służbę w Kapeli pomienionego *Collegium* i kościoła *Societatis Jesu* na rok cały od dnia i miesiąca wyrażonego przy każdego podpisie zaczęty z tymi obligacjami:

Pierwsza. Aby się wszyscy w bojaźni Bożej, trzeźwo, cnotliwie i przykładnie sprawowali, naprzód na chwałę Boską i zbawienie duszy swojej, a potem też na pożytek swój doczesny pracami swymi zasługując.

Druga. Aby się wszyscy wzajemnie miłością obopólną chrześcijańską kochali, powinnym się honorem czcili, i żadnych między sobą kłótni, nienawiści i niezgód nie wszczynali.

Trzecia. Aby się wszyscy czasów zwyczajnych modlili, do obiadu i wieczery razem przychodzili. Lekcji duchownej z milczeniem słuchając, jednego czasu na spoczynek kładli i wstawali na powinności swoje.

Czwarta. Aby – zwłaszcza młodsi – na katechizmach i kazaniach bywali i wszyscy, tak kontraktowi jako i niekontraktowi, raz przynajmniej na miesiąc spowiadali się i komunikowali z dowodnym świadectwem W. Ks. Prefektowi uczynionym.

Piąta. Aby wszyscy, którzy w bursie mieszkają nie wychodzili bez opowiedzi Pana Seniora, oznajmując, gdzie mają iść, żeby ich – kiedy potrzeba będzie – znaleźć łatwo było, i żeby żaden na mieście nie ważył się nocować, ale po skończonych funkcjach swoich wszyscy do domu wracać mają.

Szósta. Aby wszyscy na powinności swoje naznaczeni, czyli od W. Ks. Prefekta, czyli też od tego, kto by ich na miejscu i imieniem tego nazaczył, bez wymówek i ociągania się razem stawali.

Siódma. Aby instrumentów sobie powierzonych, papierów także chórowych i sprzętu domowego pilnie przestrzegali i odnawiali, i rezydencję swoją przystojnie konserwowali w ochędóstwie i dla honoru swego i dla czci przynajmniej Bogu i ludziom.

Ósma. Aby zleconych sobie uczniów pilnie czasów swoich doglądali, szczerze im i w miłości spokojnej, żeby łajaniem i biciem abo strofowaniem zbyt częstym nie zahukali.

Dziewiąta. Aby w szczerości i wierności chrześcijańskiej postępując, sobie żadnego uszczerbku nie ważyli się czynić, tak w okazjach na swoją stronę potajemnie opatrzonych, jako też i w umknieniu za nie zapłaty należytej i powinnej.

Dziesiąta. Aby na ochotę zaciągnięni albo też inszym sposobem między ludźmi zostający strzegli się pijaństwa, poswarków, kłótni i pojedynków tak między sobą jako i z kimkolwiek innym, co nie tylko im samym, ale całemu tu-tejszej Kapeli Zgromadzeniu, i na sławie dobrej, i na pożytkujących interesach bardzo szkodliwie bywają, jako się tak wiele razy już z wielką konfuzją, boleścią i uprzykrzeniem napatrzyło. Te pomienione kondycje pełniącym Kape-listom obliguje się także W. Ks. Prefekt świadczyć wszelką obserwacją, honor powinny, przyzwoitą mieszkającym w bursie sustentacją i w umówionym salarium zupełną satysfakcję. Jeżeliby się zaś ktokolwiek wzwyż przełożonych punktach znalazł zwłaszcza dobrowolnie i uparcie exorbitujący i opisanych tu ustaw niezachowujący, tedy mu to bez słusznej nagany i przyzwoitego karania uchodzić nie powinno. I tak ktokolwiek by przez swoje niedbalstwo albo inszą przyczynę instrument chórowy zepsował albo zgubił, okazję profitującą albo płacę powiną utracił. Ucznia swojego nie wyuczył. Szkodę jaką w porządku domowym uczynił na powinnym sobie *salarium* patrzany będzie. Ktokolwiek czas na swojej czy chorości czy gdzie indziej naznaczony nie będzie powinności, sześć groszy za każdym razem z powinnej sobie płacy utraci. Na przykład za pierwszą i drugą mszę św. opuszczoną sześć groszy, za *Summę* sześć groszy. Za nieszpory sześć groszy. A którzy z bursy pewny wymiar piwa bierają, tego dnia go nie wezmą. Insi zaś za insze sprzeciwiające się tutecznym opisom defekta swoje, obmyślonej na ten czas karze podlegać będą.

Tenże kontrakt ze wszystkimi punktami swemi, takiego waloru mieć chcemy, jakoby był księgami grodzkimi krakowskimi roborowany. Dla czego ktokolwiek by niedosłużywszy opisanego sobie czasu, nie dotrzymał kontraktu, tegoż wolno będzie jako wiarołomnego zbiega złapać, prawem rekwirować i sądownie karać. Co samo rękami własnymi przy partikularnym każdego z osobna konsensie niżej wyrażonym, podpisujemy. Działo się w Krakowie Dnia 6 Sierpnia Roku Pańskiego 1733.

→ Bibl. Jagiell., rkps 180, k. 80-80v.

1737

157. Memoriale Praepositi Provinciae Lituaniae Ladislai Dauksza, 30 XI 1737 – Rozporządzenie prowincjała litewskiego Władysława Daukszy, 30 XI 1737

[Problemem zbyt długiego przetrzymywania uczniów w bursie zajął się prowincjał Władysław Dauksza, który 30 XI 1737 roku wyjaśniał, że młodzieńcy, którzy uczą się muzyki i mieszkają za darmo w bursie, nie powinni wbrew swej woli pracować w kościele ponad dziesięć lat; po upływie tego czasu muszą być zwolnieni, chyba że przyjęto do bursy chłopca mającego siedem lat, nie umiejącego czytać i pisać. Taki chłopiec, jeśli dobrze opanuje muzykę, może być zatrzymany przy kościele najwyżej dwanaście lat. Starsi wiekiem, którzy wyłącznie uczą się gry na instrumentach, mają obowiązek służyć w kościele przez siedem lat].

→ Bibl. Uniw. Wil., rkps F3-2388, f. 701, nr 12; L. Piechnik, *Próby odnowy Akademii Wileńskiej*, s. 44.

158. *Informatio circa statum Bursae Collegii Cracoviensis Societatis Jesu, 1737 – Informacja o stanie bursy kolegium krakowskiego, 1737*

Imo. Omni studio ellaborandum est, ut distributio temporis observetur exactissime. Haec quia sufficienter observata fuit meo regimine, aliqualem inscriptorum expertus sum praefectum. Distributio autem temporis haec illis data fuit:

Hora quinta matutina excitabantur ex somno. Media 6ta convocabantur omnes sonitu campanae ad orationes matutinas. Ad finem 6tae horae audito pulsu minoris campanae templi punctualiter omnes descendebant ad templum a pueris tempestive ferebantur instrumenta cum additamentis vulgo „kroiki”. Post obsequium chori, liberum tempus ad mediam octavam. A media octava ad 8vam ipsam inscripti convocabantur sonitu campanae ad exercendum se w Marsach, Partytach, Owerturach etc. Ab 8va hora ad nonam docebant inscripti a suis magistris. A 9na ad mediam 10 recolunt praecepta magistrorum studentque illis recinendis. A media 10 ad 10 Litanias quas in crastinum sunt tractaturi in choro simul inscripti omnes privatim tractant. A decima hora ad 1mam, prandium, liberum tempus. 1mae mensae inscripti accinunt tubis, valthornis. Finita mensa omnes recitant Litanias de Divina Providentia praeciente uno ex maturioribus musicis salariatis. A prima ad secundam inscripti exercent characterem tam musicum quam scholasticum. A 2da ad 3 adeunt magistros et docentur. A 3tia ad 4tam liberum tempus. A 4ta ad 5tam saltibus student accinere. A 5ta ad 6tam assignato sibi memoriae exercitio student, et peanibus saecularibus honestis. A 6ta ad horam quietis nocturnae caena, hymnus quispiam pius in instrumentis canitur ita, ut in plateam sonus dirigatur. Item aliquid ex canticis hilarioribus. Litaniae praecesque nocturnae dicuntur, somnus.

2do. *Ut autem haec distributio temporis a musicis observetur optimum est serius a P. Praefecto Bursae et Socio suo magistro visitari Bursam, ab iisque examinari num temporis distributio observetur iuxta praescriptum. Congruum autem est sic partiri tempus, ut Magister chori circa horam 8vam matutinam, Pater vero Praefectus circa horam 10mam item matutinam. Deinde a prandiis Magister chori circa horam 2dam. Pater vero Praefectus circa horam 5tam invisant Bursam. Preterea tam P. Praefectus quam Magister chori quoties eunt et redeunt ex civitate visitent Bursam breviter saltem, interrogentque janitorem Bursae, an sint omnes in Bursa; sic enim et salariati non vagabunt per urbem et inscripti non otiabuntur domi, quinimo suo munere perfecte fungentur.*

3tio. *Dum salariati abeunt in urbem non permittantur amplius ultra duas horas morari, imo adituri dicant janitori, se eo (v.g. ad monasterium aliquod vel lapideam) ituros, ut facile queri, et inveni eos possint, si illis opus habeatur.*

4to. *Inscripti sine expressa facultate Senioris non prodeant ex Bursa ad civitatem, quibus designabit socios Bursae. Sic enim abusu cremati (cui e minorennibus etiam plurimi officiuntur) et a furtiva exportatione sive rerum musicalium sive rerum vestiariae (quae saepius contingit) multi temperabunt.*

5to. *Cum abeunt ad occasiones semper illis designetur qui praeset illis invigiletque, ne se ingurgitent, vel sint molesti illis, a quibus conducti sunt, cibum potumque copiosum exigendo, sed sint contenti iis, quae sibi apponuntur gratis. Possent etiam aliquis designari fidelis, praesertim tempore strenae, ut advertat quantum pecuniae accipiant apud aliquem.*

6to. *Contingit saepius salariatis, ut se absentent a primo Sacro et aliis occasionibus, quare secretus assignandus est censor, qui singulorum notet absentias in ordine ad expungendum illis ex annuo salario. Ego salariatis pro qualibet devotione expungebam gr. 6. Inscriptis vero aliquod ferculum subtrahebam.*

7mo. *Non detur facultas seniori ac etiam aliis salariatis pro placito suo castigandi pueros inscriptos, sed si quid mali egerint, significet P. Praefecto, ut ipse designet quot daturus sit plagas senior reo. Per hanc enim licentiam ab aliis antecessoribus meis concessam multi inscripti aufugerunt ex Bursa non expirato inscriptionis tempore.*

8vo. *Magister chori dum tradit res musicas seu notas ad templum, numerat quot dat recipiatque sub isto numero; magnum enim damnum in amissis notis patitur chorus. Deinde si quas advertit nimium attritas, tempestive det ad describendum.*

9no. Qualibet septimana ex inscriptis aliquis designatur janitor, ad quem spectat invigilare portae et Bursae, ne in absentia bursistarum aliquid ex Bursa depereat. Huius muneris est post vespertinas preces occludere portam et clavem reddere seniori, eamque nonnisi immediate ante excitationem ab eodem repetere. Ad eundem pertinet attendere horologio, et significare horam aliis in distributione temporis designatis occupationibus. Hic etiam non dormientes in Bursa deferat P. Praefecto Bursae.

10mo. Summopere desiderat Bursa ut privilegia regia in favorem Bursae a 4 regibus data confirmentur a praesenti feliciter regnante idque cum additione punctorum sequentium: 1mum ut Dnus Małyszko non audeat inscriptiones puerorum facere in suum lucrum cum praepudicio Bursae. 2dum ut musici vagi nullibi servientes non habeant locum standi, qui saepissime concurrunt sub tempus bacchanaliorum cum magno damno Bursae nostrae. 3tium ut usualistae sive catholici sive Judaei sine facultate et praemio Bursae nostrae facto, non audeant exercere artem suam per popinas. Reliquum ut uxorati musici templo S. Petri inservientes non aggraventur exactionibus civilibus, quod punctum videntur continere privilegia regia antiqua.

11mo. Custos chori quolibet mense alium designetur ex inscriptis, illiusque erit officium, qualibet septimana scopis et alis mundare chorum instrumentaque perpetuis temporibus choro effixa numerare.

12mo. In officium dispensatoris quodlibet mense alius ex inscriptis designatus cum magnam molestiam videtur ipsis creare, et nauseam sepius hoc manere, ac maxime grave impedimentum ad discendam musicam afferre.

13tio. Congruum et utile censeo ut inscripti melius artem musicam calentes, diebus festis et dominicis, finito Sacro secundo ludant in tubis vel valthornis vel aliis instrumentis Obcugi vel Marsy ad devotionem 3tii Sacri. Sic enim et audaciorem animum et profectum non exiguum colligent.

14to. P. Praefectus Bursae invigilet Magistro chori, ut inscriptos pueros iuxta mentem Societatis, ac forte fundatorum doceat grammaticam, characterem, tempore primae mensae; sic enim vocalistae aptiores canendis concertibus evadent, et paternis inscriptorum votis satisfiet.

15to. Antiqua pia consuetudo ut inscripti cum chartis testimoniis quolibet mense confiteantur, neglecta per aliquot tempus, ego illam renovavi, et iterum introduxi morem hunc, quem ut puto salutarem conservandum successoribus meis recommendo.

1. Należy dołożyć wszelkich starań, aby ściśle przestrzegano rozkładu dnia. Ponieważ był on dostatecznie zachowywany w czasie mojego urzędowania, jestem doświadczonym prefektem. Plan dnia był następujący:

O godz. 5 rano pobudka. – O godz. 5,30 wszyscy na głos dzwonka udają się na poranne modlitwy. – Przed godz. 6 (na głos mniejszego dzwonka kościelnego) wszyscy idą punktualnie do kościoła na mszę św., a chłopcy niosą instrumenty z dodatkami. – Po obowiązku chórowym, czas wolny do 7,30 [śniadanie]. – Od godz. 7,30 do 8 *inscripti* gromadzą się (na głos dzwonka) na ćwiczenia w marszach, partitach, suitach i uwerturach. – Od godz. 8 do 9 magistrzy uczą swoich zapisanych uczniów (*inscripti*). – Od 9 do 9,30 ćwiczenia własne według wskazówek nauczycieli. – Od 9,30 do 10 ćwiczy się litanie na dzień następny. – Od godz. 10 do 13 obiad i czas wolny. Podczas pierwszego stołu *inscripti* grają na trąbach i waltorniach. Po obiedzie wszyscy recytują *Litanie o Opatrzności Boskiej* pod przewodnictwem starszego płatnego bursarza (*salaricati*). – Od godz. 13 do 14 *inscripti* ćwiczą zapis muzyczny i pisanie (szkolne). – Od godz. 14 do 15 indywidualna nauka gry, prowadzona przez nauczycieli z grupy respektu (*respectivi*). – Od godz. 15 do 16 czas wolny. – Od godz. 16 do 17 uczniowie ćwiczą muzykę taneczną. – Od godz. 17 do 18 ćwiczenie pamięci i wygłaszanie peanów (o treści przyzwoitej) na cześć osób świeckich. – Od godz. 18 do spania kolacja, jakiś hymn pobożny grany na instrumentach i słyszany na placu oraz jakiś wesoły kanyk. – W końcu odmawiają litanie i modlitwy wieczorne, sen.

2. W celu wiernego przestrzegania rozkładu dnia, należy go kontrolować przez ks. prefekta bursy i jego socjusza, czyli magistra; najlepiej niech magister odwiedzi rano około godz. 8 bursę i sprawdzi, czy zachowuje się porządek; ks. prefekt – około godz. 10, po południu magister około 14, a ks. prefekt około 17. Oprócz tego prefekt i magister zwizytują krótko bursę, ilekroć wracają z miasta, i zapytają furtiana, czy wszyscy są w bursie; [chodzi o to] aby *salaricati* nie wałęsali się po mieście, a *inscripti* nie marnowali czasu.

3. Gdy płatni, czyli kontraktowi, wychodzą do miasta, nie powinni przybywać poza domem ponad dwie godziny; wychodząc mają powiadomić furtiana, dokąd idą (do jakiegoś klasztoru lub kamienicy), aby w razie potrzeby można ich było łatwo znaleźć.

4. *Insripti*, czyli najmłodsi, nie powinni wychodzić z bursy do miasta bez wyraźnego pozwolenia seniora; jeśli wychodzą, senior wyznaczy im socjuszy spośród kolegów. W ten sposób wielu uniknie nadużywania alkoholu (co i młodym często się zdarza) i kradzieży instrumentów muzycznych lub odzieży (co przytrafia się jeszcze częściej).

5. Jeśli kapela wychodzi „na okazje”, czyli z występami, powinno się zawsze wyznaczyć osobę odpowiedzialną, która będzie [muzyków] obserwować, aby się nie upijali i nie naprzykrzali zapraszającym, domagając się

wiele jadła i napoju; niech będą zadowoleni z tego, co się im życzliwie proponuje. Należy wyznaczyć kogoś zaufanego, szczególnie podczas kolędy, kto będzie czuwał, aby oddali wszystko, co zarobili.

6. Bursarzom płatnym zdarza się często, że nie uczestniczą w pierwszej mszy św. i innych nabożeństwach, dlatego należy wyznaczyć dyskretnego cenzora, który notowałby nieobecności w celu potrącenia z rocznej wypłaty. Ja za każdą nieobecność na nabożeństwie potrącam płatnym po 6 groszy, zapisanym zaś – jedno danie przy stole.

7. Zabrania się seniorowi i innym płatnym upominać lub karać chłopców zapisanych (według swego upodobania); jeśli ci uczynią coś złego, należy poinformować prefekta, aby zdecydował, ile mają dostać plag. Z powodu pozwolenia danego przez moich poprzedników, wielu chłopców uciekło z bursy przed ukończeniem okresu zapisu.

8. Magister chóru powinien zawsze notować przed przekazaniem rzeczy muzycznych (instrumentów) lub nut do kościoła, co wydał i otrzymał, gdyż chór ponosi wielkie straty, szczególnie w nutach. Zniszczone nuty powinny być natychmiast oddane do przepisania.

9. Codziennie należy wyznaczać furtiana z grona zapisanych, który będzie pilnował wejścia i całej bursy, aby nic nie zginęło w czasie nieobecności bursarza. Jego obowiązkiem jest zamknąć drzwi bursy po niesporach, oddać klucz seniorowi, a odebrać go następnego dnia rano. Powinien też sprawdzać zegar oraz dzwonek wyznaczający porządek dnia. Furtian poda prefektowi nazwiska bursarzy nieobecnych w nocy.

10. Najpilniejszą potrzebą bursy jest, aby przywileje, nadane jej przez czterech królów, zostały potwierdzone przez szczęśliwie nam panującego króla, z dodaniem następujących punktów: 1) Niech pan Małyszko nie wykorzystuje nadmiernie zapisanych chłopców, bo to przynosi szkody bursie. 2) Niech muzycy wałęsający się i nigdzie nie służący nie otrzymują schronienia w bursie; dzieje się to szczególnie podczas okresu karnawału (*Bacchanaliorum*) ze szkodą dla naszej bursy. 3) Niech usualiści, czy to katolicy czy żydzi, nie uprawiają swojej sztuki po szynkach, bez pozwolenia i opłaty na rzecz naszej bursy. W końcu, niech żonaci muzycy, służący w kościele św. Piotra i Pawła, nie podlegają prawom świeckim, zgodnie z dawnymi królewskimi przywilejami naszej bursy.

11. Opiekun chóru ma co miesiąc wyznaczyć kogoś z zapisanych, aby zamiótł chór muzyczny i policzył instrumenty chórowe.

12. Co miesiąc należy wyznaczyć jednego z zapisanych na stanowisko szafarza, gdyż sami niechętnie podejmują ten obowiązek i często czują wobec tego odrazę, co jest poważną przeszkodą w uczeniu się muzyki.

13. Jest rzeczą pożyteczną, aby zapisani zdolniejsi muzycy grali (na trąbach i waltorniach lub innych instrumentach) Obcugi lub Marsy, dla pogłębienia pobożności, w niedziele i święta po drugiej mszy św. aż do trzeciej. W ten sposób nabiorą odwagi i zrobią postępy w wykonywaniu utworów muzycznych.

14. Ks. prefekt bursy powinien dopilnować, aby magister chóru uczył (podczas pierwszego stołu) zapisanych chłopców gramatyki i kaligrafii, zgodnie z duchem Towarzystwa i fundatorów. W ten sposób zdolniejsi wokaliści unikną śpiewania koncertów i spełni się przyrzeczenia dane opiekunom zapisanych.

15. Według dawnej tradycji *inscripti* mają chodzić do spowiedzi raz na miesiąc, mając przy sobie kartki. Zwyczaj ten – zaniedbany przez jakiś czas – wprowadziłem ponownie i gorąco go zalecam swoim następcom.

→ Bibl. Jagiell., rkps 2431, k. 1v-13 [8v-10].

1739

159. Memoriale relictum per Provincialem Ladislaum Żółtowski Collegio Posnaniensi, 27 IX 1739 – Rozporządzenie prowincjała Władysława Żółtowskiego wydane dla kolegium poznańskiego, 27 IX 1739

Chorum musicorum nullus adeat ex Scholasticis sive sub tempus primi Sacri, sive sub tempus alicuius devotionis.

Żaden scholastyk nie powinien chodzić na chór muzyczny ani podczas pierwszej mszy św., ani w czasie innego nabożeństwa.

→ Bibl. Jagiell., rkps 5194, s. 100.

1742

160. Memoriale P. Josephi Sadowski, Praepositi Provinciae Lituaniae, 21 XI 1742 – Rozporządzenie prowincjała litewskiego Józefa Sadowskiego, 21 XI 1742

Bursistae de loco ad locum migrantes non admittantur sine legitimo testimonio suae manumissionis, ut jubet Memoriale post Congregationem Provincialem 11 Jul. 1693, nec etiam in obsequio unius loci diutius, quam par

est, detineantur inviti. Videantur de hoc Ordinata in Memorialibus post Congregationem Provinciale 30 Aug. 1733 par. 14, et 30 8bris 1737 par. 12. Hae ordinationes si servabuntur per omnia domicilia, et omnia domicilia tamquam cum conductamine nullos profugos suscipiant bursistas, verebuntur bursistae fugere et domicilia cessabunt conqueri, tum de fuga eorum, tum de accidente inde necessario penuria bursistarum.

Nie należy przyjmować bursarzy wędrujących z jednego miejsca do innego, chyba że przedstawią odpowiednie świadectwo zwalniające z poprzedniej służby, jak nakazuje rozporządzenie wydane 11 lipca 1693 roku po Kongregacji Prowincji; nie powinno się też przetrzymywać ich dłużej niż potrzeba, wbrew ich woli. W tej sprawie należy się kierować ustaleniami z rozporządzeń po Kongregacji Prowincji z 30 sierpnia 1733 roku (par. 14) i z 30 października 1737 roku (par. 12). Jeżeli powyższych zarządzeń będzie się przestrzegać we wszystkich domach i będą one solidarne w nieprzyjmowaniu zbiegłych bursarzy, wówczas nie będą oni uciekać, a domy przestaną skarżyć się na ucieczki oraz na wynikający stąd czasami brak bursarzy.

→ ATJKr., rkps 553, s. 12.

1758

161. Kontrakt bursy krakowskiej z muzykiem, 1 IV 1758

Niżej na podpisie wyrażony zeznaję tą kartą moją dobrowolnie Ks. *Praefecto Musicae*, iż ja mając początek na pozytywie i trąbie, a chcąc się dalej w muzyce wydoskonalić, zapisuję się do Bursy *Collegium* krakowskiego *Societatis Jesu* przy św. Piotrze na lat 2, trzeci respektu. Z tą obligacją, że na tych instrumentach, na których się sam wyuczę i wydoskonale w bursie, innych mnie do nauki oddanych, odczytać powinien będę i w lat 3 we wszystkim statku terminować. Ani przez namowę lub płochość moją od usługi *Collegium* oddalać się. W czym jeżelibym – strzeż Boże – wykroczył, wolno mię będzie ks. prefektowi na ten czas będącemu na każdym miejscu odebrać i na tyleż lat znowu zapisać. Ten zaś zapis takiej wagi i walu mieć chcę i jako by aktami grodzkimi stwierdzony był. Na co się własną ręką podpisuję.

→ Bibl. Jagiell., rkps 180, k. 13v.

1769

162. Epistola P. Provincialis Michaeli Korycki ad Rectores Collegiorum, 1 VIII 1769 – List prowincjała Michała Koryckiego do rektorów kolegiów, 1 VIII 1769

Separati pro sociis Praesidi Musicorum et Congregationis non assignentur.

Nie należy wyznaczać osobnych socjuszy (pomocników) bursy muzycznej i Kongregacji Mariańskiej.

→ ATJKr., rkps 436, s. 73.

XVIII wiek

163. Consuetudines Alumnatus Vilnensis – Zwyczaje Alumnatu Pa-pieskiego w Wilnie, XVIII w.

In cantu Gregoriano omnes Alumni saeculares serio se exercere debent, ut suo tempore commode ecclesiis inservire possint.

Wszyscy alumni powinni przykładać się pilnie do ćwiczenia śpiewu gregoriańskiego, aby w odpowiednim czasie mogli pożytecznie służyć kościołom.

→ Bibl. Nar., rkps BOZ 828, s. 11.

INDEKS RZECZOWY

(podajemy numery rozporządzeń)

A. Przepisy zakonne dotyczące burs muzycznych

1. Nazwa bursy:

Bursa ubogich, 11, 19, 20, 81, 107, 117

Bursa muzyków, 117, 133, 145

2. Podstawowe przepisy zakonne:

Konstytucje zakonu, 1, 2

Kongregacje generalne, 3, 4, 5, 10, 29, 115

3. Rozporządzenia przełożonych zakonnych

Rozporządzenia generalów:

Franciszek Borgiasz, 11

Ewerard Merkurian, 31

Klaudiusz Aquaviva, 40, 53-56, 58-61, 64-66, 68

Mutius Vitelleschi, 71, 77, 81, 95, 104

Wincenty Caraffa, 114

Karol de Noyelle, 127, 130

Tyrus Gonzalez, 133

Franciszek Retz, 154, 155

Rozporządzenia sekretarza zakonu:

Hieronim Nadal, 8, 13

Rozporządzenia wizytatorów:

Mikołaj Lanoy, 34

Wawrzyniec Maggio, 38

Jan Argenti, 67, 78

Pompilius Lambertengo, 89

Fabrycy Banfi, 105, 109, 111, 112

Ignacy Diertins, 132, 133

Rozporządzenia asystentów generalnych:

Paweł Hoffaeus, 52

Rozporządzenia prowincjałów:

Wawrzyniec Maggio, 19-22, 24-27

Paweł Campano, 39, 43, 44, 46

- Hieronim Dandini, 57
Szymon Niklewicz, 69, 70, 72
Jan Argenti, 78
Michał Ortiz, 82, 84
Jerzy Tyszkiewicz, 83
Henryk Pichert, 85, 86
Jan Jamiołkowski, 87, 88
Marcin Hincza, 90, 93, 99
Mikołaj Łęczycki, 91
Wawrzyniec Bartilius, 92
Jakub Lachowski, 101
Przemysław Rudnicki, 103
Fabrycy Banfi, 109
Jan Grużewski, 110
Tomasz Smaga, 113
Stanisław Jerzykowicz, 117
Jan Rywocki, 118
Wojciech Cieciszewski, 121
Andrzej Wołłowicz, 123
Michał Mazowiecki, 124-126
Jan Berent, 128, 129
Jan Hermanni, 131, 133
Paweł Bochen, 134
Franciszek Kucewicz, 136, 137
Tobiasz Jasłowski, 138, 139
Tobiasz Arent, 140, 141
Jan Bielski, 142
Maciej Miłtuński, 143
Adrian Miaskowski, 144
Aleksander Sawicki, 148-150
Wojciech Bohuszewicz, 151, 152
Marcin Dziewanowski, 153
Władysław Dauksza, 157
Władysław Żółtowski, 159
Józef Sadowski, 160
Michał Korycki, 162
- Rozporządzenia kongregacji prowincjalnych:
Prowincja rzymska, 16
Prowincja Longobardii, 17
Prowincja Austrii, 18
Prowincja Akwitanii, 28
Prowincja Polski, 32, 33, 49, 62
Prowincja Francji, 35
Prowincja Litwy, 63, 80, 102, 119, 142

Rozporządzenia rektorów i superiorów:

- Piotr Fabricius, 41
- Fryderyk Bartsch, 42
- Piotr Skarga, 45
- Garcias Alabiano, 50
- Rafał Taczanowski, 138

4. Statuty uczelni rzymskich:

- Seminarium Rzymskie, 9
- Kolegium Niemieckie, 12, 23, 30, 48
- Kolegium Angielskie, 36

5. Ustawy szkolne:

- Kolegium w Pradze, 6, 7
- Kolegium we Wiedniu, 13, 34
- Kolegium w Dylindze, 14
- Kolegium w Grazu, 34
- Ratio studiorum*, 48, 49

6. Adresaci rozporządzeń i sprawozdań (osoby):

- Krzysztof Strobel, 11
- Ewerard Merkurian, 34
- Klaudiusz Aquaviva, 39, 41-47, 50, 62
- Ludwik Maselli, 53
- Jan Argenti, 68

Adresaci rozporządzeń (kolegia):

- Braniewo, 11, 15, 21, 22, 25, 26, 39, 42, 116
- Pułtusk, 19, 20, 27
- Wilno, 24, 37, 51, 67, 69-72, 82, 84, 87-89, 91, 92, 96, 97, 101, 102, 105, 110, 118, 121, 123-126, 128, 129, 134, 136, 140, 141, 143, 150-152
- Poznań, 38, 57, 78, 83, 85, 86, 99, 103, 109, 113, 117, 144, 153, 159
- Warszawa, 77
- Sandomierz, 100, 131
- Kraków, 114
- Gdańsk, 139

B. Administracja burs

1. Powstanie burs w XVI w.:

- Braniewo, 11, 42
- Pułtusk, 19, 20, 41
- Wilno, 32, 37, 39, 50, 51

2. Przełożeni burs (jezuici):

- Prefekci burs, 13, 34, 39, 57, 59, 78, 79, 86, 93, 122, 124, 125, 133, 134, 138, 141, 143, 145-148, 156, 158, 161
- Magistrzy, 27, 49, 62, 86, 101, 104, 121, 138, 141, 144, 145, 152, 158
- Pomocnicy prefektów burs, 82, 145, 158, 161

3. Świeccy zwierzchnicy w bursach:
 - Seniorzy, 37, 39, 126, 146, 156, 158
 - Opiekuni (*astantes*), 19, 20
 - Furtiani, 144, 158

4. Kontrolowanie bursy, 145, 158

C. Bursarze

1. Kontrakty z bursarzami:
 - Zasady ogólne, 143, 146, 150, 156, 158
 - Przykłady kontraktów, 107, 122, 146, 147, 156, 161
2. Przyjmowanie do bursy, 39, 79, 90, 93, 122, 126, 132, 133, 157, 160
3. Okres pobytu w bursie, 90, 122, 150, 157, 158, 161, 168
4. Rodzaje bursarzy:
 - Inscripti (uczniowie zapisani), 158
 - Respectivi (muzycy odrabiający wykształcenie), 158, 161
 - Salariati (muzycy płatni, kontraktowi), 158
5. Wiek bursarzy, 109, 157
6. Ilość bursarzy, 107, 126

D. Dyscyplina

1. Reguły postępowania, 20, 41, 79, 122
2. Porządek w bursie, 20, 103, 126, 145, 156, 158
3. Porządek dnia, 156, 158
4. Praktyki religijne, 20, 145, 146, 156
5. Klauzura, 103, 126
6. Uchybienia i występki, 20, 39, 145, 146, 156, 158
7. Kary, 120, 146, 148, 156, 158
8. Usuwanie z bursy, 79, 137
9. Ucieczki bursarzy, 90, 93, 132, 133, 158, 160

E. Program nauczania

1. Ogólne wykształcenie w szkole, 42, 79, 122, 126, 145, 150, 157, 158
2. Nauka muzyki, 63, 87, 108, 122, 156, 158, 161
3. Nauka śpiewu, 63, 108, 141, 158
4. Zakaz obarczania bursarzy innymi zajęciami, 155

F. Działalność burs

1. Nabożeństwa kościelne:
 - Zwyczaj prowincji, 73-76, 80
 - Rok liturgiczny, 74-76, 100, 135, 147
 - Msze św. i nieszpory, 139, 145, 158
 - Roraty, 38, 73, 94

- Boże Narodzenie, 74, 100, 116
- Karnawał, 72, 73, 151, 158
- Nabożeństwo czterdziestogodzinne, 73
- Wielki Post, 74, 75
- Wielkanoc, 74, 116
- Boże Ciało, 15, 74, 92
- Kolęda, 146, 158
- Muzyka z wieży kościelnej, 146
- 2. Uroczystości sodalicyjne:
 - Ogólnie, 67, 127, 130
 - Iłkuksza, 135
 - Poznań, 38
 - Wilno, 147
- 3. Uroczystości szkolne:
 - Początek semestru, 38
 - Uroczyste ceremonie (dysputy), 109, 111, 112, 140, 149, 151
 - Rozdawanie nagród, 8
 - Promocje, 60, 105
 - Uroczystość św. Katarzyny, 127, 128
 - Uroczystość św. Tomasza, 151, 153
 - Uroczystość św. Michała, 67
 - Teatr szkolny, 68, 84, 111, 127, 149
- 4. Występy poza własnym ośrodkiem:
 - Występy w kościołach, 71, 82, 89, 92, 97, 158
 - Uroczystości świeckie, 150, 158
 - Występy na dworach szlacheckich, 85
 - Występy w willach jezuickich, 133

G. Finanse burs

1. Fundacje i uposażenie, 37, 39, 59, 81, 83, 96, 102, 109, 124, 129
2. Uposażenie przez kolegium, 83, 107, 117
3. Jałmużny, 39, 58, 63, 65, 79, 117, 145
4. Opłaty za występy:
 - w kościele jezuickim, 94, 107, 156
 - w szkołach jezuickich, 84, 140, 151
 - dla Kongregacji Mariańskiej, 84, 127, 130, 147
 - u świeckich, 85, 140
5. Księgi rachunkowe, 91, 109, 118, 125, 129, 131, 134, 143
6. Ubranie i wyżywienie bursarzy, 79, 93, 122, 124, 125
7. Przywileje królewskie, 158

H. Wykaz burs

- Braniewo, 11, 21, 25, 116
- Dyneburg, 65

Gdańsk, 139
 Iłkuksza, 135
 Jarosław, 122
 Kraków (św. Barbary), 43-47, 53, 94, 114
 Kraków (św. Piotra), 131, 146, 156, 158, 161
 Lublin, 59
 Połock, 107
 Poznań, 38, 57, 78, 79, 83, 85, 86, 99, 103, 109, 113, 153, 159
 Pułtusk, 19, 20, 27, 41
 Sandomierz, 100
 Warszawa 76, 77
 Wilno (Akademia), 37, 50, 51, 67, 69, 70, 82, 84, 87, 89, 91, 92, 96, 97, 101, 105, 118, 121, 123-126, 128, 129, 134, 136, 140, 141, 143, 150, 152
 Wilno (św. Kazimierza), 82, 92, 102
 Wilno (Alumnat), 71, 82, 88, 92, 163

Muzyka

1. Racje na rzecz muzyki, 44, 47, 62, 63
2. Chór muzyczny, 13, 34, 74, 86, 110, 116, 135, 139, 144, 145, 158, 159
3. Instrumenty muzyczne:
 - Instrumenty dęte ogólnie, 61
 - Instrumenty strunowe ogólnie, 26, 61, 64
 - Bębny, 73, 98, 116, 127, 128, 130, 152
 - Flety, 13, 34
 - Liry, 64, 142
 - Organy, 13, 26, 34, 43, 44, 53, 55, 56, 61, 67, 69, 70, 77, 95, 99, 100, 110, 119, 145, 152
 - Piszczalki, 142
 - Pozytyw, 77, 122, 161
 - Regał, 56, 77
 - Skrzypce, 142
 - Trąby, 13, 34, 60, 98, 116, 127, 128, 130, 152, 158, 161
 - Waltornie, 158
4. Utwory muzyczne:
 - Repertuar ogólnie, 145
 - Hymny, 31, 74, 75, 158
 - Kantyki, 31, 158
 - Koncerty, 145, 158
 - Marsze, 158
 - Motety, 13, 31, 67, 74, 75
 - Obcugi, 158
 - Partyty, 158
 - Sonaty, 145
 - Suity, 158
 - Tańce, 158

5. Nauczanie muzyki w szkołach, 135
6. Druki i rękopisy nut, 26, 31, 156, 158
7. Podręcznik *Ars musica* Z. Lauxmina, 120

Śpiew

Wg *Ratio studiorum*, 48, 49

1. Nauczyciel śpiewu, 7, 17, 34
 - Kantor, 8, 13, 19, 20, 27, 38, 44, 46, 57, 74, 77, 94, 107, 108, 114
2. Nauka śpiewu:
 - Czas nauczania, 12, 21
 - Repertuar pieśni, 13, 21, 38, 74, 75, 94
3. Czas i miejsce śpiewu:
 - Rok liturgiczny, 74-76, 100, 135
 - W kościele, 9, 11
 - W szkole, 19, 21, 27, 65, 74, 75, 101, 119, 121, 123, 136
 - W bursie, 158
 - W konwiktzie szlacheckim, 25
 - W seminarium duchownym, 15, 22, 26, 100
 - W Alumnacie Papieskim, 88, 163
4. Rodzaje śpiewu:
 - Ogólna charakterystyka, 31
 - Fauxbourdon, 13, 16
 - Figuralny (wielogłosowy), 13, 14, 16-18, 29, 34, 58, 72, 76, 100
 - Gregoriański, 4, 13, 17, 34, 163
 - Jednogłosowy, 29
 - Pieśni ludowe (ojczyste), 24
5. Stosunek synodów, biskupów i kapituł do burs:
 - Konstytucje Hozjańskie dla Seminarium, 15
 - Synod Gnieźnieński z 1643 r., 108
 - Synod Przemyski z 1636 r., 98
 - Bp Andrzej Gembicki, 106
 - Kapituła wileńska, 37, 50, 51, 96, 97

Stosunek jezuitów do śpiewu i muzyki

1. Zakaz uczenia się jezuitów śpiewu i muzyki, 66
2. Zakaz śpiewania, 1, 3-5, 10, 17, 40, 58, 67
3. Zakaz grania na instrumentach, 13, 52, 66, 67, 95, 104, 119, 142
4. Zakaz udziału kapeli w dysputach i promocjach akademickich, 60, 105, 112
5. Zakaz nauczania muzyki, 18, 63, 65
6. Zakaz kierowania kapelą, 11, 23, 34, 49
7. Zakaz udziału w chórze, 14, 34, 40, 49, 80, 119
8. Zakaz przetrzymywania instrumentów w domu zakonnym, 2, 142, 154

The Rules Governing the Jesuit Music Seminaries

Summary

The history of music in the Society of Jesus depicts a broad spectrum of change relating to the subject of teaching chant and music. During the early years of the Congregation, music, including the use of the organ, was prohibited. These restrictions were revoked in the 17th century. After the lifting of this ban the Polish Jesuit Brothers were now frequently the organists in the churches. From the formation of the Society through to the time of the Jesuit Suppression (1773) chant was the only course taught exclusively by lay teachers at the Jesuit public school. This lay instructor was usually a member of a Jesuit music seminary. The Jesuits were the instructors for all other courses.

In Poland the Jesuit music seminaries were lacking in any set of Rules and Regulations. An exception to this was a Compilation of Directives for the Prefect of the Boarding Schools for the Poor (1621). On closer examination within the *Constitutions of the Society of Jesus*, the Decrees of the General Congregations, the Superior General, some Provincials (especially the Polish province) one can gain certain insight into some form of an administrative directive.

This book is a collection of rules on the subject of teaching chant in the Jesuit public schools and the place and importance music held in and among the Jesuit churches, public schools and locations outside the Jesuit church (other churches, private parties).

It is a chronicle expanding on the following topics: the methods of teaching and the observation analysis of chant and the guidelines for the formation, development, organization and activities of the boy's boarding schools (later to be transferred to the Jesuit music seminaries).

1. St. Ignatius stipulated in the *Constitutions of the Society of Jesus* the disposition and obligations of the Society. Statements are quoted that define

in general the negative stance the Society positioned itself against the choir. These broad and flexible policies were the basis brought up for discussion during the First General Congregation in 1558. Subsequent meetings relating to the same topic took place in other provinces prior to the Jesuits entering Poland (1564).

2. The Jesuits arrived in Braniewo, Poland in 1564. Soon after their settling a ruling directed by the Superior General and having conferred with the Provincials were still opposed to the use of music and chant in schools and churches. Meanwhile, in Poland, many requests were being directed for the need to incorporate music with Polish customs in the Jesuit churches. Reference to chants and music in Poland appear in documents soon after the opening of the schools in Braniewo, Pultusk, Wilno, and Poznan. The First Congregation of the Polish Province in 1576 addressed this issue, also.

Within the Regulations can be extracted an initial reference to the concept for the foundation of the Boarding Schools for the Poor. In addition to the boy's daily studies at the public school it was stipulated in their contract they each had to be engaged in chanting or the playing of a musical instrument in the Jesuit church.

3. The *Ratio Studiorum* published in 1599 brought closure to the years of debate in matters relating to the legislative governance of the Jesuit schools. It is noteworthy to bring attention to the different positions held in 1587 by the Polish committee working on the project of education reform. The *Ratio Studiorum* cited no mention of either music or chant. Music and chant were to be practiced only after the mandated course of study of the regular school. Since they occurred outside the required curriculum they were less scrutinized and less stringently observed compared with those classes of the normal regularly scheduled ones. The Superior General had given approval for the Society to take over some of the parish churches. This ruling was the major criterion for the integration of chant and music within the liturgy. The Jesuits retained and paid persons who sang in these newly acquired churches. The foundations provided the means and revenues necessary to construct and increase in number the boarding schools for impoverished boys who would learn eventually chant and music.

4. The expansion and growth of the Jesuit boarding schools throughout Poland and Lithuania took place in the early 17th century. Between 1609 and

1611 the Administration of the Society granted its sanction to those boarding schools already in existence. These institutions were already teaching chant and music. The structure and choice in location was in compliance with the needs of the Polish Jesuits. A key defense essential in critically acclaiming a positive support of approval was issued in direct response to the parishioners in Poland who observed the need, value and place of music in their churches. The boarding school was a facility where musicians were trained. It would be these schools that would provide the churches with the musicians necessary for the liturgy and other church related functions.

The first twenty years of the 17th century saw musicians and non-musicians living in the boarding schools. Most students were musicians. This was a period when the reputation of the music seminary slowly gained notoriety and recognition. The earliest set of policy rules on record relating to the boarding school dates back to 1621. The earliest policies and guidelines for the school's administrators and their accountability are on record in 1634 and 1643. It was during this time that any bans restricting the use of organ playing and musical instruments were lifted. There lacks any certitude as to whether this included the use of stringed instruments. The Superiors were adamant about the treatment, care and handling of the instruments.

The teaching of chant was affirmed and integrated within the daily schedule of the public school. Criticism was on the rise due to the thoughts of those who believed the role of music had become excessive within school ceremonies and church functions. The musicians also participated in musical activities in churches outside their parish. It was not uncommon for them to perform at a noble's private party. In 1633 a rule became effective making it very difficult for the musician to sever ties from the boarding school prior to the completion of the student's contract. In 1655 Stanislaw Jerzykowski, the Society's Provincial in Poland renamed the boarding schools for poor boys to that of House of Musicians or Music Seminaries.

5. From mid 17th century until mid 18th century the Society merely refined the rules on the subject of the position music occupied within the churches and schools. These Regulations defined the relationship that existed among the music seminaries, public schools and Marian Congregation. Attention is directed to those activities in which the musician engaged outside his own church. The Provincials attempted to downplay the affect music had on the normal school life. They banned the use of loud music during Church and school ceremonies. This period witnessed many musicians evading one

boarding school and gaining acceptance into another due to easier entrance requirements. The provincials set rules stating the non-permission of acceptance to a Jesuit boarding school to those musicians who had quit another Jesuit boarding school.

Within the volumes are exhibited four types of Contracts used by the Prefect. The Contract was the agreement to the terms described between the Prefect of the boarding school and the parents and student seeking application. The earliest Contract on record is one from Jaroslaw in 1669. Three others include those used in Krakow during the 18th century.

The „Introduction” to *Ars et Praxis Musica* authored by Zygmunt Lauxmin in 1667 is quoted. This book cites some of the problems associated with the teaching of chant. I also replicated a section from the *Pedagogic Manual of Stefan Sczaniecki, SJ from the Year 1715*.

The compilation and categorizing of the Rules were organized in chronological sequence. The collection is not one composed by importance or affect nor those opinions expressed by the Jesuit Superiors. Chronologically sequencing permits the reader to methodically observe the evolution and transformation on all issues related to the instruction and development of chant and music from the foundation of the Society of Jesus, its full implementation in the Jesuit music seminaries through to the demise of the Jesuit seminaries.

The quotation of the Rules predominantly written in Latin is cited from its original language and text. The Polish translation parallels and adheres strictly to the Latin vernacular

This Collection of Rules provides a database of information gathered relating to the foundation, structure and endeavors of the Jesuit music seminaries essential as a research engine by the author of this book.

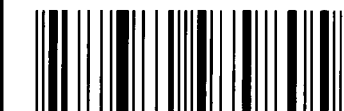
SPIS TREŚCI

Wstęp	5
Wykaz skrótów	11
Bibliografia	13
Przepisy	17
Indeks rzeczowy	131
Summary	139

ISBN 83-88209-44-2 (WSF-P)

ISBN 83-7097-980-7 (WAM)

9 788370 979805

WYDAWNICTWO

KRAKÓW
rok założenia 1872